

147729

T.C.

PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**1980 SONRASI İSTİKRAR PROGRAMLARI VE
SEKTÖREL ETKİLERİ**

Filiz YEŞİLYURT

Yüksek Lisans Tezi

Nisan 2004
DENİZLİ

147729

1980 SONRASI İSTİKRAR PROGRAMLARI VE SEKTÖREL ETKİLERİ

Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarafından Kabul Edilen
İktisat Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Filiz YEŞİLYURT

Tez Savunma Tarihi:

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Aydın SARI

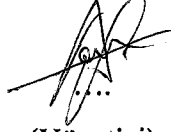
Nisan-2004

DENİZLİ

TEZ SINAV SONUÇ FORMU

Bu tez tarafımızdan okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Yrd. Doç. Dr. Aydın Sarı

(Yönetici)

Prof. Dr. Ömer Görkan

....
(Jüri Üyesi)

Doç. Dr. Celal Küşçer

....
(Jüri Üyesi)

Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun ^{09.07.2024} ... tarih ve 19/11 sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Doç. Dr. Ferhat ERARI
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖNSÖZ

Kriz, stand-by, istikrar programı, enflasyon kavramları kalkınmış bir ülkenin insanları için belki çok fazla bir şey ifade etmezken Türkiye’de özellikle belirli bir yaşın altında olanlar için en sık kullanılan ve karşılaşılan kavramlardandır. Bu çalışmada kriz, istikrar programları, 1980 sonrası Türkiye verilerinden hareketle analiz edilmiş, neden ve sonuçları açısından incelenmiştir.

Bu çalışmada bana yardımcı olan, bilgi ve desteğinden yararlandığım tez danışmanı hocam Yard Doç. Dr. Aydın SARI’ya, ve desteğini hep hissettiğim ve bu çalışmanın bitmesinde değerli katkıları olan kıymetli hocam Prof. Dr. Ali İhsan KARAALP’e, çalışmada karşılaştığım sorunların çözümünde sürekli katkıda bulunan, sürekli fikir ve eleştirileriyle doğru yönlendiren kıymetli hocam Doç. Dr. Celal Naci KÜÇÜKER’e özellikle teşekkür ederim. Ayrıca destek ve katkı veren ilgilerini esirgemeyen değerli enstitü personeline, bütün hocalarım ve arkadaşlarıma, özellikle hiçbir katkıyı esirgemeyen ve bana her zaman destek olan anneme, babama kardeşlerime teşekkür ederim.

Filiz YEŞİLYURT

ÖZET

Bütün ülkeler, özellikle gelişmekte olan ülkeler temel bir sorunu çözmeye çabasındadır: Tasarruf-Yatırım dengesi. Gelişmekte olan ülkeler, tasarruf-yatırım dengesini kendi kaynaklarından, hükümet tarafı olarak düşünöldüğünde ise özellikle vergilerden karşılayamayınca, özel kesim ve kamu kesimi dış ve iç borçlanmaya gitmektedir. Bu durum, eğer elde edilen bu ilave kaynaklar verimli ve kısa dönemde kendini amorti eden yerlere harcanmadığı zaman, belirli bir dönem sonra yükselen iç ve dış faiz oranı, hükümetin artan borç servisi, birbirini takip eden değerlenmiş yerli para-devalüasyon döngüsü sonuç olarak hepsinin bir bileşeni ve sonucu olarak enflasyon ve istikrarsızlık ortaya çıkmaktadır.

Çalışmada Türkiye'nin bu çerçevede yaşadığı tecrübeler özellikle 1980 yılından sonra IMF ile imzalanan stand-by anlaşmalarına bağlı olarak incelenmiştir. Öncelikle kavramsal olarak istikrar ve daha sonra çeşitli teoriler açısından istikrar politikaları ve istikrar programları, çeşitli ülke deneyimleri ve nihayet Türkiye'nin yaşadığı tecrübeler incelenmiştir. Son olarak 1986-2002 yılları arasındaki üç aylık veriler yardımı ile ekonometrik bir çalışma ile yaşanan krizlerin etkilediği değişkenler kullanılarak tarım, sanayi ve hizmetler sektörü üzerindeki etkiler incelenmiştir.

Filiz YEŞİLYURT

ABSTRACT

All countries, especially developing countries have tried to solve a fundamental problem. In developing countries, private and public sectors have leaned toward internal and foreign debt, while they are not able to provide saving/investment equilibrium by using their own resources, and as thought for public sector by using taxes. Such a situation may cause inflation and instability in economy as component or result of increasing foreign and internal interest rates, accretion in government debt service and interdependent cyclic movement of overvalued domestic currency and devaluation, if the additional resources from internal and foreign debt have not been expended upon efficient and self-redeeming items.

In this dissertation the experiences Turkey lived has been investigated due to stand-by agreements signed with IMF after 1980. Primarily, stability, stability policies pertaining to upcoming many latter theories and stability programs have been questioned in the light of other countries' experiences and Turkish Economy's history. Finally with three months data of agriculture, industry and services sectors between 1986-2002, an econometric analysis has been studied to unveil the effects of economic crisis over these sectors.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	IV
ÖZET	V
ABSTRACT	VI
İÇİNDEKİLER	VII
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	X
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İSTİKRAR VE İSTİKRAR PROGRAMLARI

1.1 EKONOMİK İSTİKRARIN VE İSTİKRARSIZLIĞIN TANIMI	3
1.2 ÇEŞİTLİ TEORİLER AÇISINDAN İSTİKRAR POLİTİKALARI	8
1.2.1. Klasik İstikrar Politikaları.....	8
1.2.2. Keynezyen İstikrar Politikaları	9
1.2.3. Monetarist İstikrar Politikaları	11
1.2.4. Yapısalcı İstikrar Politikaları	15
1.3. İSTİKRAR PROGRAMLARI	16
1.3.1. Ortodoks Programlar.....	16
1.3.1.1 Programların dayandığı teorik model	17
1.3.1.2 Ortodoks istikrar programlarının içeriği	19
1.3.1.2.1 Para politikası.....	20
1.3.1.2.2 Maliye politikası.....	21
1.3.2 Heterodoks programlar	23
1.3.2.1 Programların özellikleri.....	23
1.3.2.2 Programların genel yapısı	25
1.4 IMF'NİN İSTİKRAR PROGRAMLARINDAKİ YERİ	28
1.5 IMF TİPİ İSTİKRAR PROGRAMLARI.....	29
1.5.1 Finansal Programlama	29
1.5.1.1 Polak modeli.....	31
1.5.1.2 Parasal yaklaşım	33
1.5.2 Uygulamada Finansal Programlama	37

İKİNCİ BÖLÜM.

UYGULANAN İSTİKRAR POLİTİKALARININ ÜLKE ÖRNEKLERİ

2.1 ARJANTİN İSTİKRAR PROGRAMI	39
2.1.1 İstikrar Programlarının Başlangıç Koşulları.....	39

IX

4.1.8.2.1 Kriz öncesi dönem: 1986:4-1994:1 dönemi.....	130
4.1.8.2.2 Kriz sonrası dönem: 1994:2-2002:4 dönemi	130
4.1.8.3 Tarım Sektörü İçin 1986:4 – 2002:4 Dönemi arasındaki uzun dönem ilişkisi.....	131
4.1.8.3.1 Kriz öncesi dönem: 1986:4-1994:1 dönemi.....	131
4.1.8.3.2 Kriz Sonrası Dönem: 1994:2-2002:4 Dönemi	132
4.1.9. Hata Düzeltme Modeli ile Kısa Dönem İlişkinin Belirlenmesi.....	133
4.1.9.1 Sanayi Sektörü 1986:4-2002:4 Arası Dönemde Kısa Dönemli İlişki.....	134
4.1.9.1.1 Kriz öncesi dönem: 1986:4-1994:1 dönemi.....	134
4.1.9.1.2 Kriz Sonrası Dönem: 1994:2-2002:4 Dönemi	134
4.1.9.2 Hizmetler Sektörü 1986:4-2002:4 Arası Dönemde Kısa Dönemli İlişki	135
4.1.9.2.1 Kriz öncesi dönem: 1986:4-1994:1 dönemi.....	135
4.1.9.2.2 Kriz Sonrası Dönem: 1994:2-2002:4 Dönemi	135
4.1.9.3 Tarım Sektörü 1986:4-2002:4 Arası Dönemde Kısa Dönemli İlişki.....	136
4.1.9.3.1 Kriz öncesi dönem: 1986:4-1994:1 dönemi.....	136
4.1.9.3.2 Kriz Sonrası Dönem: 1994:2-2002:4 Dönemi	136
SONUÇ	137
EKLER.....	139
KAYNAKLAR	145
ÖZGEÇMİŞ	150

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 4.1 TEFE değerinin zamana göre değişimi	115
Şekil 4.2 Enflasyon değerlerinin zamana göre değişimi	115
Şekil 4.3 Tarım sektörü üretim endeksi.....	116
Şekil 4.4 Sanayi sektörü üretim endeksi	116
Şekil 4.5 Hizmetler sektörü üretim endeksi	117
Şekil 4.6 Tarım sektörü üretim endeksinin logaritması.....	117
Şekil 4.7 Sanayi sektörü üretim endeksinin logaritması.....	118
Şekil 4.8 Hizmetler sektörü üretiminin doğal logaritması.....	118
Şekil 4.9 Mevsimsel etkilerden arındırılmış tarım sektörü üretimi	119
Şekil 4.10 Mevsimsel etkilerden arındırılmış sanayi sektörü üretimi	119
Şekil 4.11 Mevsimsel etkilerden arındırılmış hizmetler sektörü üretimi.....	119
Şekil 4.12 Nominal faiz.....	120
Şekil 4.13 Reel faiz	120
Şekil 4.14 Nominal Kur	121
Şekil 4.15 Nominal Kurun Doğal Logaritması.....	121
Şekil 4.16 Reel Kur	122

Tablolar Dizini

Tablo 2.1 1999 yılından beri Arjantin'deki önemli ekonomik olayların kronoloji	44
Tablo 2.2 Meksika'nın temel ekonomik göstergeleri	47
Tablo 2.3 1960-1964 arası Brezilyanın makroekonomik göstergeleri	56
Tablo 2.4 Brezilya'nın temel makroekonomik göstergeleri	61
Tablo 3.1 Türkiye'nin IMF ile yapmış olduğu anlaşmalar ve sağladığı kaynaklar	68
Tablo 3.2 1980 yılı makro ekonomik göstergeleri	73
Tablo 3.3 1994 yılı makroekonomik göstergeleri	76
Tablo 3.4 Makroekonomik performans göstergeleri	80
Tablo 3.5 Döviz kuru sepeti artış oranları	87
Tablo 3.6 Temel makroekonomik hedefler	91
Tablo 3.7 Güçlü ekonomiye geçiş programı	94
Tablo 3.8 Gözden geçirme çerçevesinde (tamamlanan) ön koşullar	95
Tablo 3.9 Gözden geçirme çerçevesinde (tamamlanan) kriterler	96
Tablo 3.10 2000-2002 İstikrar Programı	97
Tablo 3.11 2000-2004 istikrar programı	99
Tablo 3.12 Stand-by düzenlemesi çerçevesinde tamamlanan ön koşullar	105
Tablo 3.13 Stand-by düzenlemesi çerçevesinde kriterler	106
Tablo 3.14 Tamamlanan gözden geçirme için ön koşullar	106
Tablo 4.1 Değişkenler için birim kök sınaması	124
Tablo 4.2 Artıklara dayalı eşbütünleşme analizi	132

GİRİŞ

Gerçek hayatta dengeye dayanan ve bir denge bilimi olan ekonomi, sapmalarla ortaya çıkan sorunlarla ve bunların çözümleriyle ilgilenmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkeler ekonomik dengeyi kaynak yetersizliği, düşük verim ve etkinlik gibi nedenlerle bir türlü kuramamaktadır. Ekonomi insanlarla ilgili olduğu için uzun dönemli bir çözüm yolu aranmaktadır, yapılması gerekenler yapıyor olsa bile yöneticiler halkın isteklerine çok fazla direnememekte, çoğu zaman süreç de böylece sekteye uğramaktadır.

Türkiye kriz ve istikrarsızlık denince hemen akla gelen ülkelerden birisidir. Aslında Türkiye’de krizin nedenleri ve ortaya konan krizden çıkış planları, anlaşmalar, ve bunlar sonucunda istikrar programları birbirine o kadar benzemektedir ki herhangi bir tarih ve rakam koyulmadan 1961 yılı için söylenenler 2002 yılı için söylenenlerin hemen hemen aynı olduğu görülür. Kriz ve istikrarsızlıkla ilgili yapılmış sayısız çalışma vardır ve bunlar önemli katkılar yapmışlardır.

Bu çalışmada da Türkiye Ekonomisi’ndeki gelişmeler, IMF ile imzalanan stand-by anlaşmaları ve istikrar programları çerçevesinde incelenecektir.

Birinci bölümde ilk olarak istikrar ve istikrar programları kapsamında Klasik, Keynezyen, Monetarist ve Yapısalcı İstikrar Politikaları incelenecek daha sonra istikrar programının teorik temelini oluşturan Ortodoks ve heteredoks programlar ve IMF’in istikrar politikalarındaki yeri ayrıntılı bir şekilde incelenecektir.

İkinci bölümde Türkiye gibi sürekli krizlerle karşılaşan Meksika, Arjantin, Şili, Bolivya ve İsrail programlarının niteliği, gelişmeler ve sonuçlar incelenecektir. Bu bölümün sonunda ortodoks istikrar programları ile heteredoks istikrar programlarının uygulama sonuçlarının değerlendirilecektir.

Üçüncü bölümde Türkiye’nin genel ekonomik yapısı tarım, sanayi ve hizmetler sektörü baz alınarak incelenecektir. Uygulanan istikrar programları ise 1923-1980 yılları arasında uygulanan istikrar programları ve 1980’den sonra uygulanan istikrar programları olarak iki ayrı başlık altında incelenecektir. Bu kapsamda özellikle 2000 yılında uygulanmaya başlanan ve 2002 yılında yeni bir niyet mektubu ile devam eden 1999-2003 dönemi incelenecektir.

Dördüncü bölümde ise 1980'den sonra uygulanan istikrar programlarının sektörel etkileri, 1986:4-2002:4 yılları arasındaki üçer aylık veriler kullanılarak eş bütünleşim ve hata düzeltim mekanizması kullanılarak ekonometrik çalışma çerçevesinde incelenecektir.

ülkelerde iç ve dış ekonomik dengesizliklerin gerisindeki nedenler konjonktürel dalgalanmalardan çok yapısal bozukluklardır.³

Gelişmekte olan ülkelerde yapısal bozuklukların mevcut olduğu alanlar şunlardır:⁴

- Dış ekonomik yapı,
- Piyasa yapıları,
- Üretim teknolojisi yapısı,
- Kamu ekonomisi yapısı,
- Siyasi yapı,
- Değer ve davranış yapısı

Gelişmekte olan ülkeler karşılaştıkları bu yapısal sorunlar karşısında geçici tedbirler uygulamakta bunun sonunda da sorunlar ekonomik krize dönüşmektedir. Dolayısıyla istikrarsızlık bu ülkelerde giderilemeyen yapısal bozukluklardan ve ekonomik hedeflerden sapma ile gerçekleşir.

İster gelişmiş ister gelişmekte olan ülkelerde olsun ekonomide yaşanan istikrarsızlığı gidermek için uygulanan politikalara istikrar politikaları denir. İstikrar politikaları genel olarak para ve maliye politikasından oluşur.

a) *Para politikası*: Toplam talebi kontrol etmek konusunda en temel enstrüman para politikalarıdır. Para politikasının temel amacı yurtiçi kredilerdeki genişlemeye bir üst sınır koymaktır. Bu bankacılık sisteminin bütününde uygulanabileceği gibi Merkez Bankası kanalıyla da uygulanabilir. Para politikasının araçlarına genel olarak bakılacak olunursa:⁵

- Açık piyasa işlemleri
- Reeskont politikası
- Zorunlu karşılık politikası
- Genel disponsibilite oranları
- Kredi tavanı

³ Susan SCHADLER, "How Successful Are IMF-Supported Adjustment Programs", *Finance – Development*, Vol.33.No.2, June 1996, s.14

⁴ Kemal ÇELEBİ, *Türkiye’de Ekonomik İstikrarsızlığın Dışsal-Yapısal Nedenleri ve İstikrar Politikaları*, Manisa, 1998, s.9

⁵ Muhammet AKDIŞ, *Para Teorisi ve Politikası*, Beta yayıncılık, 2001, İstanbul, s....

Açık piyasa işlemler: Merkez bankasının döviz, altın, tahvil gibi aktifleri alıp satmasıdır. Ancak bugün bu kavram merkez bankasının hazine bonusu, devlet tahvili, özel sektöre ait bazı tahvilleri alıp satması ile sınırlandırılmaktadır. Açık piyasa işlemlerine başvurulmasının amacı piyasa faiz oranını ve dolaşımdaki para miktarını kontrol etmektir. Örneğin Merkez Bankasının piyasaya tahvil sürmesi, tahvil arzını artırarak tahvillerin fiyatlarının düşmesi sonucunu yaratacaktır. Yine sabit getirisi olan tahvilin fiyatının düşmesi, fiyatına göre getiriye arttırarak faizinin yükselmesi sonucunu doğuracaktır.

Reeskont Politikası: Merkez bankasının ticari bankaların ellerinde mevcut olan senetleri kırmak için tespit ettiği orana denir. Reeskont politikasıyla hem para arzı hem de faiz oranı etkilenebilir. Merkez Bankası verebileceği kredi hacmini daraltmak isterse reeskont oranlarını yükseltir böylece ticari bankaların hem senetlerini iskonta etmekte uyguladığı faiz oranı artar hem de senetlerini merkez bankasına reeskont ettirerek yeni fon temin etme düşünceleri yüksek maliyetle karşılaşacağından ötürü azalır.

Zorunlu karşılık oranı: Bankaların ellerindeki mevduatların belli bölümünü Merkez Bankasına yatırmasına denir. Karşılık oranının artırılıp azaltılması ile bankaların para yaratma imkanı kontrol edilmektedir. Bilindiği gibi bankalar fon toplayan, topladıkları bu fonları pazarlayarak aradaki faiz farkından gelir sağlayan kurumlardır. Bankaların topladıkları fonların merkez bankasına yatırma zorunlulukları ellerindeki kullanılabilir fon miktarını azaltmakta, dolayısıyla verebilecekleri kredi hacmini küçültmektedir. Merkez Bankası piyasadaki mevcut likiditeyi daraltmak istediğinde bankaların kendisine yatıracakları zorunlu karşılık oranını yükseltir böylece bankaların kaydı para yaratma imkanını sınırlar.

Genel disponsibilite oranları: Türkiye’de bankalar topladıkları mevduatın belli bir yüzdellik oranını kullanıma hazır değerler olarak kasalarında tutmak zorundadır. Bu zorunluluk oranı artırılıp azaltılarak bankaların kredi verme ve kaydı para meydana getirme imkanları daraltılıp genişletilebilmektedir. Merkez bankası parasal hacmi arttırmak istediğinde genel disponsibilite oranlarını düşürmektedir. Bu düşüş, bankaların kredi vermeye hazır fonlarının azalmasını engellediği gibi bu yolla kaydı para meydana getirme imkanlarını da arttırmaktadır.

Kredi Tavanı: Kredi tavanı uygulaması özellikle gelişmekte olan ülkelerde başvurulan bir yöntemdir. Bu yöntemde, bankalarca açılacak azami kredi miktarının

belirlenmesi ile para stokunun kontrol altında bulundurulması sağlanmaktadır. Bu tür bir sınırlandırma tüm banka kredilerini kapsayabileceği gibi belli kredi türleri itibariyle de uygulanabilmektedir.

b) Maliye politikası: Devletin vergi alma, harcama yapma ve borçlanma yetki ve olanaklarından yararlanarak ekonomik hayata yaptığı müdahalelere denir. Maliye politikası, genel nitelikte uygulanabileceği gibi bazı faaliyetlere uygulamakta da elverişlidir. İstikrar programlarında yer alan mali politikalar genel olarak bütçe açıklarının kapatılması yönünde uygulanmaktadır. Bu amaçla temel olarak, kamu harcamalarının azaltılması ve vergi gelirlerinin artırılması yönünde tedbirler alınmaktadır. Söz konusu tedbirlerle, yurtiçi tüketim ve yatırım taleplerinin de kontrol altına alınması amaçlanmaktadır. Mali politikanın para politikasına göre üstünlüğü uygulama araçlarının kesinliğinden kaynaklanıyor olmasındandır. Ancak maliye politikasının zorluğu bu politikalar için parlamentodan onay alınmasının gerekmesi bu onayında bazen geç alınmasından kaynaklanıyor olmasındandır. Maliye politikası üç politika aracılığıyla yürütülmektedir.

- *Vergi politikası*
- *Harcama politikası*
- *Borç yönetimi*

Vergi politikası: Bireylerin toplam harcamalarını denetim altına almakta kullanılan önemli bir politika aracıdır. Kişilerin özellikle harcamalarını kontrol altına almakta kullanılan vergi ise gelir üzerinden alınan vergidir. İstikrar programı uygulamasında yapılacak kamu maliyesi reformuyla, kamu gelirlerinin artırılması, diğer taraftan artan kamu harcamalarında kısıntı yapılması gerekmektedir. Kamu gelirlerinin artırılmasında, vergi alanında yapılacak reform niteliğinde düzenlemeler önem kazanmaktadır. Vergi reformlarıyla, vergi toplanmasını güçleştirilen vergi kayıp ve kaçaklarının azaltılması, vergilendirilmeyen kazançların vergilendirilmesi ve etkin bir vergi sisteminin oluşturulması gerekmektedir.

Harcama politikası: Harcamaların artırılıp azaltılması yoluyla ortaya çıkan bu politika özellikle sabit sermaye yatırımları ve kısmen de sübvansiyonlarla ilgilidir. Harcama politikasının en önemli üstünlüğü hükümete harcama üzerinde bizzat ve fiilen etki yapma olanağını vermesidir.

Borç Yönetimi: Borç Yönetimi para politikasına en yakın maliye politikasıdır.Devlet borçlarını arttırıp azaltarak para hacmine ve harcama düzeyine etki edebilir. Borç yönetiminin birbirini tamamlayan iki yanı vardır. Birincisi, tahvil fiyatlarını ve dolayısıyla faiz hadlerini kontrol eden yanıdır. Borç yönetimi bu yanıyla para politikası niteliğindedir, kullandığı araç da açık piyasa işlemleridir. İkincisi, bütçe dengliği ile ilgilidir. Bütçe yönetiminin bu yanı bütçe açıklarını nereden borçlanarak kapatmak gerektiğini ve bütçe fazlalarıyla da hangi çeşit borçların ödenmesinin uygun olacağını tespit etmekle ilgilidir.

İstikrar Politikası araçlarından hangisine daha fazla ağırlık verildiği iktisat okullarına göre değişmektedir. Örneğin Klasik iktisatçılar ekonominin ücret esnekliği ile kendi kendine dengeye geleceğini varsayarak istikrar tedbirlerine pek yer vermemişlerdir. Ancak belli ölçüde para politikasını maliye politikasına tercih etmişlerdir. 1930'lu yıllarda ekonomide ücretler düşerken ekonomi daha da durgunluğa giriyordu. Keynesyen ekonomide ücretlerdeki bir düşme mal ve hizmetlere yönelik talebin azalmasına bu da tüketici talebinin azalmasıyla yeni yatırımların yapılmamasına neden olmaktadır. Yani Klasiklerin ücretlerin esnekliği ile ilgili tam istihdama varılacağı görüşleri Keynesyen teoride önemli bir sorun olmaktadır. Keynesyen teoride özel yatırımlardaki düşme istikrarsızlığın ana nedeniydi. Yatırımlardaki bu azalış ekonomide çarpan mekanizmasının ters yönde işlemesiyle ekonomiyi bunalıma sokmaktaydı. Toplam talebin artırılmasını Keynes sorunun çözümü olarak görüyordu. Bunun içinde para politikasından çok maliye politikasına ağırlık verilmesinin gerekli olduğunu söylüyordu. Monetaristler ise fiyat ve ücret esnekliği ekonomide dengeli bir yapı sağladığından ekonomiye müdahalenin gereksiz olduğunu söylerler. Ekonomide Keynesci iktisatçıların dediği gibi istikrarsızlıklar özel sektörün yapısından değil, devletin uyguladığı yanlış politikalardan kaynaklanmaktaydı.⁶

İstikrar politikaları ile ulaşılması arzulanan hedeflere varmaya çalışılırken bazı sorunlarla da karşılaşmaktadır. Bu engellerin başlıcaları şunlardır:⁷

- İstikrar politikalarının ekonomiyi etkilemeleri belli bir gecikme ile olmaktadır,

⁶ Sadun AREN, *İstihdam, Para ve İktisadi Politika*, Savaş Yayınları, 1992, Ankara, s. 236

⁷ Osman Z.ORHAN,*Başlıca Enflasyon Teorileri ve İstikrar Politikaları*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1995, s.126

- Özel sektörün, istikrar politikalarına karşı gösterdiği tepkide, bekleyişler önemli bir rol oynamaktadır,
- İstikrar politikalarının ekonomiyi etkilemelerinde, bir belirsizlik söz konusu olmaktadır,

1.2 ÇEŞİTLİ TEORİLER AÇISINDAN İSTİKRAR POLİTİKALARI

1.2.1. Klasik İstikrar Politikaları

Klasik iktisat anlayışı 1700'lerin ortasından 1929 Büyük Bunalımına kadar hakim olan ekonomi anlayışıdır. Bu düşünce, Büyük Bunalımı izleyen dönemde önemini yitirmiş; ancak 1960'larda, enflasyonist eğilimlerin artması ile birlikte iktisadi düşünce ve uygulamayı yeniden etkilemeye başlamıştır. Günümüzde Paracı yaklaşım, ama özellikle de Yeni-Klasik yaklaşım, geleneksel anlayışın çağdaş yorumları olarak kabul edilmektedir. Klasik iktisat anlayışına baktığımızda liberal düşünce sisteminin bir ürünü olarak karşımıza çıktığını görürüz. Adam Smith'in yazdığı Milletlerin Zenginliği (1776) isimli eserde Klasik iktisat anlayışı en belirgin şekilde yer almaktadır. Bu kitapta, doğal düzen anlayışı çok belirgin biçimde yer almaktadır. Doğal düzen anlayışı, evrenin uyum içinde kalmasını sağlayan bir dizi yasanın varlığına inanan ve bu yasaları bulup ortaya çıkarmayı amaç edinmiş 18. yüzyıl düşüncesini tanımlar⁸. Klasikler merkantilizme karşı tepki göstermişlerdir. Merkantilistlerin savunduğu gibi ülkelerin zenginliğini sahip olunan metal parçalarının değil, reel faktörlerin belirlediğini, Kapitalist sistemin gelişmesinin de devlet müdahalesine değil, serbest piyasa ekonomisine bağlı olduğunu söylediler. Klasikler de insanlar homo-economics olarak davranmaktadır. Ekonomi tam istihdamı kendiliğinden sağlar diğer deyişle fiyat esnekliğinin bir sonucu olarak tam istihdam kendiliğinden sağlanmakta, işsizlik ise ücret ve fiyatların katılığına bağlanmaktadır. Bunun sonucunda herhangi bir ekonomi politikasının uygulanmasına gerek yoktur. Klasik teoride, para politikasına belli bir rol yüklenmiştir. Para politikasına, tam istihdamı sağlamak için ücret-fiyat ayarlama mekanizmasını düzenleme yetkisi verilmiştir. Klasik iktisatçılar, maliye politikasına herhangi bir yön vermemişlerdir. Klasikler maliye politikasının kaynakların kamu kesimince kullanılmasına neden olduğunu, bununda hem kamunun ekonomideki

⁸ Merih PAYA, Makro İktisat, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1997, s...

ağırlığını arttıracaklarını hem de istihdam ve hasılayı arttırmak gibi etkisi olmayacağını söylemişlerdir.

1.2.2. Keynezyen İstikrar Politikaları

Keynezyen teori, eksik istihdam durumunu, ekonominin genel bir hali olarak ele almıştır. Klasik teorinin tam istihdam varsayımı ekonomideki uzun süreli işsizlikle varlığını kaybetmeye başlamıştır. Böylece 1929 yılındaki bunalımla Keynezyen İktisat kabul görmüştür. Keynes'in 'Genel Teori' de ileri sürdüğü fikirler Keynezyen teorinin hem teorik hem de uygulama açısından ilgi görmesine neden olmuştur. Alan S. Blinder Keynezyen teorinin temel özelliklerini altı noktada özetlemiştir.

1. Keynesci iktisatçılara göre, ekonomideki toplam talep, özel ve kamu kesiminin çeşitli kararlarından etkilenir ve bazen özensizlikler gösterir. Kısaca toplam talep istikrarsızdır. Toplam talep, hem maliye hem de para politikalarından etkilenir. Keynesciler, bu noktanın artık Paracı (Monetaristler) İktisatçıların çoğu tarafından da benimsendiğine işaret etmektedirler.

2. Keynesci teoriye göre, toplam talepte beklenen veya beklenmeyen değişmelerin etkileri, kısa dönemde, üretim ve istihdam üzerinde görülür. Bu etkiler uzun bir süre devam edebilir. Keynesci iktisatçılar, gerçek yaşamda bazı fiyatların nominal katılık gösterdiğini düşünmektedirler. Bu demektir ki, bazı parasal fiyatlar ekonomide belli süreler için sabitlenmiştir. Bu nedenle, ekonomide para miktarını değiştirerek, yani para politikası uygulayarak bunların reel fiyatlarını değiştirmek mümkündür.

3. Keynesci iktisatçılara göre, mal ve emek piyasaları şoklara yavaş tepki göstermektedir. Bu demektir ki fiyat ve ücretlerin esnekliği sınırlıdır; bunlar talepteki değişmelere yavaş tepki gösterir.

4. Keynesciler, istihdamın, toplam talepteki değişmelerin etkisine çok açık olduğunu; bu nedenle işsizliğin, ortalama olarak çok yüksek olduğunu düşünürler. Bu bağlamda Keynesciler de gayri iradi işsizlik çok yaygındır.

5. Keynesci iktisatçılar iktisadi faaliyet düzeyinin, yani ekonomik konjonktürün çok değişken olduğuna inanırlar ve bu konjonktürel dalgalanmaların aktif iktisat politikaları ile düzenlenmesi gerektiğini savunurlar.

6. Keynesci İktisatçılar, işsizlik ve enflasyon konuları arasında bir seçim yapmak zorunda kaldıklarında, istihdam politikalarına ağırlık vermeyi tercih ederler:⁹

Keynesyen teori yeni yatırımların yapılamayacağı kadar kısa dönemi, tam rekabetin geçerli olduğu bir ekonomiyi ele almıştır. Bu nedenlerle analiz statik karakterli olmuştur. Ayrıca genel teori sadece talep yetersizliğinden doğan işsizlikle ilgilenmiş ancak arz yetersizliğinden doğan işsizlikle ilgilenmemiştir. Bu da gelişmekte olan ülkelerin sorunlarını ihmal etmesi yönünden eleştirilmiştir. Keynes geliştirdiği teoride, fiyatlar genel seviyesini veri olarak almıştır. Ekonominin arz kapasitesini ihmal etmiştir. Ekonominin toplam arz eğrisini, eksik istihdam koşullarında yatay eksene paralel olan bir doğru biçiminde değerlendirmiş, bunu fiyatların ve ücretlerin rijit olmasıyla mantıklı bir yapıya kavuşturmak istemiştir. Keynesyen teorinin, depresyonun nedenlerini araştırarak bunu önleyecek politika reçetelerine önem vermesiyle 'Genel Teori' depresyon ekonomisi iktisadı olarak görülmüş, enflasyon ve stagflasyon gibi ekonomideki diğer dengesizlikler üzerinde çok az durulmuş olması nedeni ile de eleştirilmiştir. Genel teoride, belirsizlik ve ileriye dönük beklentiler önemlidir.

Keynesyen teoride istikrarsızlığın nedeni kısa dönemde toplam arz sorunu olmadığından ekonomideki dalgalanmalar toplam talepteki dalgalanmalardan meydana geliyordu. Bu nedenlerle işsizliğin nedeni talep yetersizliği, enflasyonun nedeni ise tam istihdam üzerindeki talep azalmasıdır. Keynes'e göre ekonomik istikrarsızlığın asıl kaynağı ise özel sermaye yatırımlarında ortaya çıkan dengesizliktir. Ekonominin canlı olduğu dönemlerde yatırımlar artar, bu yatırım artışı ise yatırım hızında önce düşme sonra gerileme meydana getirir ve böylece ekonomi daralır. İşte bu düzeyde yaşanan konjonktürel dalgalanmaların özünü, sermayenin marjinal etkinliği, sermaye mallarının gelecekteki verimlilikleri ile ilgili olarak bugünkü bekleyişlere dayanır. Yatırım mallarında önemli olan ise, verimlilikle ilgili bekleyişlerdir. Burada bekleyişler kısa ve uzun dönemli olarak ikiye ayrılabilir. Kısa dönemli bekleyişler uzun dönemli bekleyişlere göre daha istikrarlıdır; çünkü ekonomik birimler yakın zamanda olan olayların sonuçlarını, yakın bir gelecek için kullanabilir.

Ekonomideki istikrarsızlığın diğer bir nedeni de çarpan ve hızlandıran mekanizmaları arasındaki karşılıklı ilişkidir; çünkü yatırımlardaki küçük bir değişme

⁹ Blinder A. S., Keynesci İktisadın Düşüşü Ve Yükselişi, Çeviri: M.TOPRAK, Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 2, Sayı 1, Temmuz 1995, s.40-41

milli gelirde değişme yaratır. Milli gelirdeki değişmede uyarılmış yatırımları etkiler. Hızlandıran prensibinde belli üretim için belli miktarda sermaye malına ihtiyaç vardır. Yani bir mal üretmek için gerekli olan sermaye miktarına hızlandıran katsayısı denilmektedir. Buradan yatırım miktarındaki değişme ile gelirdeki değişme arasındaki oran bize hızlandıran katsayısını vermektedir. Çarpan katsayısı ise yatırım gelirden artış yaratmasıyla, tüketim harcamalarını artırır. Tüketim harcamaları ise daha fazla yatırım harcamasına neden olur ve bu sarmal böylece devam eder.

Klasik görüşe karşı olarak ortaya çıkan Keynesyen görüş, ekonomide istihdam krizleri aşıldığında, yani tam istihdam sağlandığında, piyasa ekonomisinin kıt kaynakların etkin şekilde kullanılmasını sağlaması yönünden Klasik görüşle aynı düşünceyi paylaşmaktadır. Bu nedenle Keynes, ekonomik sistemde sektör bazında herhangi bir kontrol öngörmemektedir. Keynes'in Klasiklerden ayrıldığı önemli bir noktada, Klasik görüş de belirsizlik sorununun önemli bir rol oynamamasıdır. Diğer bir deyişle, iktisadi yaşam, değişmez iktisadi kurallar çerçevesinde sürüp gitmektedir. Keynes de ise, böyle kesin kurallar bulunmamakta bu nedenle piyasa aktörleri kararlarını belirsizlik ortamında vermektedirler. Örneğin, fiyatlar düşmekte ise insanlar fiyatların tekrar yükseleceği konusunda emin olamamakta, bunu sadece ihtimallerden biri olarak görmekte, hatta fiyatların daha da düşebileceğini gözönüne almaktadır. Gerçek yaşama özgü olan böyle ortamlarda, insanların hangi kararları alacakları belirsizleşmektedir. Şu halde Keynes'in dünyasında olayların varacağı nokta belirsizdir. Diğer ifade ile gelecek belirsizdir; gelecek insanların alacağı kararlar doğrultusunda şekillenecektir.

1.2.3. Monetarist İstikrar Politikaları

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa ülkelerinin sermaye ve üretim kapasiteleri azalırken, A.B.D'de artış görülmüştür. Savaş sonrası döneme hakim olan doların üstünlüğü 1960'lı yıllardan itibaren gerilemeye başlamıştır. Buna bağlı olarak Amerikan dış ödeme açıkları, dolar arzının, dolar talebini aşmasına neden olmuş ve bu yıllardan itibaren talep fazlalığı problemleri ile karşılaşmıştır. Bunu Dünya Savaşı sonrası uygulanan Keynesyen ekonomi politikası izlemiş ve dünya ekonomisi büyük

boyutlara ulaşan enflasyon olgusu ile yüz yüze gelmiştir. Bunun neticesinde, 1970’li yıllarda, monetarizm çok sayıda taraftar kazanmaya başlamıştır:¹⁰

Milton Friedman’ın önderliğindeki iktisatçılar, Keynesyen politikalara şiddetle karşı çıkmakta ve modern miktar teorisinin olayları daha iyi açıkladığını belirterek istikrar politikasını, para stoğu cinsinden ifade etmekte ve sabit bir para arzı artışına yer vermektedirler.

Keynesyen iktisatçılar, ekonominin kendi haline bırakılmayacağını; tasarruf, tüketim ve yatırım harcamalarındaki dalgalanmaların ekonomik istikrarsızlığın kaynağı olduğunu söylüyorlardı. Buna karşılık monetaristlerse ekonominin bu çeşit dengesizlikleri giderebileceğini söylüyorlardı. Özellikle tüketim harcamaları ekonomik istikrarı sağlayıcı bir etkidir. Bugünkü tüketim harcamaları , büyük ölçüde ekonomik karar vericilerin uzun dönemli beklenen gelirinin bir fonksiyonu olduğundan, gelirdeki geçici dalgalanmaların etkisi ılımlı olur. Yani monetaristler ekonomide bulunan otomatik istikrar sağlayıcıların bu durumu önleyeceğini söyler. Monetaristler ekonomideki yoğun devlet müdahalelerinin dengesizlik doğuran faktör olduğunu ifade ederler. Onlara göre özel sektör ekonominin doğası gereği istikrarlıdır, istikrarsızlıklar kamu otoritelerinin uyguladığı dengesiz para politikalarından kaynaklanır. Bu durumda ekonomik istikrarın sağlanması için parasal istikrar şarttır. Buna göre de Merkez Bankası’nın doğrudan yasama gücünün kontrolüne bırakılması ve ikinci olarak da, Merkez Bankası ile Hazinesinin birleştirilmesi gerekmektedir:¹¹ Monetaristler para talebi foksiyonunun istikrarlı olduğu yolundaki inançlara dayanarak, para arzında istikrarlı artış sağlandığında ekonomideki dengesizliklerin giderileceğini söylüyordu. Monetaristler para arzının %3-5 gibi sabit bir oranda büyümesi gerektiğini savunmuşlardır. Burada da bazı monetaristler özellikle aşamalı politikaları benimsemişlerdir. Örneğin ekonomide yaşanan durgunluğu önlemek için başlatılan parasal genişleme enflasyona neden olacak, enflasyonu önlemek için ani para arzı kısıntısı daha sonra yaşanabilecek olan resesyonun nedeni olacaktır.

¹⁰ Erişah ARICAN , “Gelişmekte Olan Ülkelerde İstikrar Politikaları:Türkiye”, Derin Yayınları, İstanbul,2002, s.6.

¹¹ İlker PARASIZ, “Türkiye Ekonomisi 1923’den Günümüze İktisat Ve İstikrar Politikaları”,Ezgi Yayınları,Bursa, 1998, s.198

Monetaristlere göre istikrar politikasının başarılı olması, uygulanan politikanın etkisinin tam istenilen zamanda gerçekleşmesindedir. Etkinin tam istenilen zamanda gerçekleşmemesi iki nedenle ortaya çıkar: İlki uygulanan politikanın ekonomiyi etkilemesi belirsiz bir zamanda ortaya çıkabilmektedir. İkinci neden ise ekonominin mevcut yapısı hakkında yeterli bilginin olmayabilmesi. Bu nedenlerle istikrar politikası uygulayıcıları hata yaparlar. Yine bu nedenlerle ekonomiye sürekli müdahale edilmemelidir. Monetaristlerin ortaya koydukları çözüm yoğun devlet müdahaleleri değil onun yerine, her sene para arzının sabit bir oranda artırılmasıdır. Sabit para arzı artışının ne oranda olacağı ekonominin uzun dönemli büyüme hızına bağlıdır, monetaristlerin Amerika için yaptığı çalışmalarda bu oran %3-5 kadardır. Ancak burada özellikle dikkat edilmesi gereken konu para arzının hangi oranda artırılması gerektiği değil, bu oran belirlendikten sonra bu oranın sürekli olarak devam ettirilmesidir. Çünkü para talebinin istikrarlı olduğu bir ortamda, para arzının yıllık olarak reel milli gelir kadar artırılmasının ekonomide istikrar sağlayacağına inanılır.¹²

Para arzının yıllık olarak reel milli gelir kadar artırılmasının ekonomide istikrar sağlayacağına inanılmasının altında yatan sebep paranın dolaşım hızının istikrarlı olduğuna inanılmasıdır. Paranın dolaşım hızı istikrarlı olduğundan nominal Gayri Safi Milli Hasıla (G.S.M.H)'yı belirlemede temel faktör para arzıdır. Friedman para arzındaki değişimler ile nominal gelir ve fiyatlar arasında aynı yönlü ve oranlı bir değişimin mevcut olduğunu öngörür. Burada dikkat edilmesi gereken nokta para politikasının bu kadar güçlü etki ortaya çıkarmasının aslında para talebinin faiz esnekliğinin çok düşük olmasından kaynaklanmasındandır. Para talebinin faiz esnekliğinin düşük olmasıyla para stoğundaki artış doğrudan etkisini nominal gelir ve fiyatlar üzerinde gösterecektir.

Friedman, para stoku ile nominal milli gelir ve fiyatlar genel düzeyi arasındaki aynı yönlü ve oranlı ilişkinin olduğunu ileri sürerken, para politikasının bu değişkenleri ne kadarlık süre içinde etkileyeceğini kesin olarak söylememektir. Bunun nedeni de para politikasının ekonomiyi etkilemesi için geçen süre değişken bir nitelik kazanmaktadır. Friedman yaptığı araştırmalarda para stoğunun artış hızındaki bir değişimin yaklaşık olarak 6 ile 9 ay sonra, nominal gelir artış hızında değişmeye yol

¹² Osman Z. ORHAN, "Başlıca Enflasyon Teorileri Ve İstikrar Politikaları", Filiz Kitabevi, İstanbul, 1995, s.180.

açtığı, ancak bununda kesin bir süre olmayıp ortalama bir süre olduğunu belirtmektedir. Ancak çeşitli ülkelerde yaptığı araştırmalarda bunu doğrulamıştır.

Monetaristlerin maliye politikasının etkin olmadığı yolundaki görüşleri aslında para talebi ve para arzı ile ilgili kabul ettikleri varsayımlara bağlı olmaktadır. Bu varsayımlar para arzının ekzojen bir değişken, para talebinin faiz esnekliğinin ise sıfır olmasına dayanmaktadır. Para talebinin istikrarlı bir yapı göstermektedir. Para arzı ile gelir arasında doğrudan bir ilişki kurmaktadır. Böylece para stoğu değişmedikçe gelir düzeyi de değişmemektedir. Monetaristler, maliye politikasının toplam harcamaları etkileyebilmesi için bütçe açıklarının para basılarak finanse edilmesi gerektiğini söyler. Ayrıca bu harcamaların nasıl finanse edildiği de önemli bir konudur. Örneğin bütçe açığı halka tahvil satılması halinde finanse edilirse bunun tek etkisi crowding-out (dışlama) biçiminde kendini gösterecektir. Kamu borcundaki artış faiz oranlarını arttıracak ve özel sektör harcamaları daralacaktır.

Monetaristler ekonominin doğası gereği istikrarlı olduğunu, eğer müdahaleci politikalar uygulanırsa bu istikrarın bozulacağını söylerler. Monetaristler para politikasının çok etkin bir araç olduğunu ancak para politikasının yoğun şekilde kullanılmasının istikrarsızlığın kaynağı olabileceğini ileri sürmekteydiler.

Temelde ortodoks istikrar paketini benimseyen monetarist yaklaşım genellikle birkaç politika aracının kullanımını üzerinde odaklaşmaktadır:¹³

1. Para arzının kontrolü,
2. Kamu açıklarının azaltılması,
3. Döviz kurunun devalüasyonu,
4. Fiyatların serbest bırakılması,
5. Sübvansiyonların kaldırılması,

Bu kuralların uygulandığı ülkelerde kısa dönemde enflasyon oranı kısa süre için düşmüştür; ancak üretim ve istihdam da hızla gerilemeler görülmüştür. Bu durum 1950-1960 yıllarında Güney Amerika ülkelerinde görülmüştür:¹⁴

¹³ İlker PARASIZ, "Kriz Ekonomisi", Ezgi Kitabevi, Bursa, 1996, s.70.

¹⁴ Foxsley ALEJANTRO, *Stabilization Policies And Their Effect On Employment Income Distribution: A Latin American Perspective* 15. Cline W. And Weintraub Sidney, *Economic Stabilization in Developing Countries*, The Brooking Instution, Washington, 1981

1.2.4. Yapısalci İstikrar Politikaları

Yapısalci istikrar politikasında istikrarsızlıklar, ekonominin yapısındaki bozulmalardan meydana gelmektedir. Yapısalci görüş, parasal görüşün reçetelerinin uygulanmış olmasına rağmen, gelişmekte olan ülkelerin uzun dönemde enflasyondan kurtulamayışı gözlemine dayanarak ve parasal görüşe de bir tepki olarak ortaya konmuştur:¹⁵ Yapısalcilara göre az gelişmiş ülkelerdeki (AGÜ) dış ticaret dengesinin sürekli açık vermesi en önemli yapısal bozukluktur. AGÜ'lerde ihracat özellikle başka bir yapısal bozukluk olan tarım ürünlerine bağlıdır. Hızlı artan nüfusa karşılık yüksek tarım ürünleri talebi ama buna yeterince cevap veremeyen arz... Tarım ürünleri arzının hava koşullarına bağlı oluşu yanında AGÜ'lerin sahip olduğu tarımsal teknoloji, aile arasında bölünmüş küçük topraklar tarımsal ürün arzının yeterince ancak talebi karşılamayacak kadar olmasının en önemli nedenleridir. Görüldüğü gibi ihracatın sınırlı olarak gerçekleştirilmesi buna karşılık dışarıya bağımlı sanayi ile giderek artan ithalat büyük dış açıklara neden olmaktadır. Yapısalcilara göre bu ve bunlar gibi yapısal bozuklukları göz önüne almadan uygulanan politikalar sorunu uzun vadeli çözmekten uzaktır. Yapısalci istikrar görüşünün amaçları şematik şekilde şu şekilde özetlenebilir:¹⁶

Amaç: Etkin büyümeyi gerçekleştirmek için mikro bozucu etkilerin ortadan kaldırılması,

- Ödemeler bilançosundaki cari hesapların liberalize edilmesi (kotaları ve lisansları kaldırmak),
- Mali reformlar yapılması (vergi, harcama ve transfer sistemleri),
- Ulusal finansal piyasaları özellikle, sermaye piyasalarının deregülasyonu ve finansal aracılık için yeni kurumların oluşturulması,
- Emek piyasasının deregülasyonu ve/veya liberalizasyonu,
- Mal ve hizmetlerde tekelliliği kaldırılması ve özelleştirilmesi,
- Yabancı sermaye hesaplarının deregülasyonu,

Yapısal istikrar programı kur, maliye, para ve ticaret politikasını içerir.

¹⁵ Muhammet AKDİŞ, “Para Teorisi Ve Politikası”, Beta, İstanbul, 2001.

¹⁶ İlker PARASIZ, Para Politikası: Keynesyen İktisatın Düşüşü Ve Yükselişi, Ezgi Yayınları, Bursa, 1993, s,233

a) **Kur politikası:**Bu politika ile ülkede devalüasyon uygulanarak görelî fiyat yapısı değiştirilir böylelikle ihracat artırılarak ödemeler dengesi iyileştirilir.

b) **Maliye Politikası:** Bütçe açığına kapatmak, toplam talep baskısını azaltmak ve açığın para basılarak kapatılmasını engellemek amacıyla kamu harcamalarını kısmak, vergileri attırmak, sübvansiyonları azaltmak ve KİT mallarına zam yapmak şeklinde özetlenebilir. Maliye politikaları yapısal politikaların en önemli ayağını oluşturur. Bir yandan gelir artırılırken diğer yandan da harcamalar kısılarak ödemeler dengesinde önemli bir iyileşme sağlanabilir.

c) **Para Politikası:** Sıkı para politikası uygulanarak para arzı artışı kontrol edilmektedir, artan faizlerle beraber tasarruf artışı sağlanmakta ve tüketim kısılmaktadır.

d) **Ticaret Politikası:** Ekonominin liberalleşmesi amaçlanır. Rekabet gücünün artırılması için gerekli politikalar uygulanmaya çalışılır.

1.3. İSTİKRAR PROGRAMLARI

1.3.1. Ortodoks Programlar

Ortodoks istikrar programları, ödemeler dengesinde kalıcı bir iyileşmenin sağlanması ve enflasyon hızının düşürülmesi gibi genel makro ekonomik hedeflere ulaşmak amacıyla hazırlanmış, geniş kapsamlı ekonomik tedbirler bütünüdür. IMF tarafından şartlı olarak desteklenen bu programlar, parasalcı (monetarist) iktisat anlayışının ve neoklasik dış ticaret teorisinin temel unsurlarına göre oluşturulmaktadır. Genel olarak kamu açıklarının idaresine dayanan ortodoks programlarda, sıkı para ve maliye politikaları yanında döviz kuru ve yüksek faiz politikaları izlenmektedir. Ortodoks yaklaşım, piyasa mekanizmasına müdahale edilmemesi gerektiğini savunduğundan, programlarda fiyat ve ücretlerin dondurulması gibi, gelirler politikasına yer verilmemektedir.¹⁷

Ortodoks politikalar genel olarak hiperenflasyonun olduğu dönemlerde istikrarı sağlamak için uygulanmakta ve IMF tarafından desteklenmektedir. Sonuçları itibariyle bu politikalar; reel ücretlerde düşüş, toplam talepte azalma, milli gelirin daralması, ekonomik yükün büyük ölçüde sabit gelirliler ile küçük işletmelere binmesi, aşırı

¹⁷ Ömer AKDOĞAN, İktisadi İstikrarsızlık Ve İstikrar Programı Uygulanması Gereği,Hesap Uzmanlığı Edüt Çalışması, 2001,İzmir,s.24

nominal paranın kontrolü ile kamu harcamalarında yapılacak anlamlı kısıtlamalar sayılabilir. Temel amaç dış dengeyi sürekli iyileştirmek ve enflasyonu hızla düşürmektir. Ayrıca fiyat kontrollerine karşı çıkmaktadır. Bu politikaların sonucu enflasyon tedrici biçimde düşürülmektedir. Programın başarılı olması için mali önlemlerle beraber, nominal değişkenler (döviz kuru ve para arzı gibi) de önemlidir. Başka bir ifade ile enflasyonu nominal olarak sabitlemek için para arzı ve döviz kuru değişkenleri kullanılmaktadır.¹⁸

Micheal Bruno 1993 Yılında yaptığı çalışmasında ortodoks programların amaçlarının aşağıdaki şekilde özetlemektedir.¹⁹

Amaç: Bu program iç ve dış dengeyi gerçekleştirmeyi esas alır.

- Bütçe dengesinin sürekliliğini sağlamak (bunun için vergilerde artış ve doğrudan ve dolaylı sübvansiyonlarda azalış yaratmak),
- Açıkça devalüasyon yapılmalı (genellikle başlangıç döviz kuru düzeyinin korunmasından sonra gelmeli),
- Merkez Bankasını bağımsızlaştırmak veya bağımsızlığını desteklemek,
- Dış destek sağlamak
- Toplumsal desteği sağlayıcı ortamı yaratmak,

Ortodoks politikalar uluslararası kuruluşlar tarafından genel kabul gören ve istikrarı sağlamanın olmazsa olmaz koşulu sayılan politiklardır. Bu politikalar reel dengenin kurulmasında ve bütçe açığının kapatılmasında başarılı olmakta, fakat fiyatlar arasındaki (ücret, fiyat, kur, faiz) dengenin kurulmasında başarıları tartışılmaktadır. Bu noktada fiyat ve ücret politikaları gündeme gelmekte ve ortodoks programların görece fiyat dengesinin kurulmasıyla ilgili eksik yönleri kapatılmaya çalışılmaktadır.

1.3.1.1 Programların dayandığı teorik model

Ortodoks istikrar programları, pasalcı ve neoklasik görüşlerin sentezinden oluşan ekonomik bir modele dayanır. Model, iktisadi krizlere neden olan enflasyon ve ödemeler dengesi açıklarının esas nedenlerinin; kamu kesiminin kaynak ve harcama

¹⁸ ilker PARASIZ, *İktisat Ve İstikrar Politikaları*, s.208 ve Merih PAYA, *Makro İktisat*, Filiz kitapevi, İstanbul, 1997, ss. 155-158, ss. 353-355

¹⁹ İlhan ULUDAĞ, *İzlenen Ekonomik Politikalar Işığında Türkiye Ekonomisi*, M.Ü. Bankacılık ve sigortacılık enstitüsü Yayın No: 2, İstanbul, s. 385

açıkları, para arzındaki hızlı artış ve aşırı değerlenmiş döviz kurları olduğu, görüşüne dayanmaktadır.

Modelin parasalcı yanı, “Klasik Miktar Denklemi” adı ile bilinen bağıntının “ödemeler dengesini parasalcı yaklaşım” da somutlaşan biçimine dayanır.

Modelin esas aldığı temel varsayımlar aşağıdaki gibi özetlenebilir:

i- Parasal gelirler (=reel gelirler x fiyatlar genel düzeyi), paranın devir hızı ile para arzının çarpımına eşittir. (Klasik mübadele denklemi)

ii- Para arzı, tanım gereği yurtiçi kredi hacmi ile uluslararası rezervler toplamına eşittir.

iii- Uluslararası rezervlerin azalışı, ödemeler dengesinin açık vermesi anlamına gelmektedir.

iv- Eğer parasal genişlemenin yurt içi bileşeni; reel gelir, paranın devir hızı ve fiyatlar genel seviyesinde kabul edilebilecek artış temposu ile uyumlu olan düzeyin üzerinde arttırılırsa, fiyat genel seviyesinde artış ve rezerv kayıpları (ödemeler dengesi açıkları) ortaya çıkacaktır. Diğer bir anlatımla, para arzı ve gelirler arasındaki dengenin korunabilmesi için, aşırı artış gösteren iç kredi hacminin rezerv kayıpları ile dengelenmesi gerekmektedir.

v- Ödemeler dengesi açıklarını daraltmak için, yurtiçi kredi hacmindeki genişlemenin yavaşlatılması gerekmektedir.

vi- Daraltıcı para politikaları yoluyla toplam para arzının kontrol edilmesi, uzun dönemde toplam üretimi değil, fiyatlar genel düzeyini etkiler. Mal ve faktör piyasalarındaki dengesizliği giderici uyum mekanizmalarının işleyişi sırasında, kısa dönemli kayıplar dışında, enflasyonu geriletken para ve kredi politikalarının ekonomide resesyon ve işsizlik cinsinden bir maliyeti yoktur.

Ortodoks istikrar programlarının dayanağı olan teorik yaklaşımlardan aşağıda yer alan sonuçlar ortaya çıkmaktadır:

i- Ortodoks programların temel aldığı anti enflasyonist politika reçeteleri, klasik Mübadele Denklemine ($M*V=P*T$)²⁰ dayanmaktadır. Söz konusu teoriye göre de, fiyatlar genel seviyesindeki hızın düşürülebilmesi için, öncelikle para arzındaki artış hızının yavaşlatılması gerekmektedir.

ii- Ulusal muhasebe eşitlikleri; ödemeler dengesi açığının, ulusal ekonomideki, yatırım tasarruf açığı ile kamu kesiminin kaynak-harcama açığı toplamına denk olduğunu göstermektedir. Ödemeler dengesi açıkları, kamu kesimi harcama-kaynak açığından kaynaklanıyor ise; bu durumdaki bir dengesizliğin kamu harcamalarının azaltılması yoluyla giderilmesi gerekmektedir.

iii- Ortodoks nitelikli politika modelinde, ödemeler dengesi açıklarının giderilmesinde devalüasyon yapılması da ayrı bir tedbir olarak önerilmektedir. Devalüasyonla, mal ve hizmet ihracatının artırılması ve ithalatın azaltılması beklendiğinden, bu durum ödemeler dengesini iyileştirici etki yapmaktadır²¹.

1.3.1.2 Ortodoks istikrar programlarının içeriği

Ortodoks istikrar programları, ekonomide fiyat istikrarının sağlanması ve dış ödemeler dengesinin iyileştirilmesine yönelik olarak, geleneksel politika araçlarını içermektedir. Programın uygulandığı ülkenin iktisadi durumu ve ekonomik yapısına bağlı olarak iktisadi araçların kullanımı bazı farklılıklar gösterse de, genel olarak programlarda yer alan politikalar benzerlik göstermektedir. Ancak genel olarak politikalar benzerlik gösterse de uygulama da ekonomik problemlerin iyileştirilmesi için talebi kısıtlayıcı ve arzı artırıcı tedbirlere de başvurularak farklılık yaratılmaktadır.

Talep yönlü politikalar fazla talep baskısını nihai talebi azaltarak düşürmeye çalışırlar. Bu politikalar geleneksel makroekonomik politikalar sayılan sıkı maliye, para ve kredi politikalarından oluşmaktadır. Ana hedef nihai talep düzeyini kontrol altına almaktır.

²⁰ Denklemde, M para miktarını, V paranın işlem dolaşım hızını, P ödemelere temel oluşturan işlemlerin ortalama fiyatını, T ise para ile yapılan tüm işlemleri, göstermektedir.

²¹ Oktar TÜREL, "Ekonomik İstikrar Programlarına Genel Bir Bakış", Türkiye'de ve Dünyada Yaşanan Ekonomik Bunalım, Yurt Yayınları, No:10, Ankara 1984, s. 191-195

Arz yönlü politikalar ise reel mal ve hizmet hacmini arttırmayı hedeflemektedir.

Bu politikalar çok çeşitli olmakla birlikte genel olarak iki grupta incelenebilir:

1- Üretim araçlarını (sermaye, emek vb.) daha etkin bir biçimde kullanıp kapasite kullanımını arttırarak üretim seviyesini arttırmayı amaçlayan politikalar; uygulanan fiyat ve kur politikalarının, monopollerin, vergi ve sübvansiyon politikalarının, ticaret kısıtlarının ekonomide yarattığı bozulmayı (distortion) düzeltmeyi amaçlarlar.

2- Yeni kapasite oluşturarak ve uzun dönem tam kapasite-üretim dengesini, toplam talep genişlemesini de kontrol ederek kurmayı amaçlayan politikalar ise yatırım-tasarruf teşviklerini, eğitim ve teknolojik gelişmeyi içermektedirler²².

Kesin bir çizgiyle asla ayrılmamakla birlikte, arz ve talep yönlü politikalar arasındaki en önemli fark, arz yönlü politikaların çoğunlukla mikroekonomik özellikler taşıması ve sektörel öncelikleri dikkate alması, talep yönlü politikaların ise makroekonomik karaktere sahip olmasıdır. Ayrıca arz yönlü politikaların talep yönlü politikalara göre daha uzun uygulama sürecine ihtiyacı vardır. Bu politikalar birbirlerini tamamlayıcı niteliktedir. Bir politika demetinin yarattığı olumsuz etkiler diğer bir politika demeti ile azaltılabilmektedir. Örneğin, talep politikalarının üretim ve işsizlik üzerinde yarattığı deflasyonist etkiler, arz yönlü politikalar ile azaltılıp desteklenebilir.²³

Ortodoks istikrar programlarında, iktisadi istikrarın sağlanmasında sıkı para ve maliye politikaları yanında, ekonominin yapısında meydana gelen aksaklıkların giderilmesi amacıyla yapısal tedbirlere de yer verilmektedir. IMF ve Dünya Bankası tarafından şartlı desteklenen ve söz konusu kurumların önerileri doğrultusunda hazırlanan ortodoks istikrar programlarında, genel olarak aşağıda yer alan politikalar uygulanmaktadır.

1.3.1.2.1 Para politikası

Ortodoks istikrar programlarında, toplam talebi kontrol etmek konusunda para politikası önemli bir araç olarak görülmektedir. Ortodoks istikrar yöntemini savunanlar,

²² Ortodoks ve Heterodoks İstikrar Programları, www.DPT.gov.tr,

²³ Khan ve Knight, 1982, s.713

enflasyonun salt parasal genişlemeden kaynaklandığını ileri sürmektedirler. Bu yaklaşımı temel alan ortodoks istikrar programları, ekonomideki parasal genişlemelerin önlenmesi amacıyla, sıkı para politikalarını içermektedir.

1.3.1.2.2 Maliye politikası

a) Kamu Sektörü Harcamalarının Azaltılması

Kamu harcamalarındaki artışlar, ekonomideki toplam talebi arttırıcı yönde etki yapmaktadır. Kamu harcamalarındaki artışlar, bütçe açıklarına neden olduğundan ve bu açıklar da genel olarak borçlanma veya Merkez Bankası kaynaklarından finanse edildiğinden, bu durum fiyatlar genel seviyesini arttırıcı yönde etki yapmaktadır. Bu nedenle ortodoks istikrar programlarında, bütçe açıklarının kapatılması ve toplam talebin daraltılması amacıyla, kamu harcamalarının azaltılması yönünde politikalar uygulanmaktadır.

b) Kamu Sektörü Gelirlerinin Arttırılması :

Ortodoks istikrar programlarında, ekonomideki fiyat istikrarını bozan bütçe açıklarının kapatılması ve harcamaların enflasyonist etkiler yaratmayan devlet gelirleriyle finanse edilmesi amaçlanmaktadır. Bu nedenle, programlarda vergi gelirlerini arttırmaya yönelik düzenlemeler (vergi reformları) kamusal mal ve hizmet fiyatlarının arttırılması, gibi tedbirlere yer verilmektedir.

c) Ücret Politikası :

İstikrar programlarında, ekonomideki talebin kontrol altına alınması ve ihracat konusu mal ve hizmet maliyetlerinin düşürülmesi amacıyla, işçilik ücretlerin kontrol altına alınması öngörülmektedir. Böylece tüketim harcamaları gelire bağlı olduğundan, tüketim talebinde bir azalma meydana getirilmesi, ayrıca ülkede üretilen mal ve hizmet maliyetlerinde meydana gelecek artışlar önlenerek, ihraç konusu malların uluslararası piyasalarda daha rekabetçi bir düzeye getirilmesi amaçlanmaktadır.

Diğer taraftan, programlarda, kamu kesiminde çalışan personelin reel ücretlerinin düşürülmesi yönünde de tedbirler alınmaktadır. Bu tedbirler ile, hem kamu harcamalarının kısıtlanarak bütçe açıklarının azaltılması, hem de ekonomideki talebin kontrol altına alınması amaçlanmaktadır.

d)Döviz Kuru Politikası :

Ortodoks istikrar programlarında uygulanan döviz kuru politikasında, devalüasyon, dış ödemeler dengesinin iyileştirilmesi yönünden, önemli bir politika aracı olarak yer almaktadır. Devalüasyon ile dış ticarete konu malların fiyatlarının, dış piyasada daha rekabetçi bir konuma getirilmesi ve bu sayede ülkenin ihracatının artırılması amaçlanmaktadır. Diğer taraftan, devalüasyon yerli parayla belirlenen servet stokunu ve gelir akımlarının dış alım gücünü, doğrudan azaltıcı etki yapar. Dolayısıyla, ithalatta ya da potansiyel ihraç malları ile tatmin edilecek toplam satın alma gücünü ve toplam talebi azaltıcı etki yapar. Devalüasyonun genel olarak açıklanan bu fiyat etkileri sonucunda, ihracatta bir artış ithalatta ise bir azalma meydana gelmesi; böylece dış ödemeler dengesi açıklarının kapatılması yönünde etkili yaratması beklenmektedir.

e) Faiz Oranı Politikası :

Ortodoks istikrar programlarında, genel olarak piyasa faiz oranlarının yükseltilmesi yönünde politika izlenmektedir. Yüksek faiz oranları ile; halkın tasarrufa teşvik edilmesi ve tüketim taleplerinde bir azalma meydana getirilmesi, kredi kullanımının pahalı hale gelmesiyle de, yatırım taleplerinin azaltılması amaçlanmaktadır. Bu sayede piyasadaki toplam talepte bir azalma meydana gelmesi beklenmektedir. Ayrıca, yüksek faiz oranları ile sermayenin yurt dışına kaçması da önlenmiş olmaktadır.

f) Yapısal Tedbirler

Ticaretin Libelleştirilmesi :

Ticaretin libelleştirilmesi; gümrük tarifelerinin, ihracat sübvansiyonlarının ve miktar kısıtlamalarının azaltılmasını içermektedir. Gümrük tarifelerinin indirilmesi, kamu gelirlerinin azalması, ihracat sübvansiyonlarının azaltılması ya da kaldırılması da, ihracatın azalması sonucunu doğurmaktadır. Belirtilen bu sonuçlara göre, program hedefleri ile çelişen bir durum ortaya çıkmaktadır. Ancak ticaretin liberalleşmesi politikasından temel amaç, ulusal üreticilerin dış rekabete sokularak, üretimdeki verimliliğin artırılması, diğer taraftan yabancı ithal girdilerin daha düşük maliyetle kullanımının sağlanmasıdır: ²⁴

²⁴ İlker PARASIZ.Para Politikası,s.206

Fiyat Kontrollerinin Kaldırılması :

Ortodoks istikrar yaklaşımı, piyasadaki fiyatların direkt kontrol edilmesine karşıdır. Bu itibarla, geleneksel ortodoks politikalarda fiyat ve ücretlerin dondurulması yönündeki gelirler politikasına yer verilmemektedir.

Ortodoks istikrar programlarında, fiyat istikrarının sağlanması temel hedefler arasında yer almakla birlikte, fiyat kontrollerinin kaldırılması yönünde politika izlenmektedir. Bu politikada amaç, kamu iktisadi kuruluşlarına verilen sübvansiyonların azaltılması, bu kuruluşların finansal açıdan bünyelerinin sağlamlaştırılması ve piyasa sisteminin işleyişinin daha rasyonel hale getirilmesidir. Ayrıca fiyat kontrollerinin kaldırılması ile piyasada kontrol edilen mallardan alınan vergilerin, kontrollerin kaldırılması ile artması öngörülmektedir.

Diğer Yapısal Politikalar :

Ortodoks istikrar programlarında, programın uygulandığı ülkenin iktisadi yapısına göre, ayrıca aşağıda yer alan yapısal tedbirlere yer verilmektedir:

- Vergi gelirlerinin artırılmasına yönelik vergi ve vergi idaresi alanında yapılan vergi reformu,
- Kamu gelirlerinin artırılması ve kamu harcamalarında tasarruf sağlanması amacıyla, zarar eden ve verimsiz çalışan Kamu İktisadi Teşebbüslerin (KİT) özelleştirilmesi,
- Hükümetin Merkez Bankası kaynaklarına sürekli başvurmasının kısıtlanması amacıyla, Merkez Bankasının özerkleştirilmesi yönündeki düzenlemeler,
- Sosyal güvenlik sisteminin daha etkin hale getirilmesi amacıyla, sosyal güvenlik sisteminde yapılan reformlar.

1.3.2 Heterodoks Programlar

1.3.2.1 Programların özellikleri

Ortodoks istikrar programlarının, uygulandığı ülkelerde yüksek enflasyona çözüm getirememesi ve yaşanan krizi daha da derinleştirilmesi nedeniyle, 1980'li yıllarda ve özellikle Latin Amerika ülkelerinde daha farklı istikrar programları uygulamaya konmuştur. IMF destekli ortodoks programlardan farklı olmaları nedeniyle söz konusu programlar,

“Heterodoks” istikrar programları olarak anılmaktadır. Temel olarak farklılık gösteren bu istikrar programları, yüksek enflasyonu kısa sürede ani ve hızlı bir biçimde durdurmayı hedeflemektedir.²⁵

Heterodoks programlar ücret ve fiyat kontrollerini içeren gelir politikalarından oluşmaktadır. Heterodoks Programları Ortodoks Programlardan ayıran en önemli özellik, gelir politikalarının belirli süre geçici olarak kullanılmasıdır. Heterodoks Programların amacı, enflasyonu kalıcı ve hızlı biçimde aşağıya çekmektir. Bu programı en çok yüksek enflasyonla karşı karşıya olan ülkelerde görmekteyiz. Bu politikadan amaç ekonomideki istihdam ve üretimde yüksek maliyetlere yol açmadan, enflasyonda hızlı bir düşüşün gerçekleşmesini sağlamaktır. Bu politika, enflasyona karşı “şok tedavi” biçiminde, uygulama getirmiştir.

Ortodoks programların uygulanması ile kamu açığının kapatılması ve mali dengenin kurulması enflasyonun düşürülmesi için gerekli ancak yeterli değildir. Ortodoks uygulamalara rağmen enflasyonun düşmemesinin çeşitli nedenleri vardır. Ekonomide geriye yönelik endeksleme (backward indexation) mekanizmasının çalışması ve ileriye dönük enflasyonist beklentiler nedeniyle, bir dönem önceki enflasyonun ileriye taşınması (inertia), ve/veya daha önceki istikrar girişimlerinin başarısız olması ya da alınan önlemlerin uzun dönemde sürdürülemeyeceği inancıyla ortaya çıkan güven eksikliği, enflasyonun düşmesini engellemektedir. Bu noktada, süregelen enflasyonu kırmak için heterodoks politikalarından yararlanılmaktadır. Programın başında fiyat ve ücretlerin bir anda dondurulması (şok tedbirler) ile enflasyon kısa sürede kontrol altına alınabilmektedir.²⁶

Heterodoks programların uzun dönemdeki başarısı mali dengenin gerçekleştirilmesiyle sağlanır bu nedenle heterodoks programlar hiçbir ülkede, ortodoks programlardan bağımsız olarak uygulanmamıştır. Yüksek enflasyona karşı şok tedbirleri içeren bu programlar, ortodoks programlarda yer alan sıkı para ve maliye politikalarını da içeren, geniş bir politika kombinasyonu ile uygulamaya konulmuştur. Heterodoks politikalar 1980’li yılların ortalarına kadar tek başına uygulamaya konmuş ancak sürekli bir çözüm

²⁵ Suat OKTAR, “Hiperenflasyon Ve Heterodoks İstikrar Programları”, Banka ve Ekonomik Yorumlar, Yıl:31, Haziran 1994, s.36

²⁶ Ayşe Sema BAĞÇECİ, Ortodoks Ve Heterodoks İstikrar Programları: Seçilmiş Ülke Örnekleri ve Türkiye Deneyimi, DPT, 1997, s.6

sağlanamadığı için eksik yönleri ortodoks programla giderilmeye çalışılmıştır. Yani fiyatlar arası dengesizlik heterodoks politika ile mali dengesizlik heterodoks politika ile giderilmeye çalışılmıştır.

1.3.2.2 Programların genel yapısı

Heterodoks programların üç temel bileşimi vardır. Bunlar;²⁷

i-İktisadi karar birimlerinin enflasyonist beklentilerinde köklü bir değişiklik yaratmaya yönelik olmak üzere, fiyat ve ücretlerin dondurulması,

ii-Bütçe açıklarının kapatılması amacıyla bütçe disiplini,

iii-Bu politikaların tamamlayıcısı olarak, parasal reform.

i- Fiyat ve Ücretlerin Dondurulması

Heterodoks programlara egemen olan bütünsel yaklaşım ile ekonomideki tüm fiyatların dondurulması politikası, mevcut enflasyona konulan teşhisten kaynaklanmaktadır. Buna göre, bugünkü enflasyon, yapısal faktörlerin ve dışsal şokların yanısıra “dünkü” enflasyon ile açıklanmaktadır. Ekonomide tüm iktisadi karar birimleri, cari enflasyonun, dünkü enflasyon olduğuna inanırlar ve beklentilerini buna göre ayarlayarak, tüm sözleşmeleri buna bağlı olarak yaparlarsa; ekonomide genel olarak öngörülen bu durum gerçekleşir ve enflasyon “dünkü enflasyon” olarak gerçekleşir. Bu nedenle, heteredoks programların temel amacı, dünkü enflasyonla, bugünkü enflasyon arasındaki bağı kopartılmasıdır. Bu amaçla da heteredoks programlarda, gelirler politikasına, (fiyat ve ücretlerin dondurulması) yer verilmektedir. Bu politika, kısa dönemde enflasyon beklentilerini kırması sonucunda, fiyat-ücret spirallerini durdururken, istikrar programının kamuoyu üzerindeki inandırıcılığını da artırmaktadır.

Enflasyonu düşürmede gelir politikalarının kullanılması, heteredoks istikrar programlarına, ortodoks programlara oranla bir üstünlük sağlamaktadır. Özellikle enflasyonun hiperenflasyona dönüştüğü süreçte, bu politikaların başlangıç maliyetleri daha düşük olmaktadır. Enflasyonun kesin ve aşağıya düştüğü ilk aşamada, bu politikaların işsizlik cinsinden ilk maliyetleri düşük bir düzeyde kalmaktadır. Örneğin; Brezilya'nın 1986

²⁷ Oğuz Esen, “Yüksek Enflasyon Ve Heteredoks İstikrar Programları”, İktisat Dengisi, Sayı 290, (Ocak 1989), s.19,20

yılı başında uygulamaya koyduğu heteredoks programlarda yer alan gelirler politikası, işsizlikte ciddi bir atışa yol açmamıştır.

Diğer taraftan, bu programlardaki temel sorun, bu politikalar çerçevesinde yürütülen kontrollerin gevşetilmesinin, baskı altına alınmış bulunan talebi uyarması ve buna bağlı olarak enflasyonun çok geçmeden hiperenflasyon düzeyini yeniden yakalamasıdır. Üstelik bu politikaların kararlı biçimde uygulandığı ve olumlu sonuçların alındığı ülkelerde de başarının belli bir maliyeti olmuştur:²⁸

ii- Sabit Döviz Kuru politikası

Heteredoks programların diğer bir ögesi de, sabit döviz kuru uygulamasıdır Bu uygulamadan beklenen işlev, döviz kurundaki düşüş beklentilerini kırmak ve dolayısıyla enflasyonist beklentileri etkileyerek, enflasyon hızını kontrol altına almaktır. Bununla birlikte, bu politikaların bir istikrar aracı olarak kendisinden beklenen işlevi yerine getirebilmesi için, diğer politikalarla ve özellikle fiskal politikalarla tutarlı olması gerekmektedir. Zira, istikrar aracı olarak döviz kuru politikaları diğer politikalarla çalıştığı zaman, istikrar yöntemlerini çeşitli çıkmaza düşürmesi kaçınılmazdır:²⁹

iii- Bütçe Disiplinin Sağlanması³⁰

Heteredoks programlarda bütçe disiplinin sağlanması geleneksel istikrar programlarındaki kadar öncelikli öneme sahiptir. Heteredoks programların uygulanmasının ilk aşamalarında, enflasyonda çarpıcı düşüşlerin gerçekleşmesiyle birlikte, bütçe açıkları da kapanmaya başlar. Artan reel vergi gelirleri de buna büyük ölçüde yardımcı olur. Döviz kurunun istikrarı sağlandığında, iç fiyatlar istikrara kavuşacağından vergi gelirlerinde otomatik olarak artış sağlanır. Bu durumda enflasyonun hızla düşüşü Olivera Tanzi etkisini tersine çevirir. Diğer bir ifadeyle, enflasyonda ani artışlar, reel vergi gelirlerinde azalmaya neden olduğundan, (Olivera Tanzi etkisi) enflasyonun sona ermesinde de bu etki tersine işleyerek, vergi gelirlerinde artış sağlanmaktadır.

Vergi gelirlerinde artış sağlayan bu etki özellikle, enflasyonun yüksek ve vergi gelirlerindeki artışın büyük olduğu ülkeler için, büyük önem taşır. Bu etkinin büyüklüğü de uygulanan vergi yapısına bağlıdır. Eğer vergi gelirleri içinde tüketimden alınan vergilerin

²⁸ Suat OKTAR, "Hiperenflasyon ve Heteredoks İstikrar Programları" s.38

²⁹ Oğuz ESEN, "Yüksek Enflasyon Ve Heteredoks İstikrar Programları", s.19

³⁰ Suat OKTAR, a.g.e. s.39

payı büyükse bu etki küçük, gelir üzerinden alınan verginin payı büyükse, vergi gelirlerindeki artış etkisi büyük olacaktır.

Diğer taraftan, bütçe disiplinin sağlanması için kamu harcamalarının kullanılması gerekmektedir. Bazı iktisatçılar en iyi fiskal düzenleme biçiminin, vergileri artırmak değil, devlet harcamalarının kısılması olduğunu öne sürmektedirler. Gelişmekte olan ülkelerde kamu kesimindeki verimlilik düzeyi oldukça düşük ve istihdam hacmi de gereğinden yüksek olduğundan, harcamaların tüketimden yatırıma ve üretken hizmetlere doğru yeniden yapılanması gerekmektedir.

Sonuç olarak heterodoks istikrar programları para ve maliye önlemlerine ek olarak ücret ve fiyatlara doğrudan müdahale eden programlardır. Heterodoks programlar enflasyon döneminde sadece ortodoks programların uygulanmasının ekonomiyi hiperenflasyona sürükleyeceğini bunun yanında gelirler politikasının ise çok önemli olduğunu söylerler. Yani hem enflasyonu hem de enflasyonist beklentileri kırmak için ücret ve fiyat kontrollerine önem verilir.

Bununla birlikte heterodoks programların üzerinde durulması gereken bir dizi potansiyel eksikleri bulunmaktadır:³¹

- Ücret ve fiyat kontrolleri aşırıya kaçabilir. Eğer enflasyonist atalet çok düşükse, enflasyon kısa zamanda kendi kendine duracaktır.
- Fiyat kontrollerinin çok küçük bir mali grubun ötesinde zorlanması güçtür.
- Firmalar, kontrollerinin geleceğini öğrendiklerinde fiyatlarını hızla yükseltebilir.
- Kontroller politika yapıcılara enflasyonun, para ve maliye politikalarında önemli değişiklikler yapmaksızın acısız bir şekilde durdurabileceği fikrini vermektedir.
- Fiyat kontrolleri ekonomide nisbi fiyat yapısında büyük rijitidelere neden olabilir.
- Kontrollerin kaldırılması güç olabilir. Kontroller aşama aşama mı yoksa bir defada mı ortadan kaldırılacaktır. Eğer aşamalı yöntem tercih edilirse bu kez de doğru zaman sorunu ortaya çıkmaktadır.

³¹ İlker PARASIZ, *Kriz Ekonomisi*, Ezgi Kitabevi, 1996, s.91

1.4 IMF'NİN İSTİKRAR PROGRAMLARINDAKİ YERİ

1944 Yılında Keynesyen görüş açısıyla kurulan IMF tüm dünyayı sarsan 1929 Büyük Bunalımı gibi bir büyük bunalımdan korunmak için kurulmuştur. IMF likitide kriziyle ortaya çıkan bu bunalımı yenmek için başlangıçta genişletici politikalarla ülkelere para yardımında bulundu. Bu genişletici politikalar Bretton-Woods sisteminin çöküşüne kadar devam etti. 1980'lerde mal fiyatlarındaki hızlı düşüşlerle ülkeler ödemeler dengesi açıklarıyla karşı karşıya kaldılar. IMF'den borçlanan ülkelerde, üretim düşüyor, enflasyon artıyordu. Bunun sonucunda IMF Keynesyen politikalar yerine arz yönlü politikaları benimsedi. Bu politikaların amacı, uzun dönemde daha fazla etkinlik, tasarruf ve büyümeyi sağlayacak koşulları oluşturmanın parçası olarak, dış finansmanda hızlı bir iyileştirmeyi gerçekleştirmektir. Bununla birlikte bu politikalar ekonomik aktiviteleri şiddetli biçimde azaltmıştır. Gelişmekte olan pek çok ülke bugün, yüksek dış borç altında ödemeler dengesi açıkları, yüksek ve sürekli bir enflasyon ve üretim yetersizliği ile karşı karşıyadır. Bu ülkeler, ekonomilerinde istikrar sağlayarak kalkınma hızlarını arttırmak ve sürdürmek için, önemli ölçüde dış mali desteğe gereksinim duymaktadır. Ekonomilerinde kısa dönemli dengesizlikleri gidermek ve uzun dönemde dengeli bir büyüme hızını tutturmak isteyen bu gibi ülkeler, süresi birkaç yıldan daha uzun olmayan geniş veya dar kapsamlı bir dizi önlemler paketini içeren istikrar programı uygulamak zorunda kalmaktadırlar. Bu tip istikrar programları (ortodoks nitelikli programlar) çoğu IMF ile işbirliği içinde ve fonun desteği ile yürütülmektedir. Çünkü, IMF'ye üye olan ülkeler, dış finansman sağlanmasında IMF'nin uluslararası ticari bankalar ve diğer kredi veren kuruluşlara vereceği güvenceye gereksinim duymaktadır. Diğer bir ifade ile, uluslararası kredi kuruluşları, ek finansman desteği için, fonun o ülkeye önerdiği programının kabul edilip uygulanmasını, şart koşmaktadır.³² Dolayısıyla, IMF'nin desteklemediği bir programla içinde buldukları iktisadi krizi çözmeye çalışan ülkelerin, bu çabalarının, özellikle de IMF'nin ve yabancı kredi kuruluşlarının desteğine ihtiyaç duyulduğu bir ortamda sonuçsuz kalacağı

³² Süreyya SAKINÇ, "IMF Programlarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri Ve Gelişmekte Olan Ülkeler Açısından Değerlendirilmesi", Banka ve Ekonomik Yorumlar, Yıl 25, Sayı 4 (Nisan 1988) s.51

şüphesizdir. Bu durum, söz konusu ülkelerdeki krizi daha da derinleştirecek ve içinden çıkılmaz bir hale sokacaktır.

1.5 IMF TİPİ İSTİKRAR PROGRAMLARI

1973'e kadar IMF ülkeleri, sabit döviz kuru sistemini uyguluyordu, ama o tarihten sonra IMF gözetimi esnek döviz kuru çevresindeki ödemeler dengesini etkileyen ekonomik politikalarla ilgilendi. Ayrıca fon uluslararası ticaretin dengeli şekilde büyümesi, genişlemesi ve istihdam ve reel gelirin artırılması için çalışır.

IMF, üye ülkelere, ödemeler dengesi problemleri olan üyelere borç vermek için para havuzunu idare eder. Üye ülkelerinden kota ücreti alır. Bu kotalar üye ülkenin ekonomik büyüklüğü ile orantılıdır. Böylece, daha fazla gelire sahip ülkeler daha fazla ödeme yaparlar.

IMF'nin müdahale sınırı ekonomiyi istikrara kavuşturmak için geçici ödemeler dengesizliklerini finanse etmek, Eğer ödeme dengesizlikleri geçici değilse, düzeltici politika önlemleri uygulamaktır.

Herhangi IMF finansal programı ekonominin makroekonomik dengesi etrafında döner: Ulusal denge, dış denge, parasal denge, mali denge. Ödemeler dengesi konularında ilk IMF çalışmaları Ulusal denge ve dış denge kombinasyonlarıyla yapılmıştır. 1950'li yılların sonunda bu kombinasyona parasal denge fenomeni de eklenmiştir.. Son olarak hükümet açıkları, kredi genişlemesinin kaynağı olarak dikkat çekmiştir. Böylece mali dengede önemli bir politika aracı olarak eklenmiştir. 4 tanımlama seti şu şekilde tanımlanmıştır:

- Ulusal denge $Y = (C+I) + X - Z$
- Dış denge $\Delta R + \Delta NFA = (X - Z) - (INP - NTR)$
- Parasal denge $\Delta M = \Delta R + \Delta DC$
- Mali denge $S_g - I_g = \Delta NFA_g - \Delta NPB_g - \Delta DC_g$

1.5.1 Finansal Programlama

IMF'in finansal programlama modeli üzerinde çok az yazılı belge vardır. Bu konuyla ilgili tutarlı bilgileri Chand (1989), Guitian (1987), IMF (1987), Khan, Montiel-Haque (1986&1990), Robichek (1985) den öğrenebiliriz.

Reel çıktının y ekzojen olduğu varsayılır, ama zamanla artar. Nominal çıktı $\bar{P}y$ olarak verilir. Nominal döviz kuru e yerli para seviyesi P'nin, yerli malların fiyatı (P_d) ve ithal mallar için uluslararası fiyat (\bar{P}_f)'nin ağırlıklı ortalaması olduğu varsayılarak açıklanır. Fiyat endeksindeki ithalatın payı θ 'dır, yerli malların payı ise $(1 - \theta)$ 'dir. Bu nedenle

$P = (1 - \theta)P_d + \theta e P_f$ burada e P_f yerli para ile ölçülen uluslararası fiyat düzeyidir. Khan, Montiel ve Haque yabancı fiyatların sabit kaldığını ($\Delta P_f = 0$) ve $P_d = 1$ olduğunu varsayarlar. Bu e P_f ve P'nin bire eşit olmasını sağlar.

Para talebi (M_d) yerli para düzeyi P ve reel çıktıda (y) değişmelerle ilgilidir ve paranın dolanım hızının (v) sabit olduğu varsayılır. Para arzı M_s , uluslar arası rezerv (R) ve yerli kredinin (DC) toplamına eşittir. Yerli krediler hükümete kredi ve özel sektöre krediden oluşur. Yerli parada θ ile ifade edilen uluslar arası rezerv stoku R döviz kuru çarpı yabancı para ile ifade edilen uluslararası rezerv stoku (\bar{R})'na eşittir. Para piyasası dengeli şekilde dalgalanır. Bu nedenle para stoku, para talebi ve para arzına eşittir. İhracat ve net yabancı yatırımların içeriye akışının dışsal olduğu varsayılır. İhracatın yabancı para cinsinden değerinin (\tilde{X}) olduğu vurgulanır ve diğer net girişlerin ($\Delta \tilde{F}$) ekzojen olarak verildiği belirtilir. Yerli parayla adlandırılan ihracat ve diğer net yabancı para girişleri ΔF döviz kurundaki değişimle değişebilir. İthalat Polak modelindeki gibi nominal çıktının doğrusal fonksiyonudur. Ancak daha karışık bir doğrusal fonksiyon vardır ki burada Z sadece reel çıktıya (y) değil aynı zamanda alternatif fiyatlara da bağlıdır. ($e\bar{P}_f/P_d$)

Sonuç olarak ödemeler dengesi tanımından, yabancı rezervlerdeki değişim R (yerli para cinsinden) ticaret dengesindeki fazla / açık ($x - z$) artı net ticari olmayan yabancı nakit akımı özel sektöre ve hükümete akar. IMF finansal programlama modelinin merkezi şöyle özetlenebilir:

$$y = \bar{y}$$

$$Y = P\bar{y}$$

$$P = (1 - \theta)P_d + \theta_e\bar{P}_f$$

$$M_d v = P\bar{y}$$

$$M_s = R + DC$$

$$DC = DC_g + DC_p$$

$$R = eR^{\approx}$$

$$M_d = M_s = M$$

$$X = eX^{\approx}$$

$$\Delta F = \Delta F_g + \Delta F_p = e\Delta F^{\approx}$$

$$\Delta F_g = e\Delta F_g^{\approx}$$

$$\Delta F_p = e\Delta F_p^{\approx}$$

$$(S_g - I_g) = -(\Delta F_g + \Delta F_p + \Delta DC_g)$$

$$Z = eZ^{\approx}$$

$$\bar{Z} = \bar{P}_f Z_q$$

$$Z_g = \alpha_0 + \alpha_1 \bar{y} - \alpha_2 (e\bar{P}_f / P_d)$$

$$\Delta R = X - Z + \Delta F$$

1.5.1.1 Polak modeli

Yukarıdaki çalışma Polak'ın 1957'de yazdığı makale ile analitik modele oturtulmuştur. Polak'ın modelinde sabit nominal döviz kuru altındaki açık ekonomi vardı. Ödemeler dengesindeki iyileşme ve kabul edilebilir enflasyon oranı anahtar hedef olarak alınıyordu.

IMF yorumunda ise bu hedefler yüksek düzeydeki istihdam ve reel gelir'in varlığını sağlıyordu. Polak'ı sıkıştıran gelir ve ödemeler dengesi üzerindeki belirlenmiş parasal değişmelerin etkilerini ortaya koyacak yeterli teorik temelin eksik olmasıydı. Bu nedenle bu eksikliği parasal faktörler ve kredi faktörlerinin ödemeler dengesindeki emme yaklaşımı (absorbtion approach) ile entegre etti. Bu nedenle Polak uluslararası rezervlerdeki değişim ve para stokunun yerli bileşeni arasında açık bir bağ kurulmasını önerdi. Polak'ın sonuçları güçlüydü ve IMF'in uygulama cephesinde de finansal programlama çalışmasının başarılı olması için teorik temelin oluşturulmasına çalışıldı.

Polak modeli nominal terimlerle ifade edildi. Bunun sonucunda fiyat ve reel gelir arasında açık bir farklılık ortaya konulamadı. İki önemli varsayım yapıldı; Para talebi (M_d) sınırlı sayıdaki değişkenlere bağlıdır ve sabittir ve ithalat (Z) nominal gelirin bir parçasıdır. Dahası para arzı dışsal olarak belirlenir ve yerli kredi (DC) (Domestic Credit) ve yerli bankalardaki yabancı döviz rezervinin (R) toplamına eşittir.

Sonuç olarak ödemeler dengesi, cari hesap ile uluslararası rezervlerdeki değişme ve yabancı varlıklardaki değişme ($\Delta R = X - Z - INP + NTR - \Delta NFA$) olarak tanımlanır. Uluslar arası rezervlerdeki değişme şöyle yazılabilir. $\Delta R = X - Z + \Delta F$, burada ΔF yabancı nakit akımı ile ilişkili net ticari olmayan hesaptır.

Para talebi, gelir, faiz oranı, diğer finansal varlıklar ve beklenen enflasyon gibi çok çeşitli değişkenlere bağlıdır. Ancak, Polak para talebinin sadece nominal gelire bağlı olduğunu ve paranın dolanım hızının (v) sabit olduğunu varsaymıştır. Tasarruf, yatırım ve sermaye piyasası açıkça göz önüne alınmamıştır. Bu durum para arzının, Keynesyen kapalı ekonomik modelindeki gibi politika aracı olarak kullanılamayacağını ve tüm tasarrufun hemen yatırıma gideceği varsayımını artık karşılayamayacağını ifade eder ve Polak son olarak X ve ΔF 'nin dışsal olduğunu varsayar.

Aşağıda Polak modeli verilmiştir:

$$M_d v = Y$$

$$Z = mY$$

$$\Delta M_s = \Delta R + \Delta DC$$

$$\Delta R = \bar{X} - Z + \Delta \bar{F}$$

Burada piyasaların süpürdüğü ($\Delta M_d = \Delta M_s$) varsayılmıştır. Polak bu sistemi iki otonom değişken olan, ihracat (X) ve yerli kredideki (DC) değişmelerin etkisi hakkında bir dizi sonuca varmak için kullanılmıştır.

Bu sonuçları sağlamak için Polak ithalatta bir dönem gecikmeyi ele almıştır. Polak bir yandan ihracat değerindeki devam eden artışları, kredi genişleme oranını, diğer taraftan da otonom değişkenlerdeki devamsız değişmeleri ayırt etmiştir.

Yerli kredilerdeki artış aynı miktarda para arzını arttırır. Bu artan gelir, borç verenlerce harcanır. Eğer atıl kapasite bulunuyorsa para talebindeki artış fiyatlarda hiç yada çok az reel çıktı artışına neden olur. Eğer atıl kapasite yoksa veya arz yetersizliği varsa parasal gelirdeki bir artış sadece fiyat artışına neden olur. Parasal gelirdeki bir

artış, ithalatta artışa veya uluslar arası rezervi düşürerek ödemeler dengesinde kötüleşmeye neden olur. Burada kredi genişlemesinin yatırım ve sermaye birikimi ile bağlantısının kurulmadığı açıktır.

Para arzındaki genişleme uluslar arası rezervlerdeki negatif değişme ile dengelenir. Bu nedenle para stoku orijinal seviyesine döner. Bu nominal gelir ve ithalatın başlangıçtaki yükselişten sonra tekrar geçmişteki seviyesine dönmesine neden olur. Kredi genişlemesinin tek devam eden sonucu, ithalattaki geçici artışların neden olduğu uluslararası rezervlerdeki azalıştır.

Polak modeli para arzındaki değişimin dış hesaptaki (external account) değişme ile bağlantısı üzerine yoğunlaşmıştır. Ödemeler dengesi hedefi kurulduğunda, parasal sistem tarafından maksimum izin verilebilir, kredi genişlemesi tahmin edilebilir. Eğer parasal sistem ekonominin kaldırayabileceği değeri aşar şekilde genişlerse kredi genişlemesinin tek sonucu uluslararası rezervlerin azalmasıdır ki bu durumda Ödemeler dengesi hedefinin artık karşılanamayacağını gösterir.

1.5.1.2 Parasal yaklaşım

Polak modeli ödemeler dengesine parasal yaklaşımın gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Bu yaklaşım IMF destekli programların altında yatan teori olarak tanımlanmıştır. [Monetary approach to the balance of payments (MABOP)]. Ama bu çelişkili nokta yarattı. Polak, makalesinde modelinin Keynesyen ekonominin alternatifi olarak görülmemesi gerektiği üzerinde durmuştur.

Son makaleler MABOP'lu IMF teorisinin açıkça yanlış olduğu sonucuna varır. MABOP, IMF destekli programların teorik temelini oluşturan önemli bir parçadır ve çalışma sabit döviz kuru altında küçük bir açık ekonomi için herhangi bir programın teorik yönüne ışık tutmada önemlidir. Ancak programın gerçek halinin daha pragmatik olduğu söylenir, düzeltme sürecini oluşturan teorik mekanizmanın çeşitli yorumları olabileceğini ve sonuçta düzeltme (adjustment) programlarını oluştururken çok çeşitli teorik modellerin iskelet olarak kullanılabileceğini söyler. Bununla birlikte, ödemeler dengesine parasal yaklaşımın Chicago versiyonuna gelindiğinde farklılık olur, ki bu kronolojik olarak Polak modelini takip eder. Bu yaklaşımın savunucuları Frenkel ve Johnson 1976 Keynesyen yaklaşımı eleştirmişlerdir. Onlar, ödemeler dengesinin parasal

bir fenomen olduğunu ve buradaki problemler için doğru parasal politikaların kullanılması gerektiğini söylerler.

Frenkel ve Johnson (1976) yerli para sisteminin (ki bu Merkez Bankasıdır) uzun dönemde yerli para arzı üzerinde cari hesap dengesinin etkisini sterilize edemeyeceğini söyler. Yani para arzı parasal bir enstrüman olarak kullanılamaz. Para hesabı, para talebinin fazla akışı olarak tanımlanırsa, ödemeler dengesinin, parasal bir fenomen olarak hesaba katılmasının ve bunun parasal bir yaklaşım olarak neden ifade edilmesi gerektiğini bize gösterir.

Johnson tarafından geliştirilen Chicago düşüncesindeki basit model bize Polak modelinden farkı gösterir. Johnson'ın modelinde, nominal ve reel değişkenler, yerli fiyat düzeyini ($P_d y$) tanımlamak için açıkça ayrılmıştır. Burada Y reel gelirdir. Tek fiyat kanunu geçerlidir yani bir ülkedeki enflasyon oranı, dünyanın geri kalanındaki enflasyon oranına eşittir. Sonuç olarak, yerli fiyat düzeyi satın alma gücü vasıtasıyla yabancı fiyat olarak tanımlanır ve P_d yabancı fiyat düzeyi (P_f) ve e 'nin çarpımına eşittir. e burada döviz kurudur.

Parasal modeldeki (M_d) para talebi, reel çıktı ve faiz düzeyinin sabit bir fonksiyonudur. Burada faiz oranı ihmal edilmiştir. Para arzı (M_s) endojen değişkendir ve yabancı rezervlerle (R) yerli kredi (DC) toplamına eşittir. y reel çıktıdır ve toplam talep seviyesinden bağımsızdır. Bu nedenle $y = \bar{y}$, böylece y ekzojen değişkendir ve zamanla büyür. Sonuç olarak para piyasaları sürekli dengededir ($M_s = M_d = M$), M para stoku demektir. Sonuçta parasal yaklaşımın Chicago versiyonu şöyle kurulabilir:

$$y = \bar{y}$$

$$Y = P_d \bar{y}$$

$$P_d = Epy$$

$$M_d = P_d f(\bar{y})$$

$$M_s = R + DC$$

$$M_s = M_d = M$$

Yabancı rezervler (R) şöyle yazılabilir $R = P_d f(y) - DC$ zamana göre ayırırsak yabancı rezervlerdeki değişim yerli kredilerdeki değişimle bağıntılı olur.

$$\frac{dR}{dT} = f(y) \frac{dP_d}{dt} + P_d \frac{\delta f(y)}{\delta y} \frac{dy}{dt} - \frac{dDC}{dt} \quad (3.11)$$

Uluslararası rezervlerdeki değişme oranı, para talebindeki değişme oranı ve yerli kredi büyümesindeki değişme oranı arasındaki farka eşittir, ki bu yukarıdaki varsayımlar nedeniyle, birbirinden etkin olarak bağımsızdır. Eğer yabancı fiyat düzeyi, döviz kuru ve reel çıktı sabit olursa yukarıdaki eşitlik şu hale dönüşür:

$$\frac{dR}{dT} = -\frac{dDC}{dt} \quad (3.12)$$

Bu ödemeler dengesine parasal yaklaşımın Chicago versiyonunun ana sonucudur. Sabit döviz kurunda para sisteminde endojendir ve yerel kredilerdeki artış otomatik olarak yabancı rezervleri azaltır. Eğer ekonomi büyüyorsa, para talebi de büyür böylece yerli kredi ödemeler dengesi problemlerine neden olmadan genişler. Eğer yerli kredi büyümesi oranı, pozitif para talebi akışını aşarsa, ödemeler dengesi kötüleşir ve yabancı rezervler azalır. Benzer şekilde yerli kredi büyüme oranı büyümesi para talebinin artış oranının eksikliği ile düşüyorsa ödemeler dengesi iyileşir ve yabancı rezervler artar. İyi bir ödemeler dengesi performansı yerli kredi büyümesi kontrolüne bağlıdır.

Yerli kredi genişlemesi etkisi gibi merkezi sonuçlara Polak da ulaşmıştır. Ama bunun yanında iki model arasında önemli farklılıklar da vardır. Tek fiyat kanunu varsa ve reel çıktı ekzojen ise, Polak modeli bozulur. Çünkü kredi genişlemesi ile para arzının fazla artmasını sağlayacak mekanizma yoktur. Ödemeler dengesinin parasal yaklaşımında Chicago versiyonu, geçiş mekanizmasıyla, yerli kredi mekanizmasının çalışması aracılığıyla, daha hızlıdır. Yerli kredilerdeki artış, Polak modelindeki gibi para arzını arttırır ve ithalat hemen tepki verir. Sonuç olarak, Polak modelinin tersine, temel parasal ilişki sürekli olur. Parasal akım her zaman dengededir ve para arzındaki fazlalık sabit olarak elimine edilir.

Eğer yerli çıktı ve bunu emme (absorption) arasında dengesizlik olursa, aşırı kredi genişlemesi gerçekleşir bu durum bizi Chicago modeline götürür. Sorunu çözmenin yolu yerli kredi artışını sınırlamaktır. Uzun dönemde aynı sonuca Polak da ulaşır, ama bu sonuca modelinde reel gelirinde fiyatlar kadar ödemeler dengesinde de etkilenebileceğini söyleyerek ulaşır. Ama kısa dönem dengesizlik olasılığı kural değildir. İthalat fonksiyonu Chicago modelinde tanımlanırsa, para piyasasında her bir

dengesizliği elimine etmekte ithalatın pasif olarak cevap vermesi ile Polak modelinden farklılaşması gerekir.

Ek politika enstrümanı olarak Chicago modelinde döviz kuru, Polak modelinde dikkate alınmaz, ortaya çıkar. Keynesyen analizde , Marshall-Leiner koşulları da sağlanırsa,devalüasyon cari açık da kalıcı iyileşmeye neden olur. Ancak Parasal modelde bu gerçekleşmez. Burada devalüasyonun sadece geçici etkisi vardır. Dış dengeden başlarsak, kısa dönemde devalüasyon yabancı sektörle karşılaştırıldığında rekabetçi durumu iyileştirir.Bu ticari dengede (trade balance) fazlaya neden olur ve yabancı rezervler artar. Bu artış para arzını büyütür. Para arzı artışı sterilize edilmezse, mal ve hizmet talebindeki artış fiyat ve ithalatı arttırır ta ki cari hesap fazlası bu durumu elimine edene kadar.

Dış dengesizlikten başlarsak, para talebi para arzından daha azdır (veya daha yavaş oranda büyütür.) Para talebindeki artışı izleyen iç fiyat düzeyindeki artış, devalüasyondan sonra gelen durum, geçici olarak para talebi ve arzı arasındaki dengesizliği elimine eder. Bu etki, yerli kredi genişlemesi düzeyinde sınırlandırılırsa sürekli olur ki bu reel çıktıdaki dışsal artışları yansıtan para talebindeki tutarlı büyümedir. Devalüasyon yabancı rezervlerin dışarıya akışını durdurmak için gerekli olabilir.

Tüm malların ticari olduğu ve tek fiyat kanununun geçerli olduğu varsayımı parasal yaklaşım tarafından nitel sonuç çıkarmak için kritik nokta değildir. Dornbusch eğer reel balanslar harcamalarla ilişkisiz ise, ticarete konu olmayan mallar modelde olsa bile orta dönemden kısa döneme geçişte devalüasyonun etkisi ihmal edilebilir der. Sabit döviz kuru sistemi altında ödemeler dengesi problemini azaltmanın tek yolu yerli kredi genişleme oranını düşürmektir.

Eğer yabancı fiyatlar yerli fiyatlardan daha hızlı yükseliyorsa ve döviz kuru sabitse, yerli malların yabancı mallara olan görelî fiyatı yükselmeye başlar.

Parasal model sonuçlar ve amaçsal yönden Polak modeliyle benzerdir. Bununla birlikte parasal fenomen daha fazla amaca ve öneme dikkat çeker, hatta çıktı ayarlamaları reel çıktının dışsal olduğu varsayımı ile ihmal edilmektedir. Polak modelinin geçiş mekanizmasında, burada ödemeler dengesi, çıktı ve enflasyon parasal akımların dengesizliğinden etkilenir, 'Chicago parasal modelinden' daha gerçekçidir. Ama Chand'ın işaret ettiği gibi, tepki değişkeni ki bu geçmiş verilerden tahmin

ediliyordu, tahmin ve finansal programlama kullanımı için durağan değildir. Para piyasasının sürekli dengede olduğu varsayımı, IMF'in şimdiki finanssal programlama modelinden sağlanır.

1.5.2 Uygulamada Finansal Programlama

Program çalışmaları, Politika Çalışma Tebliği (Policy framework papers (PFP), olarak uygulanmış. PFP, herhangi bir yardım onaylamadan önce IMF ve Dünya Bankasının idari birimlerince incelenir.

PFP, ülkelerin orta dönem amaçlarını tanımlar. Finanssal programlamada ilk aşama hedef değişkeni seçmektir. Uluslar arası rezervlerin (R) arzulanan seviyesi ana amaçtır, ama aynı zamanda enflasyon (ΔP_d) ve özel sektöre ek kredi ortaya çıkar. İkinci aşama ekzojen değişkenler için plan oluşturmaktadır. Üçüncü hedef ithalatın (Z) değerini belirlemektir ki bu uluslar arası rezervlerdeki hedef değişime ile tutarlıdır. Eğer ithalat değeri makulse makroekonomik ayarlamaya gerek yoktur. Tersinde ithalat değeri, geçmiş ithalat trendine göre tahmin edilenden az olabilir. Burada düşünülmesi gereken açığın nasıl kapatılacağıdır. Dördüncü aşama finanssal programlama sürecinin devalüasyonu gerektirip gerektirmediğinin hesaplanmasıdır. Devalüasyon gerekiyorsa, yeni belirlenen döviz kuru ile ithalatın değeri belirlenmelidir.

Döviz kuru olayı tavsiye edilsin edilmesin, yerli kredi genişlemesi hedeflerle tutarlı olmalıdır (enflasyon ve uluslar arası rezervdeki değişme) Beşinci aşama da Para talebi belirlenmelidir, ki bu hedeflenen fiyat düzeyi ve sabit orandaki paranın dolanım hızı kullanılarak çözülebilir.

Altıncı aşamada yerli kredi genişlemesi belirlenir. Yedinci aşamada kredi genişlemesinin istenen seviyesi, yerli kredi talebiyle karşılaştırılır. Arada fark varsa kapatılmalıdır.

Bunu yapmanın birçok yolu vardır. Uluslar arası rezervlerdeki değişmelerle ilgili hedefler eğer uluslar arası rezervler uygunsa azaltılabilir. Eğer bu durum gerçekleşmezse, maliye politikası reel çıktıyı etkilemek için arz yönlü politikalarla birlikte ve para talebini etkilemek için finanssal politikalar ortaya çıkar. Bu olasılıklar sekizinci aşamanın konusudur, ki bu bir taraftan IMF, diğer taraftan ülkenin ihtiyacına göre görüşmelere neden olurlar.

Tüm program dokuz aşamada test edilir. Programı uygulamak için ve performans kriterini izlemek için son görüşmeler onuncu aşamada gerçekleşir. ve hükümet bunu niyet mektubuyla IMF' e bildirir.

İKİNCİ BÖLÜM

UYGULANAN İSTİKRAR POLİTKALARININ ÜLKE ÖRNEKLERİ

2.1 ARJANTİN İSTİKRAR PROGRAMI

2.1.1 İstikrar Programlarının Başlangıç Koşulları

Arjantin'in ekonomisi Birinci Dünya Savaşına kadar büyük ve canlı bir ülke durumundaydı. Tarım ürünleri ihraç ediyordu. Birinci Dünya Savaşı ile tarımsal ürünlerin fiyatları düşmeye başladı, ancak bu olumsuzluk yapılan devalüasyonla giderildi ve ihracatta artış sağlandı ve Arjantin'in yıldızı 1930'larda yeniden parlamaya başladı. 1930'lu yıllara gelindiğinde ülke dünyanın en büyük et ihracatçısı durumuna gelmiş ve kişi başına millî geliri ise Avrupa ülkeleri ile neredeyse eşit düzeye ulaştı. 1940'lı yıllardan sonra ise ekonomi verimsiz sanayi kollarına verilen desteklerle yine bozulmuştu.

Arjantin'de 1970'li yıllara gelindiğinde uygulanan IMF destekli ortodoks istikrar programları beklenen başarıyı sağlayamamış ve enflasyon oranı 1985 yılında yıllık 2500'e ulaşmıştır. Bu başarısızlık da Meksika'nın yaşadığı Borç Krizi önemli rol oynamıştır. Bu durum Arjantin'in uzun yıllar bütçe açıklarını kapatmak için para basma yoluna gitmesine ve hiper enflasyon sürecinin yaşanmasına sebep olmuştur.

2.1.2 Arjantinde Uygulanan İstikrar Programları

Uygulanan tedrici politikalara güvenin kaybolması nedeniyle, Haziran 1985'te Austral planı olarak adlandırılan şok tedbirler uygulamaya konulmuştur³³.

Austral planında temel olarak aşağıdaki politikalara yer verilmiştir

- Program uygulaması öncesi görece fiyatlarda ayarlama amacına yönelik olarak, kamu sektörü fiyatlarının artırılması,
- Döviz kurunun yükseltilmesi,

³³ Oğuz ESEN, "Yüksek Enflasyon Ve Heteredoks İstikrar Programları" İktisat Dergisi. Sayı:290 (Ocak 1989) s.20

- İthalattan ve ihracattan alınan vergilerin yükseltilmesi,
- Fiyat ve ücretlerin dondurulması (özel niteliklerinden dolayı tarımsal mallar kapsam dışı tutulmuştur.)
- Ulusal paranın ABD dolarına bağlanması,
- Program öncesi GSMH'nin % 12'sine ulaşmış bulunan bütçe açıklarının % 2,5'a indirilmesi,
- Yeni para biriminin (Austral) tedavüle sokulması.

Program yürürlüğe konulmasından itibaren bir yıl içinde başarılı bir performans göstermiştir. Temmuz 1985 ile Mart 1988 arasındaki aylık fiyat artışı % 1,8 olarak gerçekleşmiş ve 1986'da yıllık enflasyon oranı, son on iki yılın en düşük enflasyon oranı olmuştur. Ancak programın en önemli sonucu, enflasyonun üretim kayıplarına yol açmadan düşürülmesi olmuştur. Sanayi üretiminin, şok programın uygulandığı ilk yılda % 10 artması bu durumu doğrulayan en önemli gösterge olmuştur.

6 Şubat 1989'da Arjantin Merkez Bankası dövize olan talep çok şiddetli olunca Austral'ı geçici olarak yürürlükten kaldırdı. Hiperenflasyon başladı. Nisan 1989 yılında Cumhurbaşkanlığı seçimi yapıldı. Nisan ayında enflasyon %33 iken, Mayıs da %78'e Haziran da % 114'e fırladı. Yönetim kontrolü kaybetti ve Cumhurbaşkanı Alfonsin görev süresi istifa etti. Menem iktidara geldi. Menem iktidarda bulunduğu süre içinde tutucu ekonomi politikaları izledi. Ancak Menem dönemi de çok başarılı olmamıştır. Kısa sürelerle üç ekonomi bakanı değişmiştir. Devalüasyonla ilgili önlemleri içeren paketi uygulayan Ekonomi bakanı Rapanelli de hiperenflasyonu önleme de başarılı olamamıştır ve Aralık 1989'da istifa etmiştir. Onun yerine gelen Gonzalez ise ekonomi de yapısal önlemlere öncelik vermiştir. Enflasyon bu dönemde yavaşlamıştır; Merkez Bankasının borçlanması nedeniyle önemli derece para arzı artışı meydana gelmiştir. Bunun sonucunda Merkez bankası başkanı istifa etmiştir. Merkez bankası başkanlığı görevini de Gonzalez yürütmüştür. Ancak para arzı artışı ile hiperenflasyon hızlanmıştır. Austral'in değerindeki ani düşüş ile Gonzalez istifa etmek zorunda kalmıştır. 1991 yılında göreve Cavallo gelmiştir. Cavallo'nun sunduğu program 1993 yılında hazırlanan istikrar programının da temelini oluşturmuştur. Konvertibilite programını içeren Cavallo bir dizi kararı Meclis'ten geçirtmiştir:

- Yerel para peso ile ABD doları arasındaki parite sabitlenmiştir. (1 \$ = 1 peso)
- Merkez Bankasının para basma işlevi kısıtlanmıştır. (Para basımı uluslararası rezervlerdeki net değişime bağlanmıştır.)
- Merkez Bankası'nın kamuya kredi açması kanunla yasaklanmıştır.
- Vergi gelirlerini arttırmak amacıyla vergi oranları arttırılmıştır.
- Yapısal reformlar ve özelleştirmeye hız verilmiştir.

Bu program 2001 yılı sonuna kadar yaklaşık on sene sürdürülmüştür. Uygulanan bu tedbirler ile başarı elde edilmiş. enflasyonu düşürmekte başarılı olunmuş, reel gelir 1991-1992 yılları arasında % 8 artmıştır. Dış borçlar için erteleme görüşmelerine gidilmiş, kamu girişimleri önemli ölçüde özelleştirilmiş, ekonomi daha açık hale getirilmiştir. Ekonomideki bu olumlu gelişmeler sayesinde yurtiçi talep artmıştır. GSMH artış oranı 1998 yılında -1.9 iken, 1993 yılında 6.0 olarak gerçekleşmiş, ticaret dengesi bu yıllarda açık vermeye başlamış, tasarruf oranı ise % 3 civarında düşmüştür³⁴. Programdan etkilenen işçiler genel greve gitmişler ve daha fazla ücret ve daha iyi çalışma koşulları talep etmişlerdir.³⁵ İşsizlik 1982 yılında %5'ler civarında iken 1997 yılında , birkaç yıl önceye göre azalmış olsada %15'lere tırmanmıştır³⁶.

Bir hükümetin bütçe fazlası vermesine gerek yoktur. Ama Arjantin ekonomisine bakılınca ülkenin devamlı olarak durgunluk içinde olduğu görülmektedir. Bunun anlamı cari ve yatırım harcamaları yapıldıktan sonra geriye hükümetin iç ve dış açık için yeterli kaynağının kalmadığıdır. Bunlar sonucunda hükümet para basma ve yüksek oranlı faizli borçlanmaya gitmiştir.

³⁴ Guillermo ROZENWURCEL, "Fiscal Reform And Macroeconomic Stabilization In Argentina", Consejo Latinoamericano De Ciencias Sociales (Clacso Documento Cedes/103, Buenos Aires, 1994, S.10-22

³⁵ Walter T. MOLANO, "Argentina:The Political Economy of Stabilization and Structural Reform", SSRN Electronic Paper Collection, http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=203857 PaperDownload , s2-6

³⁶ Manuel PASTOR, Jr., Carol WISE, "Stabilization And Its Discontents: Argentina's Economic Restructuring In The 1990s", The North-South Agenda Papers • Thirty one May1998, [www.Miami.Edu/Nsc/Publications/Papers&Reports/ Argentinaecon.Htmls](http://www.Miami.Edu/Nsc/Publications/Papers&Reports/Argentinaecon.Htmls), s. 10-11

1960 yılından beri sürekli açık verilmesi iç ve dış borç yükünü artırmıştır ve ekonomi fazla büyümemiştir. Konvertibilite Planı İlk yıllarda olumlu gelişmeler olmasına rağmen daha sonra para kurulu uygulaması ile etkin bir para politikası yürütülememesi sonucu ekonomik büyüme sağlanamamıştır.

Durumun giderek kötüleşmesi üzerine, IMF ile 3 yıllık bir Stand-by anlaşması yapılmış ve bu kapsamda 14 Şubat 2000 tarihinde Fona bir Niyet Mektubu sunulmuştur. Bu mektup üç temel amaca dayanmaktadır.

- Kamu maliyesinin yapılandırılması ve iç borcun azaltılması,
- Bankacılık sektörünün yapılandırılması,
- İstihdamın artırılarak ekonomide canlanma sağlanması.

Mektubun birinci ve üçüncü amaçları kendi içinde çelişmektedir. Ancak sadece birinci amaca yönelik etkin tedbirler alınmıştır. IMF'nin 11 milyar dolarlık finansal desteğini içeren program yeterli olmamış ve 30 Ağustos 2001 tarihli yeni bir niyet mektubu ile Arjantin IMF'den yeni bir üç yıllık Stand-by programı ve ek olarak yaklaşık 6 milyar dolar finansal kaynak istemiştir. Bu niyet mektubu 14 Şubat 2000 tarihli mektubunun aksine ekonominin canlandırılması ile ilgili önlemler içermektedir. Yeni niyet mektubunda gerçekleştirilmesi taahhüt edilen ve/veya gerçekleştirilen önlemler şu şekildedir.³⁷

- Pesonun eskisi gibi dolara değil, dolar ve Euro'dan oluşan bir sepete bağlanması öngörülmüştür. (Burada amaç dolar karşısında önemli ölçüde değer yitiren Euro'nun sepete katılması ile küçük bir gizli devalüasyon gerçekleştirmektir.)
- Pesonun dolara karşı paritesiyle, dolar-Euro sepetine karşı paritesi arasındaki fark kadar –yani gizli devalüasyon kadar- bir miktar ihracatçıya destek olarak ödenecek ve ithalatçıdan vergi olarak kesilecektir. Bu uygulama Euro-dolar paritesi dolar aleyhine değişirse sona erdirilecektir.
- Yaklaşık 29,5 milyar dolarlık kamu tahvilinin takasa tabi tutularak vadelerinin 1-5 yıl arasında değişen sürelerle uzatılması sağlanmıştır. (Bu önlem de bankacılık sektörünün vade riskini önemli ölçüde artırmıştır. Likidite pozisyonu sağlam olan bankacılık sistemi bu riski göze alabilmiştir.)

³⁷ E.Alpan İnan, 'Arjantin Krizinin Sebepleri ve Gelişimi', Bankacılar Dergisi, Sayı 42, 2002, s.,61.

- Bankacılık sistemi oldukça likit bir pozisyonda olmasına rağmen, gerek takasın yarattığı vade riski, gerekse hızlanan mevduat çekilişleri paralelinde vadeli mevduat için munzam karşılık oranları yüzde 21'den yüzde 20'ye çekilerek bankacılık sistemine yaklaşık olarak 1 milyar dolarlık bir imkan sağlanmıştır.
- Kamu maliyesiyle ilgili olarak,
 - Hanehalkına yönelik vergi muafiyetleri genişletilmiştir.
 - Sosyal sigorta primlerindeki işveren payı (yüzde 16 civarında) ücretlere yansıtılmıştır.
 - Tarım mamüllerinde KDV oranı indirilmiştir.
 - Ulaşım ve iletişim hizmetlerinde KDV oranı yükseltilmiştir.

Bu canlandırıcı önlemler yeterli olmamış ve 2001 Kasım-2002 Şubat arasındaki dönemde ekonomik kriz çok ciddi bir sosyal boyut kazanarak şiddet eylemlerine dönüşmüştür. 24 Aralık 2001 tarihinde Arjantin moratoryum ilan etmiş ve iki hafta içinde dört ayrı hükümet kurulmuştur.

Tablo 2.1 1999 yılından beri Arjantin'deki önemli ekonomik olayların kronolojisi³⁸

10 Aralık 1999	Ekonomi 1998'den beri resesyondadır. Ülke risk primi % 6.10
1 Ocak 2000	Vergi oranları yükseltildi.Vergi gelirleri beklenenin altında gerçekleşti.
18 Aralık 2000	IMF Arjantin'e 40 milyon dolar yardım yaptı
Mayıs 2001	Ekonomi Bakanı Jose Luis Machinea 2 Mart'ta istifa etti, Ricardo Lopez 4 Martta atandı, 19 Martta istifa etti, yerine Domingo Cavallo 20 Martta atandı.21 Mart'ta Finansal Kurum Vergisi alınmaya başlandı ve tarifeler arttırıldı.
17 Nisan	Cavallo peso'nun euro ve dolar'a bağlanacağını söyledi.(25 Haziranda yasalaştı)
25 Nisan	De la Rua, Merkez Bankası başkanı olarak Pedro Pou yerine Roque Maccarone'u atadı.
3 Haziran	Borç değişimi (debt swap)29.5 milyar dolar
15 Haziran	Cavallo ihracat için farklı kur sistemine gidileceğini bildirmişti.
11-26 Haziran	Arjantin'in kredi notu düşürülmüştü.Ülke risk primi % 13'e yükseltilmişti.
30 Haziran	Kongre 'Zero-Deficit'yasasını çıkartmıştı.
21 Ağustos-7 Eylül	IMF kredi'yi 14 milyar dolardan 22.milyar dolar'a çıkardı
Aralık	Cavallo para çekme ve paranın yurtdışına transferine sınırlama getirildiğini açıkladı. IMF arjantin'e aralık ayı içinde 1,3 milyar dolar yardım edeceğini açıklamasaydı ülke risk primi %40 olacaktı.Merkez Bankası banka sisteminden para kayışını engellemek için yüksek rezerve yöneldi. Aralık 13'de grevler oldu.Cavallo 19 Aralık'ta, De La Rua 20 Aralık'ta istifa etti.
1 Ocak 2002	Eduardo Duhalde, kongre tarafından De La Rua'nın dönemini tamamlamak için seçildi.
6 Ocak	Acil Eylem yasası ve Döviz Kuru rejimi reform'u yapıldı.
9 Ocak	Peso belli işler için devalüe edildi.
11 Şubat	Yabancı döviz Piyasası düzenlendi.Peso 2 dolar seviyesine düştü.
25 Mart	Peso 4 dolar seviyesine yaklaştı
22-25 Nisan	Banka sistemi çöktü.Ekonomi bakanı Jorge Remes Lenicov 23 Nisan'da istifa etti.

Kaynak: Policy Analysis

Arjantin'deki krizin sebepleri konusunda halen görüş birliği sağlanamamıştır. Krizin sebepleri konusunda, özellikle IMF, kamu maliyesinde disiplinin sağlanamamasının sonucuyla bu sonucun ortaya çıktığını söylemektedir. örneğin Mussa (2002) krizin sebeplerini;³⁹

³⁸ Kutr Schuler, 'Fixing Argentina', Policy Analysis, No: 445, July 2002

³⁹ E.Alpan İnan, 'Arjantin Krizinin Sebepleri ve Gelişimi', Bankacılar Dergisi, Sayı 42, 2002, s.,61.

- İşgücü piyasasının esnek olmaması,
- Konvertibilite programından zamanında (1997 veya 1998'i, yani Brezilya'nın Güneydoğu Asya krizinin etkisiyle devalüasyon yaptığı dönemi veya tercihen krizin gelişinin öngörüldüğü birkaç ay öncesini kastetmektedir) çıkılmaması,
- ABD dolarının diğer para birimleri karşısında 1999-2000 döneminde hızla değer kazanması,
- Kamu maliyesinde disiplinin sağlanamaması,

olarak belirtmektedir. İlk iki faktör IMF'nin müdahale etmesinin zor olduğufaktörlerken, üçüncü faktör ise dışsal bir faktördür. Benzer şekilde Krueger (2002) krizin nedenleri arasında pesonun değerlenmesi ve ABD dolarının güçlü bir seyir izlemesini (pesonun reel değerlenmesi ile ABD dolarının güçlenmesi etkilerini ayırtmaktadır), esnek olmayan işgücü piyasasını ve zayıf maliye politikasını saymaktadır. Mussa'dan ayrıldığı nokta, dış borç (döviz cinsinden veya dövizde endeksli borç diye okunabilir) miktarı yüksek olduğu için Konvertibilite Programından çıkışın etkilerinin yıkıcı olabileceğini belirtmesidir.

IMF dışındaki iktisatçılar krizin nedeni olarak uygulanan Konvertibilite programını ve borçlardaki kontrolsüz artışlara yer vermektedir.Örneğin Feldstein (2002) ise krizin en önemli sebebini, para kurulu ile getirilen sabit kur uygulaması ve dış borç stokunun kontrolsüzce büyümesi olarak göstermiştir.

Bilindiği gibi Arjantin Konvertibilite Planıyla para kurulu sistemine geçmiştir.Para kurulu, döviz rezervi karşılığı sabit kur üzerinden para ihraç eden parasal bir kuruluştur. Genel olarak bakacak olursak Para kurulu sistemiyle ülkeye sıcak para girişi olmuştur. Ayrıca popilist politikalarla ekonomi devamlı borçlanma yoluna gitmiş bunun karşılığı ise hızlı bir parasallaşma dönemi olmuştur. Zamanla Arjantin pesosu değerlenmiş ve ülkedeki cari işlemler açığı giderek sorun oluşturmuştur.

2.2 MEKSİKA İSTİKRAR PROGRAMI

2.2.1 Uygulanan İstikrar Programlarının Dönemi ve Niteliği

Meksika'nın ekonomisine genel olarak bakacak olursak Meksika talebin fiyat kontrolü ile düzenlendiği bir ekonomidir. 50 yıllık tek parti Kurumsal Devrimci Parti

(PRI) iktidarının yarattığı gelenek ile ekonominin tüm sahalarına girmiş olan hükümet, kentlerdeki ücretleri de etkisi altında tutmuştur. Kırsal ücretler ise daha ziyade arz talebe göre belirlenmekte ancak ücretler ABD'ye göç olanağından da etkilenmektedir. Mali sistemde doların ağırlığı ise yüksek düzeydedir.

1970'lere kadar istikrarlı bir ekonomisi bulunan Meksika, petrol fiyatlarının artmasıyla genişlemeci mali politikalar uygulamıştır. Bunun sonucunda yüksek cari açıkları finanse etmek üzere yüklü dış borçlanmalar gerçekleştirmiştir. Pezonun değerlendirilmesi, petrol fiyatlarının gerilemesi ve artan kamu kesimi borçlanması nihayet 1982 yılında ülkenin borçlarını ödeyememesi ile sonuçlanmıştır. 1983 yılında daraltıcı maliye politikaları uygulanmıştır. Programın başlangıcı olan 1983 yılında GSMH -3.74 olarak gerçekleşmiş daha sonra 1993 yılına kadar GSMH'deki değişim pozitif olmuş fakat istikrar sağlanamamıştır.⁴⁰ Bu programda bütçe açıkları önemli ölçüde kapatılmasına rağmen enflasyon düşürülemedi, ekonominin reel kesiminde bir daralma meydana gelmiştir. 1985 yılında ikinci bir kriz ortaya çıkmıştır. Uzun süredir durgun ekonomi ve yüksek enflasyon yaşayan Meksika 1985 yılında ticaretini liberize etmiştir. 1980'li yıllarda Meksika ekonomisi dış borç sorunuyla karşı karşıya kalmış, enflasyon oranı % 90'lara dayanmış. 1982 yılında peso-dolar kuru % 466 oranında devalüe edilmiştir.

Nora Lusting ve Laime Pos (1987) Meksika'da, geniş petrol yataklarını takip eden 1978-1981 yıllarında, iktisadi patlama yaşandığını savunmaktadırlar. Ancak ekonomideki hızlı büyüme ve enflasyon nedeniyle reel döviz kuru değerlendirilmiş ve 1982 yılında Meksika'da bir dış borç krizi meydana gelmiştir.

Meksika'da borç miktarındaki artışın nedenleri:⁴¹

- Finansal sektör liberize edildi; borç alma ve verme oranları serbest bırakıldı, banka rezerv ihtiyaçları giderildi,
- Bankalar gerekli kriterlere uyulmadan aceleyle özelleştirildi,
- Bir çok banka gerçek değerinde satılmadı,
- Kalkınma bankaları çok büyük miktarda kredi verildi,

⁴⁰ Nader NAZMI, "Exchange Rate-Based Stabilization in Latin America", **World Development**, 1997, Vol 25, No, 4, s.520-535, <http://www.sciencedirect.com/>

⁴¹ Francisco Gil-Diaz, 'The Origin of Mexico's 1994 Financial Crisis', *The Cato Journal*, Vol.17, No:3,1999, s.2-3

- Uluslar arası sermaye hareketleri üzerindeki vergiler azaltıldı,

Meksika'daki 1982 krizi oldukça derin ve köklü bir kriz olmuştur. On yıl boyunca hükümet tarafından uygulanan ağır düzeyde açık verici harcamalar ve kırk yıldır uygulanan korumacı ticaret politikası ve devletin ekonomide artan müdahalesi, geniş boyutta makro ekonomik bozukluklara neden olmuştur. Sürekli yüksek düzeydeki bütçe açıkları ve kamu kesiminde sayıları oldukça fazla, zararlı ticari işletmeler yüzünden, enflasyon 1982'nin sonuna doğru yıllık % 100'lük bir seviyeye yaklaşmıştır. Bu dönemde kronik cari işlemler açığı oluşmuş ve yabancı bankalar kredi verme konusunda isteksiz davranmaya başlamışlardır. İç fiyat yapısı doğrudan hükümet müdahaleleri ve kontrolleri sonucu bozulmuştur. Sanayi'nin yüksek düzeyde korunması ve ihracatın çok az sayıda teşvikle desteklenmesi, iç piyasayı etkin olmayan bir yapıya sokmuştur. Uygulanan iktisadi politikalarındaki yanlışlıklar, özel sektörde hükümetin ekonomiyi idare etme yeteneği konusunda, kuşku uyandırmaya başlamıştır.⁴²

1986 yılında daha önce uygulanan daraltıcı politikaların yanında, dış ticaretin serbestleşmesine yönelik yapısal düzenlemelere gidilmiştir. Uygulanan bu programlarla iktisadi istikrarsızlık giderilememiş ve 1987 yılında yeni bir istikrar programı uygulamaya konulmuştur. Hazırlanan bu programda da ortodoks nitelikteki önlemler, ücret ve fiyat kontrollerine dayanan heteredoks önlemlerle desteklenmiştir.

Tablo 2.2 Meksika'nın temel ekonomik göstergeleri

Göstergeler	1980	1985	1987	1990	1995	2000	2002
Nüfus(milyon)	69.7	77.9	81.2	86.1	91.2	97.5	100.9
GSYİH(Milyar\$)	202.0	182.7	138.9	262.7	286.2	581.4	637.1
GSYİH (Kişi başı \$)	2899	2344	1711	3049	3139	5964	6312
GSYİH(Yıllık reel % değ.)	9.1	2.5	1.9	5.1	-6.2	6.6	0.9
Enflasyon (Yıllık % değişim)	26.5	63.8	159.2	29.9	52.0	9.0	5.7
Reel Kur Endeksi	58.6	101.0	147.5	100.0	125.9	92.3	90.2
Cari denge/GSYİH(%)	-5.3	0.2	2.7	-3.0	-0.6	-3.1	-2.2
Bütçe Dengesi / GSYİH (%)	-	-6.7	-13.5	-2.2	-0.2	-1.1	-1.2

Kaynak: IMF, Banco de Mexico

⁴² Benedicte LARIE, Çeviren; Mehmet AKTAŞ, "Meksika'da Uygulanan Ekonomik İstikrar Politikaları", Vergi Dünyası, Sayı:144, (Ağustos 1993) s.36

1982 yılının sonlarında Meksika'nın uluslararası finansal yükümlülüğünü yerine getiremeyeceğini bildirmesinden birkaç ay sonra, yeni kurulan hükümet ortodoks bir istikrar programını yürürlüğe koymuştur. Bu programda;

- Bütçe açıklarının yarıya indirilmesi,
- Döviz kurunu ikiye bölünerek (sermaye hareketleri ve turizm gelirlerine ait olmak üzere) her iki kurun da devalüe edilmesi,
- Ücretlerde enflasyona endekslenme oranının, % 100'den % 50'ye indirilmesi,
- Devletin döviz kredilerini üstlenmesi ve reeskont imkanı tanınması,
- Kredilere üst limit getirilmesi,
- Kambiyo kontrolünde ve dış ticaret rejiminde liberalleşme sağlanması amaçlanmıştır.

Bu tedbirlere ek olarak Meksika, IMF ve diğer uluslararası kuruluşların desteklerinden yararlanarak dış borçların vadelesini uzatmış ve bunları yeni bir ödeme planına bağlamıştır.

2.2.2 1983 İstikrar Programı

Şok tedbirleri içeren 1983 istikrar programının uygulanması sonucunda, 1983 yılı G.S.Y.İ.H reel olarak % 5 oranında düşmüştür. Oysa programda, üretim kaybının olmayacağı öngörülmüştür. Bütçe açığı hedefi tutturulmuş, ancak enflasyon öngörüldüğü üzere % 55'de kalmayıp % 80'e fırlamıştır.

Programın sonuçlarında, üç temel faktöre dikkat çekilmektedir.⁴³

Öncelikle, paketin hazırlanmasında çalışan IMF ve hükümet görevlileri, enflasyon modeli seçiminde hatalı davranmış, dış ticaretin serbestleşmesi ve kemer sıkma politikalarının daha düşük bir enflasyon oranına yol açacağını tahmin etmişlerdir. Enflasyon düşmemiş, reel ücretlerde % 20-30 oranında kayıp yaratılmış ve bütçe açığı hedefi, talebin düşmesine yol açmıştır.

İkinci olarak, tedbir paketini hazırlayanlar, devalüasyonun kısa vadeli daraltıcı (ve enflasyonist) etkilerini hafife almışlardır.

⁴³ Sudi APAK, Türkiye'de Ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Ekonomik İstikrar Uygulamaları, Anahtar Kitaplar, Ekim 1993, s.84

Üçüncüsü, özel sektör sermaye oluşumunun kamu yatırımlarına ve hızlı üretim artışına bağlı olduğu gerçeği göz önüne alınmamıştır. Meksika, yatırım mallarında ithal ikamesi yapmamış olduğu için, dış ticaret dengesindeki iyileşme, yatırım malları ithalatının azalmış olmasından kaynaklanmıştır. Devalüasyon, ülkeye giren sermayenin ulusal para cinsinden değerini arttırdığı için muhtemelen iç pazarda harcamaları arttırmıştır. Sonuçta devalüasyonun enflasyonist etkisi görülmüştür.

1983 ve 1984'te yeni yönetim sert mali düzenlemelere gitmiştir. Bunun sonucu olarak cari hesap bilançosunda iki yıl üst üste fazla verilmiş ve yabancı rezervler azalan oranda da olsa artmaya devam etmiştir. Bu sırada enflasyon döviz kurunun değer kaybından fazla olduğu için, Aralık 1982'den Aralık 1984'e kadar fiyatlarla ölçülen reel döviz kuru % 22 oranında azalmıştır. Reel döviz kurunun bu sırada değerlendirilmesi, cari hesap bilançosu fazlasının azalmasına neden olmuştur. 1983 ve 1984'te özel sektöre yönelik reel banka kredileri hızla düşmüş, 1985'te daha yüksek kamusal ve özel finansman talepleri, yabancı rezervleri hızla azaltmıştır.

Bu gerilemeye ve spekülasyona karşı koymak için, bankaların karşılık oranları yükseltilmiş ve Temmuz'da kontrol altında tutulan döviz kuru % 20 oranında devalüe edilmiştir. Peso Eylül'den Aralık'a kadar yıllık % 142 oranında değer yitirmiş, bunun sonucu olarak da enflasyon 1985'in dördüncü çeyreğinde yeniden hızlanmıştır.

1986 yılında Meksika ekonomisi tarihinde dış ticaret hadlerinin en şiddetli kötüleşmesi durumuyla karşı karşıya kalmıştır. Meksika ham petrolünün ortalama dolar fiyatı, %53,4 oranında düşmüştür. Bunun sonucunda petrol ihracat gelirleri % 58 oranında azalarak, 14,7 milyar dolardan 6,2 milyar dolara gerilemiştir. İhracat gelirlerinin azalması, cari hesap bilançosunun 1982'den beri ilk defa açık vererek, dış dengenin önemli ölçüde bozulmasına neden olmuştur.

Diğer taraftan 1985 Eylül ayında Meksika'da önemli hasara yol açan depremin sebebiyet verdiği devlet harcamaları nedeniyle daraltıcı bütçe politikasındaki disiplin önemli ölçüde yok olmuştur. 1986'nın ortalarında hükümet yeni bir istikrar programı yürürlüğe koymuştur. Bu istikrar programı da ortodoks nitelikte olup, diğer programlarla benzer biçimde aşağıdaki tedbirlere yer vermiştir;

-Dış borçlar yeniden konsolide edilmiştir.

-1983 istikrar programında yer alan politikalar, yeniden yürürlüğe konulmuştur.

-Meksika parası devalüe edilmiştir.

-Dış ticaretin liberalleşmesi ve bazı iktisadi kuruluşların özelleştirilmesine ağırlık verilmiştir.

Programda yer alan önlemler, petrol fiyatlarındaki artışla birlikte olumlu yönde etkisini göstermeye başlamıştır. Ödemeler dengesi pozitif bakiye vermiştir. 1987 yılında büyüme hızı, ılımlı bir artış göstermiştir.

Uygulanan tedbirler sonucunda dış dengede iyileşme olmasına karşın enflasyon oranında artış görülmüştür. Enflasyonist spiral, ücret artışları ve KİT fiyatları yoluyla hız kazanmıştır.⁴⁴ Yüksek enflasyonun yanı sıra enflasyon beklentisinin sürmesi ve ülke parasının sürekli değer kaybetmesi, birbirini besleyen süreçler haline gelmiştir. Bu kısır döngüden çıkmak için de ciddi tedbirlere ihtiyaç duyulmuştur. 1987 Ekiminde uluslararası sermaye piyasalarında yaşanan krizin Meksika üzerindeki etkileriyle birlikte, Meksika para birimine güven sarsılmış ve ülkeden sermaye kaçıışı başlamıştır.

1987 yılında yeni bir istikrar programı bulunmaktadır.1987-1988 arasında uygulanan bu istikrar programı iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Yeni bir istikrar programı arayışı içinde olan Meksika'da 15 Aralık 1987 tarihinde hükümet, tarım ve sanayi kesimi ile işçi temsilcileri arasında toplumsal bir mutabakat (Pack of Economic Solidarity PACTO) imzalanmıştır.⁴⁵ İkinci bölümde 1989-1992 arasında uygulanan The Pact For Stability And Economic Growth istikrar programı bulunmaktadır.

1987 yılında uygulamaya konulan istikrar programında ortodoks politikaların yanında heteredoks tedbirlere de yer verilmiştir. İstikrar programında, ekonomik durgunluk yaratmayan enflasyonun önlenmesi hedeflenmiştir. Yapısal reformları da içeren programın genel olarak içeriği aşağıdaki gibidir. ⁴⁶

Ekonominin İstikrara Kavuşturulması:

i.- Kambiyo Politikası

- Meksika parasının kontrollü olarak devalüasyonu

ii- Para politikası

- Kamu açıklarının para basılması yoluyla finansmanına son verilmesi

⁴⁴ Dündar SAĞLAM, "Meksika Ekonomik Krizi", Ekonomik Yorumlar, Yıl:33, Ocak 1996 s.6

⁴⁵ Sudi APAK, a.g.e.,s.86

⁴⁶ Dündar SAĞLAM, a.g.e.,s..7

- Reel faiz oranının yüksek tutulmasına özen gösterilmesi

iii- Bütçe Politikası

- Kamu harcamalarının kısıtlanması

- Kamu gelirlerinin artırılması için gerekli önlemlerin alınması

iv- Ücret ve fiyat politikası

- Ücret artışlarının verimlilikteki artışlara uygun olarak yapılmasına dikkat edilmesi

- Fiyat artışlarına tavan konulması

Yapısal Reformlar

i- Yapısal Reformların İçeriği

- Vergi sisteminde reform

- Merkez bankasına özerklik kazandırılması

- Kambiyo kontrollerinin kaldırılması

- Ücretlerin endekslenmesi uygulamasına son verilmesi

ii- Dereglentation (Kamu Müdahalelerinin Kaldırılması)

- Fiyatların serbestleştirilmesi

- Sübvansiyonların azaltılması

- KİT'lerin özelleştirilmesi

- Petrol endüstrisinin (PEMEKS) yeniden yapılandırılması

iii- Dış Ticaretin Liberalleştirilmesi

- Serbest ticaret bölgeleri kurulması

- Gümrük vergilerinin azaltılması

- Tarife dışı gümrük engellerinin kaldırılması

iv- Finansal Reformlar

- Yabancı sermaye ile ilgili kısıtlamaların kaldırılması

- Finansal pazarların kamu müdahalelerinden arındırılması

- Banka denetiminin modernleştirilip etkinleştirilmesi

Uluslararası Finans Çevrelerinin Desteğinin Sağlanması:

Genel içeriği yukarıda yer alan istikrar programı çerçevesinde aşağıdaki tedbirler alınmıştır;⁴⁷

- Temel fiyatlar, asgari ücret ve döviz kuru aşırı dalgalanmaları önleyecek şekilde yeniden ayarlanmıştır.

- Ticari bankaların kredi tavanları düşürülmüş, bankacılık sisteminden özel sektöre akan krediler (Aralık 1987- Şubat 1988) bir kaç ay içinde reel olarak % 22,2 oranında daralmıştır.

- Özellikle ithal malların yaratacağı rekabet nedeniyle yurtiçi fiyatların düşmesi beklendiğinden, ticaretin serbestleşmesi süreci hızlandırılmıştır. Gümrük vergisi oranları % 45'den % 20'lere çekilmiş ve tüm ithalat lisansları iptal edilmiştir.

- Gıda ve ilaç üzerindeki KDV sınırlarken, düşük gelir dilimlerinde vergi oranları azaltılmıştır. Ancak maliye politikası sıkılaştırılmıştır, 1988 yılı kamu harcamalarında GSYİH'nin % 1,5'u oranında indirim öngörülmüştür,

Programda, kamu harcamalarının sert bir biçimde kısılması yanında, vergi gelirlerinin artırılması için her türlü çabanın gösterilmesi amaç edinilmiştir. Özellikle Meksika'da çok yaygın olan vergi kaçakçılığı ile mücadeleye önem verilmiştir.

1987 istikrar programının en önemli özelliğini, sosyal partnerler (işçi, işveren, hükümet) arasında imzalanan sosyal pakt oluşturmaktadır. Ayrıca ücret ve fiyat tavanlarının tespit edilmesi suretiyle heterodoks politikalar uygulamaya sokulmuş bulunmaktadır.

Diğer taraftan programda çok çeşitli alanlarla ilgili yapısal reformlara yer verilmiştir. Ancak uluslararası finans camiasının desteğinin alınması, programın başarısında önemli etken olmuştur.⁴⁸ Verilen destek sayesinde Meksika, alacaklıları ile uzun görüşmeler yaparak borçlarını daha uzun vadeye yayma ve döviz gelir ve giderleri arasında denge kurmaya özen göstermiştir.

1987 yılındaki istikrar programının sonucunda sıkı politikalarla desteklenen program enflasyon oranında ciddi bir düşüş sağlamıştır. 1987 yılında % 8,3'lerde

⁴⁷ Sudi APAK, a.g.e.,s.86-87

⁴⁸ Dündar SAĞLAM, a.g.e.,s.8, Christopher WOODRUFF, "Inflation Stabilization And The Vanishing Size-Wage Effect", Industrial and Labor Relations Review 53 no1 103-22 O 1999. s.6-18, <http://firstsearch.oclc.org>

seyreden aylık enflasyon 1988 sonunda % 1'e gerilemiştir. Program üretim artışında da kendisini hissettirmiş, sıkı para ve maliye politikalarının yanı sıra petrol fiyatlarındaki düşüşün yarattığı olumsuz dış koşullara rağmen, % 1,4 oranında yıllık hasıla artışı sağlanmıştır. Öte yandan hükümetin yurtiçindeki borçlanma faizleri enflasyonun düşüş hızı oranında azalmadığından, 1988 yılı içinde reel faizler % 40'lara çıkmıştır.

Enflasyonun bir yılda % 100 oranında düşürülmesinin maliyeti, 7 milyar \$ tutarında döviz rezervinin erimesi ve 2,4 milyar \$ cari işlem açığı olmuştur. Bunun nedeni, dış ticaretin hızla serbestleştirilmesi, yüksek miktarda dış borç ödemesi, özel sektör yurtdışı borçlarının önemli ölçüde geri ödenmesidir. İthalatta ortaya çıkan sıçrama daha ziyade tüketim mallarından kaynaklanmıştır. Ancak bu yurtiçi sanayilerin rekabet tehdidi altında mali yapılarını güçlendirmeleri ve yatırımlara yönelmelerini sağlamıştır. Yatırım ihtiyacı ise yatırım malları ithalatını arttırmıştır.

Meksika'nın kısa sürede sağladığı mütevazı büyüme hızı ve yurtiçi istikrarın döviz pozisyonu üzerindeki olumsuz etkisi, bu politikanın aynı biçimde süremeyeceği yönünde kuşku yarattı ve 1989 yılına ilişkin strateji saptanırken, yabancı kaynak transferleri konusu odak noktayı teşkil etmiştir. Salinas'ın Aralık 1988'de ilan ettiği istikrar programının adı "İstikrar ve Ekonomik Büyüme Anlaşması" (Pact for Stability and Economic Growth "PECE") olmuştur⁴⁹

Bir önceki istikrar programının temelleri üzerine oturtulan PECE hükümetin kamu finansmanını sıkı denetimini esas almıştır. Kamu fiyatlarının ayarlanması, sabit kur uygulamasından oynak kur uygulamasına geçilmesi gibi bazı değişiklikler öngörülmüştür. Döviz kurunun her gün 1 peso miktarında değişmesine izin verilmiş, döviz kuru yıllık % 16 oranında değer kaybetmiş asgari ücretler ise % 8 oranında artmıştır. Aralık 1988 ile Kasım 1991 arasında beş kere revize edilen PECE ile bir miktar enflasyon altında ekonomik büyümenin yeniden tesis edilmesi sağlanmıştır. Program çerçevesinde yıllık enflasyon 1989'da % 19,9'a düşmüştür. 1990'da kamu fiyatlarındaki ayarlamalar nedeniyle % 29,9'lara çıkmış, ancak 1991'de tekrar % 18,8'e inmiştir.⁵⁰ Aynı dönemde ise GSYİH istikrarlı bir şekilde % 3,3, % 4,4 ve % 3,6 oranında artmaya devam etmiştir.

⁴⁹ Sudi APAK, a.g.e.,s.87

⁵⁰ Angelos A. ANTZOULATOS, "Arbitrage opportunities on the road to stabilization and reform", Department of Banking & Financial Management, University of Piraeus, Greece, s.1016-1022,

2.2.3 1994 Meksika Krizi

Meksika 1982 yılından beri dış borç sorunuyla uğraşmaktadır. Bunun yanında çok büyük miktarlara ulaşan kredi genişlemesi ve ekonomiye güvensizlikle ülkeyi sık sık terk eden sıcak para problemleri kaçınılmaz hale gelmiştir. 1994 yılında oluşan kaos ekonomiyi de kötü etkilemiştir. Yabancı yatırımcıların ülkeden kaçışını önlemek için Meksika, 20 Aralık 1994'de pezoyu % 15 devalüe etmiş, uluslararası piyasalarda bir şok dalgası yaşanmana neden olmuştur. Bir gün sonra, dalgalanmaya bırakılmasıyla birlikte pezonun değer kaybı % 39'a yükselmiştir. 1994'de Meksika'nın aylık cari işlemler açığı 2.2 milyar dolara, diğer bir deyişle, gayri safi milli hasılanın % 8'ine ulaşmıştır. Uluslar arası kriterlere göre bu oran % 5'tir.

Bu olumsuzluklar sonucunda Meksika'ya 55 milyar dolar yardım yapılmıştır. Ancak bu yardım için, IMF'in önerilerinin harfiyen yerine getirilmesi ve Meksika'nın petrol ihracatından elde ettiği geliri aldığı kredilerin karşılığında teminat olarak göstermesi gerekmiştir.

Meksika krizinin tüm finansal piyasaları etkilemesinin, dünya ekonomi ve finans medyasının bir numaralı konusu haline gelmesinin nedenleri şunlardır:⁵¹

- Meksika'nın 1982'de dış borç servislerini askıya alması, diğer Gelişmekte Olan Ülke'lere de sıçrayacak Dünya Borç Krizi'nin başlangıcı olmuştur. Bu sefer de, Meksika'da başlayan krizin yayılmasından korkulmuş, nitekim "tekila etkisi" adı verilen karamsarlık ve panik psikolojisi önce Latin Amerika piyasalarını, sonra Asya piyasalarını etkilemiştir.

- Meksika, neo-liberal tüm "yapısal reformları" uygulamış; dış ticaret, para ve sermaye piyasaları liberalleştirilmiş; büyük çapta özelleştirme uygulamış; yabancı sermayeye ülkenin kapıları açılmıştır. Meksika ekonomisi 1982'de de krize girmiştir ama, suçlu gönül rahatlığıyla aşırı müdahalecilik, bütçe açıkları, ulusal kalkınmacılığın iflası olarak ilân edilmiştir

www.sciencedirect.com, Eduardo LEVY Yeyati, Federico STURZENEGGER, "The Euro and Latin AmericaII: Implications of the Euro for LatinAmerica's Financial and BankingSystems1", April, 1999, <http://www.econ.yale.edu>, s.21-39

⁵¹ Hayri Kozanoğlu, 'Meksika Krizi', Birikim Dergisi, 75.sayı, s.5, Temmuz 1995,

• Meksika, NAFTA Antlaşması imzalanmadan önce de ABD'nin en büyük ticari partnerlerinden biri olmuştur. 1993'te ABD'nin Meksika'ya ihracatı 41.6 milyar doları, ithalatı ise 42.3 milyar doları bulmuştur. 1994'de ise Meksika'daki tüketim patlamasıyla araba, hazır giyim ve bilgisayar ithalatındaki sıçrama ABD'ye 50 milyar doların üzerinde döviz kazandırmıştır. Aynı zamanda Meksika çok-uluslu şirketlerin en fazla yatırım yaptığı ülkelerden olup, 1988-92 arasındaki 18.4 milyarlık doğrudan sermaye yatırımı Meksika'yı Çin ve Singapur'dan sonra bu sıralamada üçüncü sıraya yükseltmiştir. Meksika, global dünyanın yeni efendileri denebilecek yatırım fonları için de çok önemli bir ülke haline gelmiştir. Meksika borsası Bolsa'nın piyasa değeri 1993 sonunda 200 milyar doları geçmişti. Meksika'nın "tesobonos" denilen dolar bazındaki tahvillerinin 1995'te ödenmesi gereken kısmı 29 milyar dolar olmuştur.

Meksika peso krizinden sonra ülke koşulları iyileşmiş ve yeniden kaçan yabancı sermaye ülkeye geri dönmeye başlamıştır. Enflasyonu kontrol altında tutabilmek için sıkı para politikası uygulanmış bunun sonucunda da tüketim azalmıştır. 2000'li yıllarda ise özellikle Amerika'ya olan ticaret bağı nedeniyle 11 Eylül olaylarından Meksika çok etkilenmiş. Ekonomik göstergeler yine zayıflamıştır.

2.3 BREZİLYA İSTİKRAR PROGRAMI

2.3.1 1960-1980 Arasında Brezilya'da Uygulanan İstikrar Programları

Brezilya'da ithalat kontrollerinin kaldırılması ve paranın aşırı değerlenmesi ile cari açık 1952'den itibaren kötüleşmiştir. Bu açık dış borçlarla karşılanmış ve ülke 1960'lı yıllarda borç krizi ile karşı karşıya kalmıştır. 1964 yılında 20 yıl iktidar da kalacak olan askeri yönetim başa geçmiştir. Yeni rejim hükümeti'nin öncelikli amacı yükselen enflasyon ve dış açık olmuştur. Bu nedenlerle 1964 istikrar programı uygulanmıştır.

1964 Programı sıkı kamu harcamalarının kontrolünü öngörürken, ücret ve kredilere kısıtlamalar getirmiştir. Programın mali strateji dolaylı ve doğrudan vergi sayısını artırmaktı böylece vergi gelirlerinde artış sağlanacaktı. Diğer yandan kamu borcu hazine bonusu satışı ile finanse edilecekti. Ayrıca bu program enflasyonun aşamalı olarak düşürülmesini amaçlıyordu. Bu nedenle para arzının büyüme oranı 1964 yılında % 70, 1965 yılında %30, 1966 yılında %15 olarak öngörülüyordu. Ancak gerçekleşen rakamlar bu rakamların çok üstündeydi. Programın kısa dönemli

sonuçlarına bakarsak program başarılı olmuştur.Örneğin yıllık enflasyon 1964 yılında %90 iken 1967 yılı sonunda % 25'e düşmüştür. Bu başarının iki nedeni bulunmaktadır. İlki programda Amerika'nın desteği sağlanarak Brezilya'ya yatırım akışı sağlanmıştır. İkincisi ise mali denge sağlanarak kamu açığı önemli ölçüde azaltılmıştır. Kamu açığının milli gelire oranı 1963 yılında % 4.2 iken, 1966 yılında % 1.1'e düşmüştür.⁵² 1964 istikrar programının uzun dönemli sonuçlarına bakacak olursak ücret artışlarının hesaplanmasında fiyat artışlarına ilişkin tahminler düşük tutulmuştur. Ayrıca ücret artışları 12 ayda bir yapılacaktır. Düşük tutulan tahminler sonucunda gelir dağılımında sınıflar arasında büyük uçurumlar oluşmuştur.

Program 1967 yılına doğru zayıfladı. Hükümetin başına Savaş Bakanı geldi. Yeni iktidarla beraber 1968 yılında yeni bir program yürürlüğe kondu. Yeni hükümet eski hükümetten farkı enflasyona koyduğu tanıdan kaynaklanıyordu. Yeni hükümet enflasyonun kaynağının talep çekişli enflasyondan arz yönlü enflasyona doğru kaydığını söylüyordu. Diğer taraftan yeni hükümet enflasyonun yüksek faizlerden kaynaklandığını belirtiyordu. Bu nedenle para arzını gelire dayalı parasal büyüme kuralına göre arttırıyordu. Yeni programla 1968-1973 yılları arasında başarılı sonuçlar alınmıştır. Reel çıktının büyüme oranı yıllık %10.8 iken kamu açığı 1968'de % 1.2 iken 1972'de % 0.2'ye düşmüştür.

Tablo 2.3 1960-1964 arası Brezilyanın makroekonomik göstergeleri

Göstergeler	1960	1961	1962	1963	1964
Milli gelir büyümesi(%)	9.7	10.3	5.3	1.5	2.9
Enflasyon (%)	26.3	33.3	54.8	78	87.3
Cari Açık (Milyar\$)	-478	-222	-389	-114	40
Ödemeler Dengesi (Milyar\$)	-410	115	-346	-244	-96

Kaynak: Boletim Do Banco Central

1970'li yıllarda ağır kamu yatırımlarına gidilmiştir. Bu şekilde ithalat azaltılıp ihracat arttırılmak istenmiştir. Ancak 1973 yılında Birinci Petrol Krizi ile Brezilya'nın yıllık toplam ithalat faturası 6.2 milyar dolardan 12.2 milyar dolara yükselmiştir. Burada dikkati çeken nokta petrol fiyatı artışlarının ancak bir bölümünün tüketicilere aktarılmasıdır, geri kalan kısmı hükümet kendi karşılamıştır. Sonuçta Büyüme oranı

⁵² Donald V.Coes, 'Macroeconomic Crisis, Policies, and Growth in Brazil, 1964-90', World Bank Comparative Macroeconomic Studies, Washington,D.S., April 1995,p.14

1974-1975 yıllarında yavaşladı,yinede üretim artışı diğer Latin ülkelerine göre daha yüksek düzeyde gerçekleşti. Fiyat artışlarını bir bölümü tüketicilere yansıtıldığından toplam talep çok fazla değişmeden kaldı, dış borçlar arttı, Brezilya'nın rezervleri azaldı. 1974-1979 yılları arasında Brezilya'nın dış borç miktarının artmasının bir sebebi de dünya faiz oranlarının yüksek seyridir.

1979-1982 yıllarındaki amaç yüksek büyüme oranını sağlamak ve yüksek faiz oranı ve yüksek enflasyon sorununu çözmektir. Ancak tarım ve enerji sektörü sübvansiyonla desteklendi. Nominal faiz oranını azaltmak için sıkı kontroller uygulanırken, bozulan gelir dağılımını iyileştirmek için telafi edici politikalar uygulandı. 1979 İkinci Petrol Krizinden sonra büyük oranda devalüasyon yapıldı. Brezilya İkinci Petrol Krizinin şokunu dış borçlanmayı attırıcı politikalarla atlatabilmişti. Yıllık enflasyon oranı % 50'den 1980 yılına gelindiğinde % 110'a çıktı. Para otoritesi faiz oranını hedeflemek yerine para arzını hedefledi. 1981 yılında ekonomideki yavaşlama yerini resesyona bıraktı. İkinci Dünya Savaşından beri ilk kez milli gelirin büyüme oranı negatif rakamları gördü.

1980-1982 arasında net faiz ödemeleri cari açığın % 70'ini açıklıyordu. Borç / ihracat oranı 2.5'ten 3.8'e yükseldi. Bu durumda dünya çapında süregelen resesyona Brezilya ihraç mallarına olan talebi azaltması yatmaktadır. Yurtiçi faiz oranlarındaki artış firma sahiplerini dış borç aramaya itiyordu. Sonuçta 1982 yılında Brezilya dış borç krizi ile yüz yüze kalırken Merkez Bankasının rezervleri 1970 yılındaki rezerv rakamlarının çok altında kaldı. 1983 yılında resesyona derinleşince hükümet IMF'e niyet mektubu sundu.Hükümet ihracatı % 12 arttırmayı, ithalatı 2.5 milyar dolar azaltmayı amaçlıyorlardı. Ancak ticaret dengesi kötüleşti, Yerli para Cruzeiro % 30 oranında devalüe edildi. Devalüasyonun etkisini yumuşatmak için düşük ücretler üzerindeki aşırı endeksleme kaldırıldı. İhracat % 7 oranında arttı. İthalat 4 milyar dolar azaldı. 1984 yılının başlarında Cruzeiro'nun değerlenmesi ve Amerika'nın büyüme rakamlarının artması ile Amerika, Brezilya'da yatırımlarını arttırdı. Bu da 1964 yılından beri istikrar programları yapan Brezilya'nın ilk defa cari fazla vermesine neden oldu. IMF ile adı geçen dönemde yedi ayrı Niyet Mektubu üzerinde müzakere yapılmış, görüşmeler ücretlerin % 100 endekslenmesi uygulamasının durdurulması ve kamu borçlarının

faizleri konusunda çıkan antlaşmazlık nedeniyle kesilmiştir.⁵³ 1986 yılına gelindiğinde artık yıllık enflasyon rakamları % 500'e çıkmıştır.

Yaşanan ekonomik olumsuzluklar nedeniyle 28 Şubat 1986 yılında yeni bir istikrar programı uygulanmaya başlamıştır. Bu programa 1986 yılına kadar uygulanan istikrar programlarına bakacak olursak bu programlar ortodoks programlar niteliğindedir. 1986 Programı ise heterodoks niteliklidir.

2.3.2 Cruzado Planı

1986 istikrar programına Cruzado Planı denmiştir. Bu programla birlikte askeri rejim yerini demokratik rejime bırakmıştır. Cruzado planı istikrar tedbirlerinin uygulanmasındaki zorluklara ışık tutmuştur. Programın önemli unsurları şunlardır:⁵⁴

- Ücretler dondurulmuştur. Sadece bir kereliğine ücretlerde % 8 artış öngörülmüştür.
- Perakende fiyatı, kiralar ve ipotekler dondurulmuştur.
- Süresi bir yıldan az kontratların indekslenmesi yasaklanmıştır.
- Cruzeiro yerine Cruzado isimli yeni bir para birimi çıkarılmıştır. Burada 1 Cruzado=1000 Cruzeiro değerindedir.
- Enflasyonun düşmesi ile genişletici politika uygulanacağı belirtilmiştir.

Cruzado Planı kendi içinde çelişkiye sebep olmaktadır. Örneğin Planda fiyatlar dondurulurken, ücretlerin belirli bir oranda artışına izin verilmektedir. Bu da reel ücretlerin dondurulmadığının açık bir göstergesidir. (Plan Tüketici fiyat endeksinin % 20 artması halinde reel ücretlerin otomatik olarak artmasını da içeriyordu) 1986 yılının ortalarına gelindiğinde artık fiyat kontrollerinde değişiklik yapılmadan başarı sağlanamayacağı görülmüyordu. Kamu mallarının fiyatı % 30, petrol fiyatları % 60, günlük ihtiyaç mallarının fiyatları da ikiye katlandı. Fiyat artışı sonucunda kontratların yeniden enflasyona göre düzenlenmesine izin verildi. Genel fiyatlar Aralık 1986'da ve

⁵³ Sudi Apak, 'Türkiye ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Ekonomik İstikrar Uygulamaları' Anahtar Kitaplar Kitabevi, 1993, s.76

⁵⁴ Donald V.Coes, 'Macroeconomic Crisis, Policies, and Growth in Brazil, 1964-90', World Bank Comparative Macroeconomic Studies, Washington,D.S., April 1995,p.24

Ocak 1987’de tekrar arttı. Enflasyon tekrar hızlandı. Aylık enflasyon rakamları % 20’ye yaklaştı. Cruzado Planının neredeyse bir yılını doldurmasından sonra enflasyon yıllık % 1000’e yükseldi. Cruzado Planının başarısızlığının temel nedenlerine bakacak olursak:⁵⁵

- Parasal Kontrolün yeterince yapılamaması,
- Yabancı sermaye akışından gelen paraların gerekli kaynaklara yönlendirilmemesi,
- Düzenli mali reformun yapılmaması,
- Fiyat kontrollerinin gereğinden fazla uzun sürmesi, (Bu durum kıtlıklara ve kalitenin bozulmasına yol açmış, artan KİT zararları bütçe açığının artmasına ve özelleştirme yapılmasına neden olmuştur.)
- Büyümenin frenleme yerine hızlandırılmış olması.

Plan başarılı olmayınca 1987 yılında Plano Bresser Haziran ayında yeni bir stabilizasyon programı açıkladı. Bresser Planı olarak bilinen bu plan enflasyonu sıfır enflasyon düzeyini vaat etmiyordu ve Döviz Kurunun sabitlenmesini öngörmüyordu. Enflasyon planın başında düştü ancak, Haziran ayında % 25 olan enflasyon Ağustos ayında %5’e düştü, Eylül ayında ücretlerdeki dondurulmanın süresi bitince işçiler Haziran ayından beri kaybettiklerini almak istediler ve ücret artışı için baskı yaptılar. Bunlar üzerine enflasyon arttı. Aralık ayına gelindiğinde tekrar enflasyon aylık bazda % 15’e yükseldi. Brezilya’da uygulanan sıkı politikalar sonucunda ekonomi giderek küçülmüştü. Örneğin Gayri Safi Yurt İçi Hasıla 1986 yılında % 7.6 iken, 1987 yılında % 3.6, 1988’de ise % -0.1’dir. Ekonomi neredeyse bu rakamlarla durma noktasına gelmiştir. Kasım 1988 yılında Hükümet, İşadamları ve sendikalarla sosyal pakt imzalanmıştır. Bu antlaşmaya göre Kamu ve Özel sektör fiyatları limitli olarak arttırılacaktı. Ancak bunda da başarılı olunamadı ve aylık enflasyon rakamları % 29’a çıktı.

Ocak 1989 yılında Ortodoks ve heterodoks programların bir bileşimi olan Summer Planı yürürlüğe girdi. Programın ortodoks yönü reel faiz oranlarındaki artıştır, böylece spekülasyon azalacak ve hükümet harcamaları azalacaktı. Heterodoks yönünde

⁵⁵ Erişah Arıcan, ‘Gelişmekte Olan Ülkelerde İstikrar Politikaları: TÜRKİYE’, Derin Yayıncılık, İstanbul 2002, s.63

ise indekslenmenin kaldırılması öngörülüyordu. Hükümet belirsiz süreliğine fiyatları dondurmuştur, ama hükümet plan ortaya çıkmadan önce bazı kamu mallarının fiyatını yükseltmiştir. Yeni para Cruzado'nun değeri 3 yıl önceki değerine sabitlenmiştir. İlk birkaç ayda ki sonuçlar aylık enflasyonun düştüğünü göstermektedir. Şubat ayında aylık enflasyon % 4 olarak gerçekleşmiştir. Döviz kurunun Nisan ayından sonra değerlenmesine izin verilmiştir. 1989 yılının ortalarına gelindiğinde ise aylık enflasyon % 30 düzeyine gelmiştir. Cruzado, Bresser, Summer Planlarının başarısızlığının nedeni enflasyonun belli bir noktayı aşması ile iş alemi fiyatların dondurulmasını beklemesi ve fiyatları aşırı şişirmesidir.. Enflasyonun daha da artması ile yerli para aracılığı ile döviz kuru bu durumdan olumsuz yönde etkilenecektir

2.3.3 Collor ve Real Planı

1990'lı yıllara geldiğimizde 15 Mart 1990 yılında Collor istikrar paketini açıkladı. Bu pakete Collor Planı denir. Mart ayındaki bu planda iç borçlar nedeniyle hükümetin harcamaları önemli bir yer tutmaktaydı. Collor'un amacı bütçe üzerindeki bu baskıyı azaltmaktı. Bunun için seçilen araçların maliyeti çok fazlaydı. Örneğin ekonomideki finansal varlıkların % 70'i on sekiz aylığına donduruldu. Bir defaya mahsus olmak servet vergisi alındı. Programın ilk sonuçlarına bakacak olursak kamu harcamalarında disiplinin sağlanmasıdır. Diğer taraftan enflasyon Martta aylık % 80'den Mayıs % 10'a indi. Ancak belirli süre sonunda fiyatlar tekrar artmaya başladı. 1991 Şubat'ında aylık enflasyon oranı % 20 idi. 1991 Ocak ayının sonunda ikinci program açıldı. Bu program ikinci Collor planı olarak isimlendirildi. Bu program ile yeniden ücretler donduruldu. II. Collor Planı ile fiyat kontrollerinin kaldırılarak enflasyonun parasal tedbirlerle kontrol edilmesi amaçlandı. Programın ilk başında enflasyon düştüyse de 1991 yılının ikinci yarısında aylık enflasyon rakamları tekrar % 15'lere çıktı. Bu durumdan 1990 yılında dondurulan banka hesaplarının 1991 yılının ikinci yarısında serbest bırakılması ile para arzının kontrol edilememesi yatmaktadır. İstikrar programlarının başarısız olmasına karşılık Collor yapısal reformlarda başarılı olmuştur. Örneğin tarifeler azaltılmıştır. Ekonomi daha fazla dışa açık hale getirilmiştir. Ayrıca Collor hükümeti daha önceki hükümetlere göre özelleştirmeye daha çok önem vermiştir.

Tablo 2.4 Brezilya'nın temel makroekonomik göstergeleri

	1980	1985	1987	1990	1994	1995	2000	2002
Nüfus	118.6	132	137.3	147.6	156.8	159	170.1	174.6
GSYİH (milyar \$)	237.8	211.1	282.4	469.3	543.1	705.4	602.2	451
GSYİH (kişi başı \$)	2005	1599	2057	3180	3464	4436	3539	2583
GSYİH(yıllık %reel değ.)	9.2	7.9	3.5	-4.4	5.9	4.2	4.4	1.5
Enflasyon(yıllık % değ.)	99.7	242.2	363.4	1621	916	4	22.4	6
12.5Cari denge/GSYİH (%)	-5.4	-0.1	-0.5	-0.8	-0.3	-2.6	-4	-1.7

Kaynak: IMF, Banco Central Do Brasil

Uygulanan pek çok istikrar programının ardından, 1994 yılında ekonomik istikrarı sağlamak için ülkenin o günkü para birimi Cruzeiro'yu ABD dolarına bağlı Real ile değiştiren Real Planı uygulamaya konulmuştur. Bu kur çapası merkezli program ile, yaklaşık 30 yıllık bir yüksek enflasyon döneminin ardından enflasyonda kalıcı düşüş sağlanmıştır. Ekonomik programdan sorumlu Maliye Bakanı Cardoso, bu başarı sayesinde bir sonraki seçimlerde devlet başkanlığı görevine gelmiş ve 1995-2002 yılları arasında iki dönem üst üste görev yapmıştır. Bu dönemde, enflasyondaki düşüşe hemen uyum sağlayamayan bankacılık sektörüne yönelik bir yeniden yapılandırma planı uygulanmıştır. Brezilya parasının güçlenmesi ve gümrük vergilerinde kademeli olarak düşüşün yaşanması nedeniyle iç tüketim daha çok ithal mallara yönelmiş, bu da cari açığı artırmıştır. Cari açığın finansmanı daha çok yabancı sermaye girişlerine dayanmıştır. 1994 Meksika Krizi ve bunun sonucunda 1995 yılında meydana gelen Tekila etkisiyle Brezilya'dan önemli miktarda yabancı sermaye çıkışı olmuştur. Bu durum etkisini en çok Brezilya parası ve bankacılık sistemi üzerinde göstermiştir. Bilindiği üzere esnek kur sisteminde yabancı sermaye girişinin tersine dönmesi, ülke parasının değer kaybetmesine, akabinde fiyatların artmasına ve bankacılık sisteminin aktif ve pasifinin reel değerinin düşmesine neden olmaktadır. Brezilya'daki gibi sabit kur sistemi uygulayan ülkelerde ise bu tür şoklar ödemeler dengesi krizine yol açarak kredi maliyetlerinin artmasına ve banka finansman kaynaklarının kötüleşmesine neden olmaktadır. Bu durum Brezilya'da Merkez Bankasının faiz oranlarını arttırmasına neden olmuştur. Brezilya hükümetinin Brezilya parası reali artan kısa dönemli faiz oranlarına karşı koruma çabaları ekonomide önemli ölçüde daralmaya, kredilerin geri ödenememesine, iflaslara ve bankalar için güç bir döneme girilmesine neden olmuştur.

Sosyal güvenlik reformu gibi yapısal önlemler de alınmıştır. Kısaca, Real planı ile Brezilya para birimi aşırı değerlenmiş ve 80'lerin başında pozitif dönmüş olan dış ticaret dengesi, hızla artan ithalata bağlı olarak tekrar negatife dönmüş, cari işlemler açığı 1998'de 33 milyar dolara (milli gelirin %4'ü) kadar çıkmıştır. Bu açıklar genel olarak doğrudan yabancı yatırımlarla finanse edilmiştir. Bu amaçla, hükümet özelleştirme yapılabilecek sektörleri kısıtlayan ve yabancı yatırımcıları engelleyen düzenlemeleri de ortadan kaldırmıştır. Ancak, daha sonra faiz dışı bütçe dengesi de olumsuz bir tablo sergilemeye başlamıştır. Sonuçta, ekonomik programa duyulmaya başlanan güvensizlikle 1,5- 2 aylık bir sürede ülkeden 30 milyar dolarlık sermaye çıkışı meydana gelmiştir. Uluslararası rezervler Eylül 1998'de 46 milyar \$'a gerilemiştir. 13 Ocak 1999'da Venezuela'nın arkasından % 8.6 oranında devalüasyon yapılmıştır. Brezilya'da ki bu ekonomik bunalım büyük dış borç yükü altında olduğu Avrupa ülkelerini de olumsuz yönde etkilemiştir. Ocak 1999'da, hükümet dalgalı kur rejimine dönmek durumunda kalmıştır. Brezilya'nın dolar karşısında dalgalanma bandı 1.20-1.32'ye çıkarılmıştır. Ancak realin değeri Açıklanan üst band değerine yaklaştığından hükümet bu bunalımı da üst band değerini 1.58'e çıkararak aşmıştır. IMF tarafından desteklenen yeni programa 41.5 milyar dolarlık uluslararası kredi desteği sağlanmıştır. %50'ye yakın gerçekleşen devalüasyona rağmen, uygulanan enflasyon hedeflemesi programıyla enflasyon tek haneli rakamlarda kalmıştır. Faiz dışı denge tekrar fazla verir konuma getirilmiştir. 2003 yılı başında ise, başkanlığa Lula da Silva seçilmiştir. Yeni hükümet IMF ile işbirliğini sürdürmekte olup, ekonomik göstergeler olumlu seyretmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN GENEL EKONOMİK YAPISI VE UYGULANAN İSTİKRAR PROGRAMLARI

3.1 TÜRKİYE’NİN GENEL EKONOMİK YAPISI VE SORUNLARI

3.1.1. Tarım Sektörü ve Sorunları

Türkiye’nin genel ekonomik yapısı incelendiği zaman, tarım sektörünün önemli bir ağırlığının olduğu görülmektedir. Esas itibariyle tarım sektörü ülkelerin zenginliği ve sermaye birikimi açısından önemlidir. Verimli üretim yapabilecek tesislerin kurulması sermaye birikimi sayesinde olabilir ve bunu da kalkınmanın ilk aşamalarında öncelikli olarak tarım sektöründen sağlanan kaynaklar ile yapmak mümkündür.

Fakat zaman içerisinde tarım sektörünün ürettiği ürünlerin, diğer ürünler karşısındaki değeri nispeten azalmış ve bu sektörde yaratılan katma değer düşmüştür. Tarımsal faaliyetler insanın beslenme ve giyinme gibi acil ve fizyolojik ihtiyaçlarını karşılamaya yöneliktir. Bu bakımdan tarımsal faaliyetlerin insanlığın gelişiminde uzun zaman ilk sırayı tutması rastlantı değildir. Sanayileşmiş ülkeler sanayileşmeye tarım sektöründeki ivmeyle başlamıştır. Türkiye de sanayileşmesine batı ülkelerinden sonra başladığı için, tarımdan sanayiye geçiş süreci geç başlamıştır.

Türkiye’deki ekonomik yapı ve ekonomik sorunların anlaşılabilmesi için incelenmesi gereken ilk olgu tarım sektörüdür. Tarımsal hasılanın GSYİH’deki payı bu konuyu değerlendirirken göz önüne alacağımız birinci kriterdir. Planlı dönemin ilk yıllarında tarımın GSYİH’den aldığı pay %38 civarında iken, bu pay 1980’de %24’e 1985’de %19.5’e 2000’li yıllarda ise %13.5’lere düşmüştür. Buna karşılık sanayi ve hizmetler sektörünün payları giderek yükselmiştir. Bu büyük düşüşe rağmen Türkiye’de tarım sektörünün hasıladan aldığı pay, kalkınmış ülkelere göre çok yüksektir. ABD, İngiltere gibi ülkelerde tarım sektörü GSYİH’nın ancak %2-3’ünü sağlamaktadır.

Türkiye’de tarım sektörü katma değeri düşük ürünler üretmektedir. Bu aslında; tarım sektörüne verilen emek ve diğer üretim faktörleri eğer sanayî ve hizmetler sektöründe kullanılsa idi daha fazla katma değer yaratılacaktır demektir. GSYİH’sı yüksek olan ülkeler göz önüne alındığında, bir ülkenin zengin ve gelir bakımından

kendine yeter olması ve refah düzeyinin yüksek olması için tarım sektörünün GSYİH'dan aldığı pay %2-3'ler civarında olması gereklidir. Salt bir kıyaslama yapıldığı zaman ortaya çıkan sonuç budur.

Türkiye'de tarım sektörünün hasıladan aldığı pay yüksek olabilir fakat ekonomik açıdan asıl rahatsızlık veren konu tarım sektörünün yarattığı hasılayı bölüşenlerin sayısıdır. Yine tarihsel gelişimine bakıldığı zaman tarım sektöründe çalışan aktif nüfus, başlangıçta toplam nüfusun $\frac{3}{4}$ 'ü kadardı. Zaman içerisinde bu oran azalmıştır ve %40-45 seviyelerinde değişmektedir. Bu ve diğer kalkınmış ülkelerde de tarımsal istihdamın payı %50-80'ler civarında iken şu anda bu oran %2'ler civarına gelmiştir. Türkiye'de ki yapısal sorunlardan birincisi bu durumdur. Gelişmiş ülkelerde tarımın yarattığı hasıla payı %2 ve istihdamı da payı %2 civarındadır. Fakat Türkiye'de tarımsal hasılanın payı %13.5, fakat yaratılan bu pastayı bölüşmek isteyen nüfus ise %45'tir. Tabii ki bu kadarlık bir nüfus, mevcut yarattığı hasıla ile geçinemez. Dolayısıyla bu sektörde çalışanlara diğer sektörlerin yarattığı hasıladan bir aktarma söz konusu olmaktadır. Ayrıca tarım sektöründe kullanılmayan araziler, ölçek gibi başka yapısal sorunlar da vardır⁵⁶.

3.1.2. Sanayi Sektörü ve Sorunları

Türkiye'de sanayi politikasının temel amacı dünyada artan rekabet şartları altında sanayinin rekabet gücünü ve verimliliğini arttırarak dışa dönük bir yapı içerisinde sürdürülebilir büyümeyi sağlamaktır. Bu bağlamda, sanayi politikası, girişimcilerin ve işletmelerin inisiyatif alabilecekleri, fırsatlar yaratabilecekleri ve potansiyellerini kullanabilecekleri, rekabete açık bir iş ortamını geliştirmeyi hedeflemektedir.⁵⁷ Sanayi sektörüne bakıldığı zaman sanayi sektörünün yarattığı hasıla payı giderek büyümüştür. Sonuçta sanayi sektörünün yarattığı hasıla tarım sektörünün yarattığı hasılayı aşmıştır. Bu yönden düşünüldüğü zaman Türkiye sanayileşmiş bir ülke olarak kabul edilmektedir. Sanayinin GSYİH'ya yaptığı katkı 1980'lerde %22 iken 2000'li yıllarda %30-35 civarındadır. Fakat sanayide çalışanların toplam aktif nüfus

⁵⁶ Hüseyin ŞAHİN, *Türkiye Ekonomisi*, Ezgi Kitabevi, Bursa 1998, s.335-354

⁵⁷ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Türkiye Sanayi Politikası (AB Üyeliğine Doğru) Ağustos 2003

içerisindeki payı yaklaşık %16'dır. Bu kriter açısından ise Türkiye sanayileşmiş bir ülke olarak kabul edilmemektedir. Çünkü aktif nüfus içerisindeki payı %16 olmasına rağmen, sanayi sektöründe çalışanların sayısı 3.5 milyon ve 65 milyon olan toplam nüfus içerisinde sanayi sektörünün payı %5'ler civarında olduğu için Türkiye sanayileşmiş ülke barajının altında kalmıştır. (Bu kriter açısından taban %10). Türkiye'nin sanayileşme politikasına baktığımız zaman karşımıza iki ayrı dönem çıkar. İlki 1980 yılına kadar uygulanan ithal ikameci politikalar, ikincisi 1980 sonrası uygulanan ihracata dayalı sanayileşme politikaları. İhracata dayalı sanayileşme politikalarının benimsenmesiyle önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Örneğin sanayi'nin GSMH içindeki payı % 18.3 iken, 2000 yılında % 23'e, 2002'de % 25.6'ya ulaşmıştır.

Sanayideki büyümenin en önemli yansıması dış ticarete gözlenmiştir. Toplam ihracat 1980'den sonra hızlı artış göstermiş; 1980 yılında 2,9 milyar ABD Dolarından, 2000 yılında 27,8 milyar ABD Doları, 2002 yılında ise 35,8 milyar ABD Doları seviyesine ulaşmıştır. Sanayi mallarının ihracat içerisindeki önemi artmış ve imalat sanayii mallarının toplam ihracat içerisindeki payı 2000 yılında 25,3 milyar ABD Doları ile % 91'e, 2002 yılında ise 33,3 milyar ABD Doları ile % 93'e ulaşmıştır. Ekonomideki büyümenin bir sonucu olarak, ithal edilen yatırım ve ara mallarının hacmi de artmıştır. Toplam ithalat 1980 yılında 7,5 milyar ABD Doları iken, hızlı bir artışla 2000 yılında 54,5 milyar ABD Dolarına ulaşmış, 2002 yılında ise 51,3 milyar ABD Doları olarak gerçekleşmiştir. İmalat sanayii ithalatı ise 2000 yılında 45 milyar ABD Dolarına ulaşarak, toplam ithalatın % 82,6'sını oluşturmuştur. Bu değerler 2002 yılında sırasıyla 41,9 milyar ABD Doları ve % 81,7 olmuştur. Sanayileşme süreci etkisini istihdam yapısı üzerinde de göstermiştir. Toplam istihdam, 2000 yılında 21,7 milyona ulaşmış ve istihdam içerisinde sanayinin payı 1980 yılında % 11,6'dan, 1990 yılında % 15,6'ya ve 2000 yılında da % 17,8'ye yükselmiştir. 2002 yılında ise ortalama 20,3 milyon olarak gerçekleşen istihdamın %19,5'i sanayi sektöründe gerçekleşmiştir.

Sanayi sektöründeki yapısal sorunlara bakılırsa temel sorunlar kapasite kullanım oranlarındaki ve verimlilikteki düşüklük, üretimin ithalata dayalı olması, girdi fiyatlarındaki yükseklik gibi faktörlerdir. Ayrıca sanayideki yoğunlaşmada rekabeti bozan, gelişimi baltalayan bir faktör olmaktadır. Türkiye'deki sanayinin sadece %15'inde yoğunlaşma oranı %30'un altındayken, %35'inde %70'in üzerindedir. Gelişmiş ülkelerde ise bu oran sadece sanayinin %10'unda %70'dir.

Toplam 124 sektörün 20'sinde rekabet ortamı mevcut iken, 35 sektörde orta derecede, 25 sektörde yüksek derecede, 44 sektörde ise çok yüksek derecede yoğunlaşma vardır.

Verilere göre, plak, kaset vb. kayıtlı medyanın yayımı ve çoğaltılması, kok fırın ürünleri, içten yanmalı motor türbin, metalurji makineleri, sanayide kullanılan işlem kontrol teçhizat, saat, hava ve uzay taşıtları, müzik aletleri, spor malzemeleri, motosiklet, demiryolu ve tramvay lokomotifleri ile vagonları, suni ve sentetik elyaf, nişasta ve nişasta ürünlerinin imalatın da tekelleşme oranı yüzde 100'dür

Büro, muhasebe ve bilgi işlem makineleri imalatı, televizyon ve radyo alıcıları, ses ve görüntü kaydeden veya üreten teçhizat ve bunlarla ilgili araçların imalatı, iç ve dış lastik imalatı, lastiğe sırt geçirilmesi ve yeniden işlenmesi, radyo ve televizyon vericileri ile telefon ve telgraf hattı teçhizatı imalatı, rafine edilmiş petrol ürünleri imalatında da çok yüksek yoğunlaşma vardır. Oyun ve oyuncak imalatı, gazete, dergi ve süreli yayımların yayımı, bira ve malt imalatı, halat, sicim ve ağ imalatı, şarap imalatı, kürk imalatında da çok yüksek derecede tekelleşme vardır.

Yüksek derecede tekelleşme olan sektörler ise şunlardır. Silah ve mühimmat imalatı, makarna, şehriye, kuskus benzeri unlu mamuller imalatı, kimyasal gübre ve azotlu bileşikler imalatı, alkolsüz içecek imalatı, alkollü içeceklerin damıtılması ve arıtılması, sabun, deterjan, temizlik ve cilalama maddeleri, tütün ürünleri, kakao, çikolata ve şekerleme imalatı, basımla ilgili hizmet faaliyetleri, motorlu kara taşıtları imalatı, süt ürünleri imalatında ise yüksek oranda tekelleşme bulunmaktadır.

Kürk hariç giyim eşyası, tekstil, tekstil dokumacılığı, öğütülmüş tahıl ürünleri, plastik ürünleri, sebze ve meyve işleme, saklama, diğer genel amaçlı makineler ve örme ürünleri imalatında ise tekelleşme oranı yüzde 50'nin altında. Bu, söz konusu sektörlerde rekabetin daha fazla olduğu anlamına gelmektedir. Türkiye'de yaşanan makroekonomik istikrarsızlıklar sanayinin rekabet gücünü azaltsa da istikrarın kalıcı hale getirilmesi ve olumsuz beklentilerin kırılmasıyla sanayi sektörü dünya ekonomisinde önemli yer edinecektir⁵⁸.

⁵⁸ Hüseyin ŞAHİN, Türkiye Ekonomisi, Ezgi Kitabevi, Bursa 1998, s.257-286

3.1.3 Hizmetler Sektörü ve Sorunları

Ekonomik faaliyetler, mal ve hizmetler arasındaki geniş aralıkta değişmektedir. Hizmetler farklı alt sınıflar içinde değerlendirildiği için en önemli sorun bu şekildeki genel sınıflandırmada, alt sektörlerin sorunlarını genelleştirilirken ortaya çıkmaktadır. İletişim hizmetleri, Bilgi hizmetleri, Telekomünikasyon hizmetleri, Müteahhitlik hizmetleri, Turizm hizmetleri, Mali hizmetler bu sektördeki alt sektörlerdir.

Bu sektörlerin üretimi somut mallar olmadığı için uluslararası ticarete uzun bir süre serbestleşmenin dışında kalarak lokal bir yapıda olmuşlardır. Uluslararası ekonomik sistem özellikle 1970'lerin sonundan bu yana önemli dönüşümler geçirmektedir. Sovyetler Birliği'nin 1991 yılında dağılmasıyla soğuk savaşın sona ermesi bu süreci daha da hızlandırmıştır.

Hizmetler sektörü ve mallar apayrı kalemler olarak değerlendiriliyordu. Mallar uluslararası düzeyde alınıp satılırken, hizmetler yerel olarak (genellikle ulusal hükümetler tarafından) üretiliyor ve tüketiliyordu. Hizmetler sektörü, Genel Ticaret Tarifeler ve Anlaşması (GATT) içinde değildi. Bu ise gelişimlerini etkilemiştir. Özellikle Türkiye için bu durum geçerlidir.⁵⁹

Ayrıca bütün dünyada olduğu gibi Türkiye'de de hizmetler sektörü giderek gelişmektedir. 1923 yılında GSMH'nin %45, 1930 yılında %43, 1940 yılında %49, 1950 yılında %45, 1960 yılında %46, 1970 yılında %51, 1980 yılında %55, 1990 yılında %57, 2000 yılında %59, 2003 yılında %58'ini yaratmıştır⁶⁰.

Bu sektörün maliyetlerini arttıran en önemli sorunlardan birisi yeni teknolojilerdir. Yeni teknolojilerin sektörler üzerine etkisi tüm sektörlerde aynı olmamaktadır. Kısa dönemde yeni teknolojilerden en fazla etkilenen sektör hizmetler sektörü olarak belirmektedir. Hizmetler sektöründe ise imalat ve tarım sektörüne oranla sermaye yoğunluğunun daha az, verimliliğin düşük ve işgücü maliyetinin yüksek olması nedenleriyle yeni teknolojilerden daha fazla yararlanılmasına yol açmaktadır.

Vergilendirme açısından bakıldığında dolaysız vergi yapısı içinde bu sektörün stopajlarının payı yüksek çıkmakla birlikte, sanayi sektörünün sahip olduğu oransal

⁵⁹ www.dpt.gov.tr

⁶⁰ İstatistik Göstergeler, 1923-2002, DİE, Ankara, 2003, 440-480

büyükliğe ulaşmamaktadır. Bununla birlikte 1987’de stopajların toplamı dolaysız vergilerin toplamı içinde %40 olan oranından %60’lara kadar çıkan bir gelişme göstermiştir.

Sektörün gerçek kazanç üzerinden vergilendirilmesi, sanayi sektörüne göre daha yüksek oranlarda çıkmakla birlikte, hizmetler sektöründe gerçek kazanç üzerinden vergilendirilme oranının hem düşük hem de azalan bir gelişme içindedir. Bu ise sektörün vergilendirmede eksikleri olduğunu göstermektedir⁶¹.

3.2 TÜRKİYE’DE UYGULANAN İSTİKRAR PROGRAMLARI

3.2.1 1923-1980 Yılları Arasında Uygulanan İstikrar Programları

Türkiye’de şu ana kadar IMF ile stand-by anlaşmasına dayalı 18 adet istikrar programı uygulanmasına başlanmıştır. İlk stand-by anlaşması Ocak 1961’de imzalanmıştır. Aralık 1999 ve Şubat 2002 yıllarında yapılan son iki stand-by düzenlemesi öncesindeki 16’sının sadece 6 tanesi başarıyla tamamlanmıştır. Bu anlaşmalar, 1963, 1966, 1967, 1968, 19670 ve 1980 yıllarında yapılan bu düzenlemelerdeki koşullar yerine getirilmiş ve tahsis edilen toplam 1.4 milyar SDR’lik kaynağın tamamı kullanılmıştır (Tablo 5).

Tablo 3.1 Türkiye'nin IMF ile yapmış olduğu anlaşmalar ve sağladığı kaynaklar

	Anlaşma tarihi	Anlaşmanın Orijinal bitiş tarihi	Anlaşmanın bitiş süresi (ay)	Tutar (Milyon SDR)	Türkiye'nin Kotası (Milyon SDR)	Türkiyenin kotası/Tutar (%)	Kullanım (milyon SDR)
1	01.01.1961	31.12.1961	12	37,5	86	43,6	16,0
2	30.03.1962	31.12.1962	9	31,0	86	36,0	15,0
3	15.02.1963	31.12.1963	11	21,5	86	25,0	21,5
4	15.02.1964	31.12.1964	11	21,5	86	25,0	19,0
5	01.02.1965	31.12.1965	12	21,5	86	25,0	
6	01.02.1966	31.12.1966	12	21,5	86	25,0	21,5
7	15.02.1967	31.12.1967	11	27,0	108	25,0	27,0
8	01.04.1968	31.12.1968	9	27,0	108	25,0	27,0
9	01.07.1969	30.06.1970	12	27,0	108	25,0	10,0

⁶¹ Hüseyin ŞAHİN, Türkiye Ekonomisi, Ezgi Kitabevi, Bursa 1998, s.335-354

Tablo 3.1 Devamı

	Anlaşma tarihi	Anlaşmanın Orijinal bitiş tarihi	Anlaşmanın bitiş süresi (ay)	Tutar (Milyon SDR)	Türkiye'nin Kotası (Milyon SDR)	Türkiyenin kotası/Tutar (%)	Kullanım (milyon SDR)
10	17.08.1970	16.08.1971	12	90,0	108	83,3	90,0
11	24.04.1978	23.04.1980	24	300,0	200	150,0	90,0
12	19.07.1979	18.07.1980	12	250,0	200	125,0	230,0
13	18.06.1980	17.06.1983	36	1250,0	200	625,0	1250,0
14	24.06.1983	23.06.1984	12	225,0	300	75,0	56,2
15	04.04.1984	03.04.1985	12	225,0	300	52,4	168,7
16	08.07.1994	07.03.1996	14	610,5	642	95,1	4605,0
17	22.12.1999	21.12.2002	36	15038,4	964	1560,0	11738,9
18	04.02.2002	31.12.2004	36	12821,2	964	1330,0	11120,2
T				31045,6			25361,5

Kaynak: TCMB kaynaklarından derlenmiştir

Fakat 1961 yılından önce IMF ile bir stand-by anlaşması yapılmaksızın istikrar programı (IMF ile bağlantılı olsun veya olmasın) uygulanmıştır. 7 Eylül 1946'da gerçekleştiren Cumhuriyet tarihindeki ilk devalüasyon kararı, bir istikrar programından çok, Türkiye'nin ticaret partnerlerinin II.Dünya Savaşının etkisiyle ekonomik sıkıntı içinde olması, dünya ticaretinde takas ve kliringin öneminin azalması nedeniyle ihracatın etkilenmesi ve ihracatı arttırabilmek için alınmıştır.

1949 yılında liranın değeri tekrar değiştirilmiştir. Bunun nedeni ise sterlinin devalüe edilmesi nedeniyle liranın değerli duruma gelmesidir.

4 Ağustos 1958 Tarihindeki İstikrar Kararları ise kısaca şu şekilde özetlenebilir. 1950 yılında liberal söylemlerle başa gelen Demokrat parti tarım yoluyla ekonomik gelişmeyi amaçlıyordu. Tarım için hava koşullarının iyi gitmesiyle ve Kore Savaşının yarattığı olumlu etkiyle hükümet istediği hedeflere yaklaşmıştır ancak savaşın bitışı hava koşullarının olumsuz etkisiyle tarım sektörünü olumsuz yönde etkilemiştir. Tarım ürünleri ihracatçısı olan Türkiye azalan üretim ile ithalatçı konuma düştü. Yaşanan döviz darboğazı nedeniyle malların fiyatı yükseldi yükselen fiyatlar ihracatı azalttı. İhracatın tarım ürünlerine bağlı olması nedeniyle dış ticaret açığı büyüdü. 1953'te ihracatta ortaya çıkan sıkıntılar nedeniyle katlı kur uygulamasına gidilmiş, faiz oranları ve fiyat denetimleri arttırılmıştır. Fakat sabit kur, ithalatı arttırmış, tarımsal

üretiminde düşmesiyle büyüme hızı yavaşlamış, enflasyon hızı yükselmiş, döviz sıkıntısı artmış, ABD'nin yardımlarını da azaltmasıyla devalüasyon baskısı artmıştır.

1957 yılında Paris'te IMF, OECD, ABD hükümeti arasında varılan antlaşmayla vadesi gelen borçların ertelenmesi ve 359 milyon dolarlık yeni bir kredi açılması karara bağlanmıştır. Kararın uygulanabilmesi içinde Türkiye'nin bir istikrar politikasını yürürlüğe koyması şart koşulmuştur.⁶² Sonuçta 4 Ağustos 1958 tarihinde İstikrar kararları yürürlüğe koyulmuştur. 1958 istikrar önlemlerinin amaçlarından birisi, enflasyonun önlenmesi, piyasadaki mal darlığının giderilmesi ve sanayi üretimleri ile yatırımların tekrar düzenlenmesidir. Programın ikinci amacında dış dengenin sağlanması ve dış ticaret rejiminin düzenlenerek ihracatın arttırılmasına yönelik olmuştur. 1958 istikrar tedbirleri çerçevesinde temel amaçların gerçekleştirilmesi için bir dizi karar alınmıştır.⁶³ Menderes hükümetinin kabul edip uygulamak zorunda kaldığı istikrar önlemleri şöyleydi:⁶⁴

- Türk lirasının değeri düşürülecek. Bununla 1 dolar 280 kuruştan 900 kuruşa çıkarıldı. Yani Türk lirası devalüe edilmiştir,
- Para arzı sıkı biçimde kontrol altına alınacak. Bu nedenle emisyon hacmi daraltılacak. Selektif kredi kontrolüne geçilecek,
- İç piyasada kamu iktisadi kuruluşlarının ürünlerinin fiyatları yükseltilecek, açıkları azaltılacak. Dolaylı olarak toplam talep azaltılacak,
- İthalat rejimi yeniden düzenlenecek, ihtiyaçları üç aylık kotaları içeren programa bağlanacak,
- İhracatı hızlandırmak ve arttırmak için farklı kur sistemi uygulanacak,
- Bütçe denkliliğini sağlayacak yönde harcamalar azaltılacak,
- Yatırımlarda verimli ve kısa vadeli projelere öncelik verilecek.

⁶² Hasan ALPAGO, IMF Türkiye İlişkileri, Ötügen Yayıncılık, İstanbul 2002, s.98.

⁶³ Hasan ALPAGO, IMF Türkiye İlişkileri, Ötügen Yayıncılık, İstanbul 2002, s.98

⁶⁴ Erdinç TOKGÖZ, Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2001) imaj yayıncılık, Ankara 2001, s.144.

Türk lirası (TL) devalüe edilmiş, Merkez Bankası (MB) kaynaklarına getirilen sınırlamalar ile para arzı kontrol edilmeye çalışılmış, KİT'lerin MB'ndan finansmanı belirli sınırlara bağlanmış, KİT ürünlerine zam yapılmış, kamu harcamaları kısılarak bütçe açıkları daraltılmıştır. Fakat dış ticaretin liberalleşmesi sonucunda ithalat artmış ihracatta ise istenen gelişme sağlanamamıştır. Para arzı bir yıl sabit tutulabilmiş ve açık borçlanma yolu ile karşılanmıştır. MB kaynakları kullanımının sınırlanması nedeniyle kredi kullanımında daralmalar meydana gelmiştir. Dış kredilerde gelişmeler olmuş, dış borç ödemelerine gidilmiştir. 1958 istikrar politikasıyla amaçlanan enflasyonun düşürülmesi ve dış dengenin sağlanması sıkı para ve maliye politikasıyla ve devalüasyon yapılarak da ithalatın pahalı, ihracatın ucuz hale getirilmesi sağlanmaya çalışıldı.

Uygulama sonuçlarına bakıldığında, ne kısa ne de uzun vadede dış ticaret dengesinde olumlu gelişmelerin olmadığı, aksine dış ticaret açıklarının artarak devam ettiği görülmektedir. 1958 yılında bir önceki yıla göre düşerek 247.271.000 dolar olarak gerçekleşen ihracat, 1959 yılında % 43'lük artışla 353.799.000 dolara çıkmıştır. Yine bir önceki yıla göre 1958 yılında 315.098.000 dolara düşmüş olan ithalat, 1959 yılında % 49'lük bir artışla 469.982.000 dolara yükselmiştir. Benzer gelişmeler izleyen yıllarda da devam etmiştir. Görüldüğü gibi enflasyonun kısmen kontrol altına alınmasına ve devalüasyonun yapılmasına rağmen, ihracattaki artış ithalattaki artışın altında kalarak dış ticaret açığı daha da büyümüştür.⁶⁵

Bu programın başarısını 1960 ihtilalinin araya girmesi sebebiyle tam olarak değerlendirmek mümkün değildir. 1960 yılında Devlet planlama teşkilatı kurularak devletin planlama fonksiyonlarını üstlenmiştir.

⁶⁵ Kemal ÇELEBİ, Türkiye'de Ekonomik İstikrarsızlığın Dışsal-Yapısal Nedenleri ve İstikrar Politikaları, Manisa 1998, s.130

3.2.2 1980 1994 Arasında Uygulanan İstikrar Programları

3.2.2.1 18.6.1980 İstikrar Programı:

Demirel Hükümetinin Maliye Bakanı olan İsmet Sezgin tarafından hazırlanan ve 02.06.1980 yılında IMF'e verilen niyet mektubunda taahhüt edilen hususlar ise şunlardır.

1980 istikrar programı köklü değişiklikleri içermektedir⁶⁶. Genel çerçevesi üretime müdahalelerin azaltılması, ithal ikameci sanayileşmenin terk edilmesi, doğrudan yabancı sermayeye ilişkin engellerin azaltılması⁶⁷ yoluyla enflasyonu önlemek, ihracat artışı yolu ile dış dengeyi gerçekleştirmek ve ekonomide serbest piyasa ekonomisi koşullarını sağlamaktır.⁶⁸

Devalüasyon yapılacak, kamuya personel alımı %3, maaş artışları ise %47'yi geçmeyecektir. MB kredileri ve iç varlıkların ne kadar olacağı ile ilgili IMF ile anlaşmaya varılacaktır. İki programdaki ortak özellik devalüasyon, zamlar ve kamudaki istihdam olmuştur.

18.6.1980 de imzalanan bu anlaşma ile IMF 24 Ocak kararlarına desteğini belirtmiştir. Bu program 1983 yılına kadar devam etmiştir.

24 Ocak kararları ise kısa ve uzun dönemli amaçları beraber içerir. Uzun vadeli amaçlar kamu kesiminin daraltılması ve fiyat mekanizmasına işlerlik kazandırılmasıdır. Yani mal ve faktör piyasalarında ve ayrıca döviz fiyatlarının da piyasada serbestçe belirlenmesi amaçlanmıştır.

Devalüasyon, tekellerle ilgili düzenlemeler, KİT'lerin özelleştirilmesi çalışmalarına başlanılmış ve ürettikleri malların piyasa koşullarına göre belirlenmesi amaçlanmış, destekleme alımları sınırlandırılmış, gübre, enerji ve ulaştırma dışında sübvansiyonlar kaldırılmış, ithalat libere edilmiş, ihracata teşvik getirilmiş, döviz alım

⁶⁶ Yakup KEPENEK-Nurhan YENTÜRK, *Türkiye Ekonomisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000, s510-515,

⁶⁷ Erhan YILDIRIM, Refia YILDIRIM, "1980 Sonrası Uygulanan Maliye Politikaları ve Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri", *XVI.Türkiye Maliye Sempozyumu: 1980 Sonrası Mali Politikalar*, Antalya, s.8-20

⁶⁸ Beyhan ATAÇ, *Maliye Politikası*, A.Ü. Eğitim Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları, Eskişehir, 1999, s.304

satımında kontrol kaldırılmış, faizler serbest bırakılmış, maaş ve ücretler demokrasinin kesintiye uğramasıyla reel olarak değer kaybetmiştir.

Sonuçta ihracat hızla gelişmiş-ikiye katlanmış-, ihracatta sanayi mallarının payı artmış, ihracat ve döviz gelirlerindeki artış nedeniyle ödemeler dengesi açıkları küçülmüş, yabancı sermaye, işçi dövizleri ve turizm gelirleri artmış, yokluklar ve karaborsa ortadan kalkmış, taze kredi bulunmuş, enerji sıkıntısı giderilmiştir. Enflasyon ilk defa üç haneli rakamları görmüş (%108), fakat 1980-87 döneminde %30'larda seyretmiştir⁶⁹. KİT'lerin zararı zamlarla kapatılmış ve hazineye olan yükleri hafifletilmiştir. Destekleme alımlarının kapsamı daraltılırken, destekleme fiyatları enflasyonun altında gerçekleşmiştir. Maaş ve ücretlere enflasyon oranının altında zam yapılmıştır. Tekstil, inşaat, hafif sanayi gelişmiştir. Fakat büyüme yeterli olmamış, işsizlik artmış, devletin ekonomideki yeri küçülmemiş, sosyal dengesizlik büyümüş, gelir dağılımı bozulmuştur. Bunların yanında bütçe dışı fonlar artmış, vergi gelirlerinin milli gelirdeki payı artmamış , bütçe açıkları önce düşmüş, daha sonra ise hızla artmıştır⁷⁰.

Tablo 3.2 1980 yılı makro ekonomik göstergeleri

	1980	1981
Enflasyon Oranı (%)	107.2	36.8
GSMH Büyüme Hızı (%)	-1.1	4.1
Faiz dışı Açık-Fazla (milyar TL)	-136	-48
İhracatın İthalatı Karşılama oranı	36.8	52.6
İhracat Artış Hızı	28.7	61.6

Kaynak: T.C Merkez Bankasından derlenmiştir

Böylece ekonomi yeni bir krize girmiştir. Fiyatlar yükselirken üretim düşmüş, reel yatırımlar azalmış, yurtdışı ticarete konu olmayan sektörlerle bir yönelme olmuş, reel ücretler düşerken faizler yükselmiş, kamu açıkları büyümüş, fakat cari işlemler dengesi fazla vermiştir. Kamu kesimi mal ve hizmet fiyatlamasının gerçekçi olarak yapılmaması sonucunda kamu açıkları büyürken, enflasyon artmıştır. Tüketimi kısarak

⁶⁹ Esra SİVEREKLİ, Türkiye'de 1980 sonrası dönemde Uygulanan Özelleştirme Politikasının İstikrar Politikaları İçinde Yeri ve Önemi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1997, s50-75

⁷⁰ Erdinç TOKGÖZ, Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2001), İmaj Yayıncılık, 6.Bası, Ankara, 2001, s.278-293

anti-enflasyonist etki yapacağı varsayımı ile⁷¹ faizler yükseltilmiş, kamu yatırımlarının kısılması, özel sektörü etkilemiş, faizlerin yükselmesi nedeniyle kısa vadeli sermaye hareketlerini uyarmış ve sermaye piyasasından sağlanan fonlarla bütçe açıkları kapatılmış, 1990 Körfez krizi ve 1991 seçimleri ekonomideki dengeleri alt-üst etmiş, dış borç gereksinmesini artırmıştır⁷². Kamunun aşırı fon talebi nedeniyle dışlama etkisi ortaya çıkmıştır.⁷³ Destekleme alımları genişlemiş, kamu kesimi ücretleri artmıştır. Bütün gelişmekte olan ülkelerdeki gibi borçlanmaya yönelmiştir⁷⁴, KKBG/GSMH oranı büyümüştür. Borcun borçla ödenmesi normal bir ekonomik olay haline gelmiştir⁷⁵. Bu dönemden sonra borçların artmasının temel nedenlerinden birisi de 1986 yılında iç ve dış borç ödemelerinin bütçe dışına çıkarılmış olmasıdır. Böylece bütçe açıklarının net borçlanma hasılatı ile karşılanacağı ifadesi konmuştur⁷⁶. Fakat döviz kuru ve faiz dengesinin iyi ayarlanması ve yeni finansal araçların getirilmesi nedeniyle dışardan kaynak sağlanabilmiştir.⁷⁷ Fakat bu denge bozulunca, büyük bir krizin sonuna gelinmiştir. En önemli sonuçlarından birisi ekonominin büyük ölçüde libere edilmesidir⁷⁸.

3.2.2.2 5 Nisan 1994 kararları

24 Ocak kararlarından sonra, özellikle 1990'lardan sonra kamu açıkları hızla artmış, vergi gelirleri iç borç servisine bile yetmemiştir, devletin nakit açığını iç borçlanma ve MB kaynaklarından finanse eder hale gelmesi ve döviz rezervlerinin hızla erimesi ile yeni programa ihtiyaç duyurmuştur. KKBG/GSMH oranı 1990'dan sonra

⁷¹ Osman DEMİR, *Ekonomide Devlet*, Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları No: 71, 1997, s.176-180

⁷² Macit İNCE, *Devlet Borçları ve Türkiye*, Gazi Kitabevi, 2001, s.210-216

⁷³ İlker PARASIZ, *Enflasyon-Kriz-Ayarlamalar*, Ezgi Kitabevi, 2001, s.330-336

⁷⁴ Sinan SÖNMEZ, *Dünya Ekonomisinde Dönüşüm*, İmge Kitabevi, Ankara, 1996, s.134-136

⁷⁵ Ali Yılmaz GÜNDÜZ, "Türkiye Ekonomisindeki Yapısal Değişiklikler ve 1980 Sonrası Uygulanan İstikrar Politikaları", *E.Ü İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı 15, s.277-288

⁷⁶ Mustafa SAKAL, *Türkiye'de Mali Disiplin Sorunu: Kamu Açıkları ve Borçlanmanın Sürdürülebilirliği*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2003, s.174

⁷⁷ İlker PARASIZ, *Hiperenflasyon ve Yüksek Enflasyonla Mücadelede Ünlü İstikrar Politikaları ve 5 Nisan Kararları*, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1999, s.150-220

⁷⁸ Sudi APAK, *Türkiye ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Ekonomik İstikrar Uygulamaları*, Anahtar Kitaplar Yayınevi, 1993, s.197

%10'ları geçmiş, 1991'de %14.5'e çıkmıştır. Toplam borç stokunun artması ana para ve faiz ödemelerini gittikçe yükseltirken, iç borçlanmanın artışı faizleri yükseltmiştir. 1994 yılında Türkiye bir iç borç baskısı altında kalmıştır. İlk defa dış borç ödemek için içeriden daha fazla borçlanılmıştır. Bir yıl içerisinde dış borçlar iç borca dönüşmüştür. 1995 yılında iç borçların GSMH'ya oranı %18'e çıkmıştır. Bu oran o dönemde gelişmekte olan ülkeler içerisinde en yüksek orandır. Faizin hızlı yükselişi ve döviz değerinin düşmesi dışarıdan sıcak para girişine yol açmıştır. Ayrıca bu durum ithalatı kolaylaştırmış ve ihracatı zorlaştırmıştır. İMKB endeksini arttırmak için faizler düşürülünce, faizden çözülen paranın borsa tarafından emilecek derinlikte olmaması nedeniyle, dövize talep olmuş, piyasalara döviz sürülmesi de döviz fiyatlarındaki yukarıya doğru hareketi engelleyememiş ve bu sebeplerle, uluslararası derecelendirme kuruluşları Türkiye'nin kredi notunu düşürmüştür. Ücretlerdeki hızlı yükselme ile maaş ve ücretlerin GSYİH içerisindeki payı %20'lerden %36'ya yükselmiştir.

Programın amaçlarına bakılacak olunursa; enflasyonu hızla düşürmek, TL'ye istikrar kazandırmak, ihracat artışını hızlandırmak, ekonomik ve sosyal kalkınmayı, sosyal dengeleri de gözeten sürdürülebilir bir temele oturtmak, istikrarı sürekli kılacak yapısal reformları gerçekleştirmek, vergi gelirlerinde artış sağlamak, kamunun ekonomideki rolünün yeniden tanımlamak ve bu çerçevede yeniden örgütlenmesini sağlamakta diğer amaçlardır.

Program konjonktürel ve yapısal olarak ikiye ayrılmıştır. Konjonktürel kısımda; döviz kuru, ücret ve fiyat politikaları, MB ve bankacılık sektörü, sermaye piyasası ile kamu sektörüne ilişkin-finansman ve borçlanma gereği- düzenlemeler, tarımsal destekleme politikaları, toplumsal mali dayanışma ve yeni vergilere ilişkin önlemler yer almıştır. Yapısal bölümdeyse; özelleştirme, KİT'lerin iyileştirilmesi, kamu sektöründe istihdamın rasyonelleştirilmesi, yerel yönetimlere ilişkin idari ve mali düzenlemeler ile sosyal güvenlik kurumlarındaki reformlar yer alır.

Uygulamaya konulan önlemler ise şunlardır; %39 oranındaki devalüasyon, hazine bonosu, TL'yi cazip hale getirebilmek için tahvil ve repo gelirlerinden alınan %5'lik verginin kaldırılması, bankaların topladıkları mevduatlar üzerinden devlete vermek zorunda oldukları munzam karşılıkların sıfırlanması, VDMK ve döviz hesaplarına %22 disponibilitate zorunluluğu getirilmesi, kamu kuruluşlarındaki paraların Merkez Bankası ve Ziraat Bankası dışında tutulmamasıdır. 1994'ün sonunda alınan ve

1995'ten itibaren uygulamaya başlanan karara göre Hazinesinin MB'ndan alacağı avans sınırlandırılmış-kısa vadeli avans bütçe ödeneğinin %12'si-, (ayrıca bu oran her geçen yıl küçültülecektir) vergi borcu olanlar teşhir edilmeye başlanmış ve 1995'in ilk günlerinde bankaların karşılık oranları arttırılmıştır. Merkez Bankası kanununa eklenen geçici 9.madde ile hazine ve MB'sı karşılıklı alacak ve borçlarını mahsuplaşma ile çözeceklerdir. Fakat bu iki karar bizzat bu kararları alanlar uymamıştır.

Bu kararlar çerçevesinde enflasyon, döviz kuru, ihracat, ithalat, bütçe açığı, KİT'lere verilen destek, KİT açıkları, dış ve iç borçlar, maaş ve ücret artışları gibi hedeflere ulaşamamıştır.

Tablo 3.3 1994 yılı makroekonomik göstergeleri

	1994	1995
Enflasyon Oranı (%)	120.7	86.0
GSMH Büyüme Hızı	-6.1	8.0
Faiz Dışı Açık-Fazla (Milyar Lira)	146105	259453
İhracatın İthalatı Karşılama oranı	77.8	60.6
Dış Ticaret Dengesi	-4.249	-13.250
Cari İşlemler Dengesi	2.631	-2.437

Kaynak: T.C Merkez Bankası ve D.P.T'den derlenmiştir

Fakat kısmen başarıya ulaşılan hedeflerde şunlardır. konsolide bütçe açığının GSMH'ya oranı 1993 yılında %6.7'den 1994'te %3.9'a düşmüş, KKBG'nin GSMH'ya oranı 1993'te %12.2 iken 1994'te %8.1'e düşmüş, dış borç stoku çok az azalmış, dış ticaret açığı %63.3 oranında azalmış, ihracatın ithalatı karşılama oranı 1993'ten 1994'e %52:1'den %77.8'e çıkmış, cari işlemler dengesinin 2.6 milyar dolar fazla vermiş, TL'nin istikrar kazanmış, iç borç faizleri gerilemeye başlamıştır.

Fakat sonuçta yine ekonomik istikrar bozulmuş ve yapısal değişim sağlanamamıştır. Gelir dağılımı bozulmuş, faizlerdeki artış kamunun borçlanma maliyetini yükseltmiş, rantiyeye kesiminin gelirlerini arttırmıştır. Vergilerin aşırı olması nedeniyle üretim kısılmış, daralma ortaya çıkmış, enflasyon %150'ye çıkmıştır. Konsolide bütçe bir transfer ve cari harcama bütçesine dönüşmüş, üretken yatırımlar asgariye dönüşmüştür. Özelleştirme ve KİT'lerdeki yapısal düzenlemeler gerçekleştirilememiş, World Bank (WB) Türkiye'yi özelleştirmede başarısız ülke ilan

etmiştir. Bu konuda Türkiye Senegal ve Hindistan ile birlikte son sırada yer almıştır. Yine Dünya bankasının raporunda, Türkiye’de, KİT’lerin işletme maliyetlerinde %5’lik bir azalmanın, mali açığı üçte bir oranında kapatacağı vurgulanmıştır. Ve KİT’lere sağlanan teşviklerin eğitim bütçesinin %300’üne karşılık geldiği belirtilmiştir. Sonuçta hedefler tutturulamamış geriye sabit gelirlilerin çektiği acı kalmıştır. Enflasyon hedefi tutturulmadığından, KİT ve bütçe açıkları büyümüş, talep gerilemiş, gerçekçi kur kaybolmuştur. Rahatsızlık indeksi gelişmiş ülkelerin 10 katı olarak gerçekleşmiştir.

3.2.3 1994’ten 2002’e Türkiye ve Dünya

Bu kararlarda başarıya ulaşılamayınca 6 Eylül 1995’te bir dizi karar alınmıştır. Buna göre faizler yükseltilmiş, döviz baskı altına alınmış, tüketim kısılmış, ithalat frenlenmiş, forward işlemlere imkan tanımak suretiyle para piyasalarının en az iki ay önünü görebilmesi sağlanmıştır. Kur sabitlemiş, MB döviz devir oranlarını düşürmüş, tüketici kredilerinden %10 oranında fon kesilmiş, bankaların sendikasyon kredilerinden %6 oranında Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu (KKDF) kesintisinin yapılması, ihracat kredilerinde bu kesintinin sıfırlanması, kabul kredili akreditif ve mal mukabili şeklimdeki ithalata %6 kesinti getirilmiştir.

2 Temmuz 1997 tarihinde Tayland’da, ardından, Rusya’da ortaya çıkan krizle, yeni kararlar alınmış, Rusya’da krizin ağırlaşması, Türkiye’nin seçim ortamına girmesi, özellikle tekstil ve otomotiv sektöründeki yapısal sorunlar 11 Aralık 1998 tarihinde yeni kararlara yol açmıştır: Türkiye’ye dampingli ithalatın önleneyeceği, dahilde işleme rejimi işletilecek, ihracatın finansman maliyetleri düşürülecek, pamuk stokunu eritebilmek amacıyla sanayicilere altı ay vade ile satılması kararlaştırılmış, tüketici kredilerinde KKDF düşürülmüştür.

Türkiye 26 Haziran 1998 yılında IMF ile 18 aylık yakın izleme anlaşması konusunda anlaşmıştır. Buna göre Türkiye IMF’ten kredi talep etmemekte, fakat belli aralıklarla yapılan anlaşmaya uyulup uyulmadığı denetlenecekti. 1998 yılında önemli bir vergi reformu gerçekleştirerek, 25 milyar dolarlık para; sermaye artırımını ve yeni şirket kurulması yolu ile, 4 milyar dolarlık parada; bankalara yatırılmak suretiyle kayda alınmıştır. 1999 yılında Türkiye’nin kredi notu Standart and Poors (S&P) tarafında B stable’a düşürülmüştür. S&P Türkiye’ye ilişkin değerlendirmesinde, öne çıkan olumsuz

trendlere vergi gelirlerinin üçte ikisini götüren faiz yüküne, süren yüksek enflasyon beklentisine ve dış krizlere karşı korunaksız olduğuna yer vermiştir.

1990-1999 yılında dünya ve Türkiye'deki ekonomik gelişmelere ve verilere bakarak Türkiye'nin 2000 Yılı istikrar programına hangi şartlarda girdiği daha net bir şekilde anlaşılabilir.

Türk ekonomisi 1990'lı yıllardan itibaren sıklaşan aralıklarla ekonomik krizlerle karşı karşıya kalmaktadır. Krizlerin başlıca nedenleri:

Sürdürülemez bir iç borç dinamiğinin oluşması: Kamu kesimi toplam borç stokunun (net) GSMH'ya oranı 1990 yılında yüzde 29 iken, bu oran 1999 yılı sonunda yüzde 61'e ulaşmıştır.

İç borç stokundaki artış ise daha çarpıcıdır. 1990 yılında yüzde 6 olan net iç borç stokunun GSMH'ya oranı 1999 yılında (kamu bankalarının görev zararları dahil) yüzde 42'ye çıkmıştır. Borç stokundaki bu artış, dönemin ilk yarısında yüksek faiz dışı kamu açıklarından kaynaklanmış, ikinci yarıda ise yüksek reel faizlerin etkisi belirgin hale gelmiştir.

1992-2002 döneminde yıllık ortalama GSMH büyüme hızı yüzde dördün altında kalırken, iç borçlanma reel faiz oranı yüzde 32 olmuştur. Yüksek reel faizler kamu kesiminin borçlanma ihtiyacını daha da arttırmış ve her gün Türkiye'yi daha zor bir duruma götüren bir borç-faiz kısır döngüsünü ortaya çıkarmıştır. Borç stokundaki artışla birlikte bu durumun sürdürülemez olduğu açıktır.

Kamu gelirlerinde ise temel sorun, vergi oranlarının yüksek olmasına rağmen vergi tabanının dar olması nedeniyle, toplam vergi tahsilatının yetersiz kalması ve vergi yükünün adaletsiz bir biçimde dağılmasıdır. Yüksek maliyetli iç borçlanma ile karşılanması, faiz giderlerinin bütçe içerisindeki payını hızla artırmıştır. Nitekim, 1990 yılında toplanan her 100 liralık vergi gelirinin 32 lirası faiz ödemek için kullanılırken, 1999 yılında bu rakam 72 liraya yükselmiştir. Bu gelişmelerin sonucunda devlet eğitim, sağlık, adalet gibi asli fonksiyonlarına yeterli kaynak ayıramaz hale gelmiştir.

Başta kamu bankaları olmak üzere mali sistemdeki sağlıksız yapının ve diğer yapısal sorunların kalıcı bir çözüme kavuşturulamamış olmasıdır: Kamu bankaları bankacılık işlevini yerine getiremez hale gelmiş ve bu bankalar Türkiye'deki toplam mevduatın yüzde 40'ını toplarken krediler içindeki payları yüzde 26'da kalmıştır.

Son yıllarda yüksek reel faizlere de bağılı olarak kamu kesimi borçlanma ihtiyacındaki artış özel bankaların reel ekonomiye kaynak sağlamaktan uzaklaşarak kamu açıklarını finanse etmeye yönelmelerine yol açmıştır. Devlet iç borçlanma senetlerinin mevduat bankalarının toplam aktifleri içindeki payı 1990 yılında yüzde 10'dan 1999 yılında yüzde 23'e çıkmıştır. Aynı dönemde özel sektöre açılan kredilerin toplam aktifler içindeki payı ise yüzde 36'dan yüzde 24'e inmiştir. Böylece bankalar üreticiyi ve reel ekonomiyi yeterli ölçüde destekleyememiştir.

Yaşanan krizler bankacılık kesimi üzerinde ciddi bir tahribata yol açmış ve kamu maliyesi üzerine büyük bir yük getirmiştir. Faiz oranlarındaki yükselme ve kurlardaki belirsizlik ekonomik birimlerin geleceğe ilişkin güvenlerini sarsmış, reel ekonomiyi de olumsuz yönde etkilemiş ve ekonomi daralma sürecine girmiştir. Türk Lirasının değer kaybıyla birlikte enflasyonda da bir sıçrama gözlenmiştir.

Uzakdoğu ve Rusya krizinin etkileri devam ederken, deprem felaketinin de buna eklenmesiyle 1999 yılında GSYİH %5 oranında küçülmüştür. Yurtiçi talep %4 oranında azalmış, bunun %3.1'i özel tüketim harcamalarındaki düşüşten, %0.9'luk kısmı ise sabit sermaye yatırımlarındaki azalıştan doğmuştur. İhracat %1.4, ithalat ise %11.4 oranında gerilemiş, dış ticaret açığı %25.6 oranında azalarak 14.1 milyar dolar ve bir önceki yıl 1,389 milyar dolar fazla veren, cari işlemler dengesi 1999 yılında 1,364 milyar dolar açık vermiştir. TEFE %62.9, TÜFE %68.8 olarak gerçekleşmiştir. 1999 yılındaki ekonomik aktivitede ki daralma ve ithalat azalışı bütçe gelirlerindeki artışı sınırlamış, sosyal güvenlik transferleri ve deprem felaketleri bütçe harcamalarını arttırmıştır. İki yıl vadeli sabit faizli ve üç yıl vadeli değişken faizli tahvillerle vade yapısı 223 günden 479 güne yükselmiştir. 1998 yılında 115.5 olan yıllık iç borçlanma faiz oranı 1999 yılında %109.5 oranında artmıştır. Emisyon hacmi %80, rezerv para ise %83.3 oranında artmıştır. Mevduat bankası kredileri %51, toplam mevduattaki artış %105.9 oranında artmıştır. Kamu sektörünün borcu/GSMH 1988 yılında %44 iken, 1999 yılında %58 sıçramıştır. Bütün bu veriler ekonomide işlerin iyi gitmediğinin göstergesi idi. Türkiye uluslararası mali piyasalarda güvenilirliğini kaybetmişti. (Tablo 3.4)

Tablo 3.4 Makroekonomik performans göstergeleri

	1998	1999
GSMH Büyümesi (%)	3.9	-6.4
Toplam Yurtiçi Talep Büyümesi(%)	0.6	-4.0
Dış Ticaret Açığı (Milyon \$)	-18.497	-14.103
Cari İşlemler Dengesi (Milyon \$)	1.984	-1.364
Bütçe Dengesi (Trl. TL)	-3.915	-9.045
Faiz Dışı Bütçe Dengesi (Trl.TL)	2.373	1.676
TEFE 12 Aylık Artış %	54.3	62.9
TÜFE 12 aylık Artış %	69.7	68.8
Kamu Sektörü Borcu/GSMH %	44	58

Kaynak: T.C Merkez Bankası ve D.P.T'den derlenmiştir

1997-98 yıllarında yaşanan krizlerden etkilenerek önemli ölçüde daralan dünya ekonomisi, tahmin edilenden daha büyük bir hızla toparlanmıştır. %2.2 büyümesi beklenirken, dünya ekonomisindeki hasıla %3.3 oranında büyümüştür. Bu büyümenin kaynakları ise Asya ülkelerindeki toparlanmanın beklenenden daha hızlı olması ve ABD'deki büyüme hızının fazla olması ve FED'in genişletici bir politika izlemesidir. 1999 yılında ABD'de GSYİH %4.2, toplam iç talep ise %5.1 oranında büyümüştür. Bu talep fazlalığı, fiyatlarda artışa neden olmamış bunun yerine büyük dış ticaret açığını arttırmıştır. Enerji fiyatlarındaki yükselme enflasyonu %3 lere çekmesine rağmen, enerji ve gıda hariç tutulduğunda çekirdek enflasyon %1 ler civarında kaldı.

Japonya da 1998 yılında %2.5 gerileyen GSYİH, 1999 yılında %0.2 oranında düşük bir artış göstermiştir. Genişletici maliye politikası 1999 yılının ikinci yarısından itibaren etkisini kaybetmiş, işsizlik savaş sonrasındaki en yüksek seviyesine çıkmış %5 ve ücretler düşmüştür. Bütçe açığının GSMH ya oranı yükselmiş dolayısıyla genişletici maliye politikasının sınırına gelinmiştir. Ayrıca Yen'in değer kazanması dış ticaret gelirlerini azaltmıştır.

EURO bölgesinde ise, paranın değerinin düşmesi ve dünya ekonomisindeki genişleme bu bölgenin rekabet gücünü arttırmıştır. Hasıla %2.3 oranında büyümüş, tüketici talebindeki artış enflasyonu üst sınır olan %2'ye çıkarmıştır.

Asya bölgesinde ise ortalama %6 oranında hasıla artışı gerçekleşmiştir. Bunda elektronik sektöründeki canlanma, Avrupa, ABD ve sınırlı ölçüde de olsa Japonya'daki büyüme etkili olmuştur.

Latin Amerika da Brezilyanın daralma beklenirken %0.5 büyümesi önemli bir gelişmedir. Fakat Brezilya, Arjantin, Kolombiya ve Meksika'nın cari açık, dış borç anapara ve faiz ödemeleri ihracat gelirlerinin %90'ını oluşturmaktadır.

Rusya'da ise hasıla beklenenden daha hızlı büyümüş, ithalat, ithal ikamesi politikası nedeniyle düşmüştür.

Son olarak Orta doğu ve Afrika'da ise artan petrol fiyatları nedeniyle bu bölgede bulunan ülkelerin ekonomileri iyileşmiştir.

3.2.3.1 1999 yılı istikrar programı

3.2.3.1.1 1999 istikrar programının genel özellikleri

9 Aralık 1999 tarihinde⁷⁹ Ekonomiden Sorumlu Devlet Bakanı Recep Önal ve T.C.Merkez Bankası Başkanı Gazi Erçel tarafından IMF Başkanı Michel Camdessus' hitaben yazılan niyet mektubu⁸⁰ geniş kapsamlı bir değişimi önermekteydi.

⁷⁹ www.hazine .gov.tr adresinden derlenmiştir

⁸⁰ Bu anlaşma ve bundan sonraki anlaşmalarda geçen bazı teknik terimler şu şekildedir.

Uluslararası Para Fonu(IMF ya da Fon) ile yapılan programlar fon dökümanları kapsamında özel anlamı olan birçok terim ve kavram içermektedir. Bu not önemli kavram ve terminolojilerden bazılarını açıklık getirmektedir.

IMF ülkelere ödemeler dengesi ihtiyaçları için krediler (satın alım-purchase adı verilir) sağlar. "Ödemeler dengesi ihtiyacı" kavramı tam olarak tanımlanmamıştır. Ancak IMF kredilerinin ana amacı piyasalara söz konusu ülkenin dış yükümlülüklerini (eğer ülkede bir tür sabit döviz kuru var ise döviz kuru taahhüdü de dahil olmak üzere) yerine getirmek için yeterli döviz rezervi olduğu yolunda güven sağlamaktır. Aslında "stand-by düzenlemesi" terimi İngilizce anlamı ile kaynakların gerektiğinde kullanılmak üzere hazır beklediği olduğu fikrini içermektedir gerektiğinde hazır ancak olaylar kendi akışında gittiğinde ihtiyaç duyulması beklenmeyen kaynaklar olduğu anlamına gelmektedir. Bu husus, IMF'den yapılan satın alımların niye Merkez Bankası döviz rezervlerini artırmak için kullanıldığını da açıklamaktadır. Finansmanın miktarı (access olarak adlandırılır); ödemeler dengesi ihtiyacına, programın kuvvetliliğine

ve her yıl için kotanın %100'ü ve kümülatif stok olarak da maksimum %300'üne kadar çıkabilme imkanı olan, ülke kotasının büyüklüğüne bağlıdır. "İstisnai durumlar"da daha yüksek miktarlar IMF İcra Direktörleri Kurulu tarafından onaylanabilir. "İstisnai durumlar" terimi tam olarak tanımlanmamakla beraber genelde normal kullanım seviyelerinin yetersiz olabileceği çok ciddi parasal veya finansal kriz olarak anlaşılmaktadır.

Fon tarafından sağlanan finansman dışında IMF programlarının diğer bir önemli unsuru şartlılık (conditionality) kavramıdır. Şartlılık kavramı IMF kaynaklarını kullanabilmek için bir ülke Hükümetinin bazı politika tedbirlerini almak hususunda mutabakat vermesidir. (Bütçe açığının düşürülmesi, parasal genişlemenin hızının düşürülmesi ve benzeri). Bu politika taahhütleri hükümet tarafından IMF'e verilen niyet mektubunda yazılıdır. Şartlılık ilkesinin amacı dört şekilde açıklanabilir. Birincisi, kamuoyuna Hükümetin politika niyetleri hakkında teminat verir. Örneğin ücret artışları pazarlığı yapılırken işçiler söz verilen düşük enflasyonu hükümetin başaracağını bilmek durumundadırlar. Aynı şekilde elinde devlet kağıdı tutanlar daha düşük faiz oranlarını kabul etmeden evvel enflasyonun düşüyor olduğunu bilmek isteyecektir. İkinci olarak, yabancı yatırımcı ve kreditorlere Hükümetin politikalarının makroekonomik istikrar getirebileceği yolunda teminat sağlar. Bu da düşük faiz oranında yabancı sermayenin ülkeye gelmesine yol açar. Üçüncü olarak IMF'e iyi ekonomik politikaların izlendiği yolunda teminat sağlar. Son olarak ise hükümete program koşulları yerine getirildiği sürece ilgili kullanımların yapılacağı hususunda teminat verir.

Şartlılık IMF kaynaklarını dilimler halinde ve Hükümetin niyet mektubunda taahhüt ettiği politikaları izlemesi şartı ile serbest bırakmak şeklinde çalışır. İlk olarak Hükümet İcra Direktörleri Kurulu ülkenin programa ilişkin talebini değerlendirmesinden evvel bir seri önkoşul (prior actions) niteliğindeki tedbirleri alması gerekmektedir.

Program taahhütlerine uyulması performans kriteri (performance criteria), yapısal kriterler (structural benchmarks), gösterge niteliğindeki hedefler (indicative targets) ve bunların tümünü kapsayan program gözden geçirmesi gibi çeşitli göstergelerle ölçülür. IMF kredisinden kullanımlar program gözden geçirilmesi ve performans kriterlerine veya sadece performans kriterlerine bağlanabilir.

Performans kriterleri programın öngörüldüğü gibi işlediğine dair en önemli göstergelerdir. Performans kriterleri genellikle rakamsal değişkenler üzerinedir (bütçe temel fazlası, Merkez Bankası'nın net iç varlıkları veya uluslararası rezervleri vb.), ancak, yapısal performans kriterleri (structural performance criterion) (rakamsal olmayan) (örneğin önemli bir kanunun onaylanması) da mümkündür. Herhangi bir performans kriterine uyulmaması durumunda, programın devamı (ve ilerideki kredi dilimlerinin kullanımı) IMF İcra Direktörleri Kurulu'nun onayına ihtiyaç duyacaktır. Genel olarak, İcra Direktörleri Kurulu, yalnızca eğer sapma çok küçük ise ve Hükümet programı tekrar yoluna koymak için iyileştirici tedbirleri alabileceğini gösterebilirse böyle bir onayı vermektedir. Diğer taraftan, kredi kullanımı programın gözden geçirilmesine değil sadece performans kriterine bağlanmışsa, bir sonraki kullanım aşlında otomatik olmaktadır.

Program gözden geçirmeleri , IMF açısından programın performansının geniş anlamda değerlendirilmesi için bir fırsattır. Böylelikle, performans kriteri tutturulmuş olsa bile, eğer program amaçlara ulaşmada

Ekonomik otorite, 25 yıldır Türkiye'nin ekonomik büyümesinde büyük bir yavaşlama ve istikrarsızlık yaratan enflasyonun, yüksek ve istikrarsız nominal ve reel faizlere de neden olduğunu spekülasyon ve arbitraj faaliyetlerinin giderek daha fazla kaynağı çektiğini ve mali piyasalar ile kurumların işleyişlerini bozmuş olduğunu ifade etmekte, büyüme ve toplumun bütün kesimleri için daha iyi yaşam standardı beklentilerini artırmaya çalıştıklarını ifade edilmektedir.

Ayrıca kamu sektörünün mevcut ihtiyaçları için ödediği yüksek faiz dışlama etkisini ortaya çıkardığını, derinliği olmayan sermaye ve mali piyasalarda küçük işletmelerin dışında büyük işletmelerin de borçlanamaz hale geldiğini, dahası, bu yüksek reel faizler zayıf bütçe temel dengesi ile birlikte kamu finansmanını sürdürülemez bir yola soktuğunu, vurgulamışlardır.

başarısız kalıyor veya bununla ilgili başka sorunlar varsa IMF program gözden geçirmesinin tamamlanmasına karar verebilir. (Bunun en tipik örneği, performans kriterinin sağlanması ancak bunun hemen akabinde programın gelecekteki başarısını olumsuz etkileyecek tedbirlerin alınmasıdır). Böyle bir durumda, gözden geçirme tamamlanmadan önce (veya ilerideki kullanımlar gerçekleştirilmeden önce) hükümetin iyileştirici politikaları aldığı göstermesi gerekmektedir.

Yapısal kriterler program sürecinde üstlenilmesi gereken faaliyetlerdir (bazen bunlar yapısal tedbirler değil rakamsal kriterlerdir). Bu kriterler, bireysel olarak performans kriterlerine eşdeğer olmamakla birlikte programın genel başarısı için yapılması gerekli işler ile ilgili olarak kullanılırlar. Bir yapısal kriterin sağlanamaması, programın devamı için IMF İcra Direktörler Kurulu'nun onayını gerektirmez. Diğer taraftan, eğer önemli bir yapısal kriter sağlanamazsa, IMF bu sağlanana kadar gözden geçirmeyi tamamlamaya (ve böylelikle kullanımları durdurmaya) karar verebilir.

Endikatif hedefler, programın başarısı için kritik önemi haiz değişkenlerin izlenmesi için kullanılır, ancak bunlar Hükümetin (mevcut politika araçlarıyla) doğrudan kontrol edebileceği değişkenler değildir. Örneğin, Hükümetin genel bütçe açığını (büyük bir bölümlü faiz ödemelerini yansıttığından) kontrol etmesi, bütçe temel fazlasına göre daha zordur. Bu nedenle, endikatif hedef olarak genel bütçe açığının belirlenmesi performans kriterinden daha uygundur. Eğer endikatif bir hedef tutturulamaz ise IMF İcra Direktörler Kurulu'ndan bu hedef için feragat edilmesinin (waiver) istenmesine gerek yoktur. Ancak, eğer bir endikatif hedef tutturulamazsa, bu durum programın önemli amaçlara ulaşmada başarısız olduğuna dair bir belirti olabilir. Bu durumda, program gözden geçirmesi, program yeniden düzenlenene kadar tamamlanamayabilir.

Hedef ve genel stratejisi

Bu anlaşma çerçevesinde aniden Türkiye’de ki enflasyon için tek haneli rakamları hedeflemenin, son on yıllık TÜFE’nin %80 olduğu düşünülürse, anlamlı olmayacağı açıktır. Talep edilen anlaşmanın amaçları ise şu şekilde özetlenebilir:

Program üç temel unsura dayanmaktadır⁸¹:

- Programın başlangıcında kamu sektörü temel fazlasının mümkün olduğunca yüksek tutulması: Kamu hesaplarındaki zayıflık yüksek enflasyonun arkasında yatan temel faktör olduğundan dolayı kamu sektörü temel fazlası yüksek programlanmıştır.
- Yapısal Reformlar: Mali ayarlamayı sürdürülebilir kılmak, etkinliği artırmak ve artan özelleştirme gelirleri sayesinde kamu borcunun azaltılmasını kolaylaştırmak için ihtiyaç duyulmuştur.
- Tutarlı gelir politikaları ile desteklenmiş sıkı döviz kuru taahhütleri başlangıçta gereklidir: Enflasyonla mücadelenin ilk aşamasında, enflasyon ve faiz oranlarının daha hızlı indirilmesi için gerekli olduğu düşünülmektedir.

Bu gerekçelerle Enflasyonla mücadele programının desteklenmesi (ödemeler dengesi ihtiyaçları için kullanılabilir uluslararası döviz rezervlerinin artırarak güven sağlanmasına neden olmuştur) için 2.892 milyon SDR tutarında (kotanın %300’ü) üç yıllık bir stand-by düzenlemesi talep edilmiştir.

Maliye Politikası

1999’un kalanında bütçeye ilişkin gelişmeleri güçlendirmek için yatırım harcamalarında ve diğer cari harcamalarda GSMH’nin %0.4’üne varan kesintiler yapılması kararlaştırılmış, bu, 26 Kasım 1999 tarihinde kabul edilen vergi paketinin etkisi ile birlikte 1999 yılında konsolide merkezi bütçe temel fazlasının özelleştirme gelirleri hariç 1 katrilyon TL’den (GSMH’nin %1.2’si) aşağı düşmesine imkan verilmeyeceği belirtilmiştir.

Maliye politikası hedeflerinden özelleştirme gelirleri hariç toplam kamu sektörü faiz dışı fazlası Mart 2000 için 1550 (trilyon) , Haziran 2000 için 2600 (trilyon), Eylül

⁸¹ Gazi ERÇEL., “2000 yılı Enflasyonu Düşürme Programı: Kur ve Para Politikası Uygulaması,” konuşma metni, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (<http://www.tcmb.gov.tr>).

2000 için 3900 (trilyon), Aralık 2000 için 4500 (trilyon)'la performans kriterleri olarak belirlenmiştir.

Yine Maliye politikası hedeflerinden özelleştirme gelirleri dahil toplam kamu sektörü faiz dışı fazlası Mart 2000 için 2150 (trilyon) , Haziran 2000 için 3850 (trilyon), Eylül 2000 için 5900 (trilyon)'la gösterge taban, Aralık 2000 için 6700 (trilyon)'la performans kriteri olarak belirlenmiştir.

2001 ve 2002 yıllarında iç borç oranını istikrara kavuşturmak için kamu sektörünün 2000 yılı özelleştirme gelirleri, faiz gelirleri ve Merkez Bankasından kar transferleri ile deprem harcamaları hariç GSMH'nın % 3.7'si civarındaki temel fazla hedeflenmiştir.

Bütçe programı

1999 yılında GSMH'nın % -2.8'i olan kamu sektörü temel fazlasının, 2000 yılı için GSMH'nın yaklaşık % 1.5'u olarak tahmin edilen deprem harcamaları hariç, 2000 yılında GSMH'nın % 3.7'sine yükseltmek amaçlanmıştır. Bu bütçe hedeflerinin tutturulması aşağıdaki performans kriteri ve endikatif hedefler aracılığıyla izleneceği ifade edilmiştir.

Konsolide kamu sektörü(Konsolide bütçe, dört temel Bütçe Dışı Fon, sekiz kamu iktisadi teşebbüsü, işsizlik sigortası fonu ve üç sosyal güvenlik kuruluşu dahil) temel fazlası için özelleştirme gelirleri hariç 3'er aylık performans kriterleri belirlenecektir. Yıl sonu için taban, mali uyumun miktarını başlangıçta yüksek tutan çeyrek yıllık dağılımla 4500 trilyon TL (GSMH'nın % 3.6'sı) olacaktır.

Özelleştirme gelirleri makroekonomik programda anahtar rolü oynadığından, temel fazla için özelleştirme gelirlerinin 3'er aylık endikatif hedeflerini de içeren yıllık ayrı bir performans kriteri belirlenmiştir.

26 Kasım 1999 tarihinde Parlamento'da onaylanan vergi paketi, ek gelir ve kurumlar vergisi ödemeleri, ek yıllık motorlu taşıtlar ve emlak vergisi ödemeleri, cep telefonu faturaları üzerine uygulanacak bir vergi ve düzenleyici kurulların (İMKB, SPK gibi) yaratacakları gelir fazlalıklarından yapılan aktarımların artırılmasını içermektedir. Bu önlemler ile, gelirler 2000 yılında GSMH'nın % 2'si oranında artacağı beklenmekte, diğer vergi araçları ile GSMH'nın % 1.5'ü oranında gelir artışı sağlanması hedeflenmiştir.

Çoğu bir defaya mahsus olarak planlanan bir çok tedbirle 2000 yılı personel giderlerinde yapılacak azaltma ve diğer cari harcamalardan yapılacak kesintilerden tasarruflar dahil olmak üzere, yatırım dışı kamu harcamalarından yapılacak kesintiler ile GSMH'nın 0.3'ü oranında tasarruf sağlanacaktır.

Özelleştirme Gelirleri ve Borç Yönetimi

Faiz ödemelerinde, bütçe dışı fonların finansmanında kullanılacak olan 2000 yılı kamu sektörü özelleştirme gelirlerini GSMH'nın en az %3.5'ine (7.6 milyar ABD Doları) yükseltme amaçlanmıştır. Özelleştirme gelirlerinin 2001 yılında en az GSMH'nın % 3.25'ine ve 2002 yılında en az % 2 sine ulaşması hedeflenmiştir

Kamu kesimi net dış borçlanması ise IMF kaynakları hariç, deprem harcamaları için sağlanan dış destek dahil, GSMH'nın en az % 2.5'ine (5.25 milyar ABD Doları) hedeflenmiş, 2000 yılı net kamu borcu / GSMH oranının 1999 sonuna oranla (GSMH'nın % 58'i civarında) üst sınır olarak taahhüt edilmiştir

Toplam borcun GSMH'ya olan oranının 2000 yılı sonu için tahmin edilen %58 oranından küçük bir oranda azalarak 2001 yılında %56.5'e, 2002 yılında %54.75'e inmesi beklenmektedir.

Para ve Döviz Kuru Politikaları

Enflasyonun indirilmesi ve faiz oranlarında hızlı düşüş, para ve döviz kuru gelişmelerinin daha çok önceden tahmin edilebilir hale getirilerek, yerli ve yabancılar için finansal yatırımın değeri üzerindeki belirsizliğin azaltılmasını hedeflemiştir. Döviz kuru politikasında daha fazla ileriye dönük taahhütlerin planlanmasının nedeni budur.

Tablo 3.5 Döviz kuru sepeti artış oranları

	1 Dolar+0,77 Euro Ay sonu	% Değişim		Bant Genişliği	
		Aylık	Kümülatif	Alt limit	Üst limit
2000					
Ocak	979.160	2,10	2,10		
Şubat	999.722	2,10	4,24		
Mart	1.020.716	2,10	6,43		
Nisan	1.038.069	1,70	8,24		
Mayıs	1.055.716	1,70	10,08		
Haziran	1.073.663	1,70	11,95		
Temmuz	1.087.621	1,30	13,41		
Ağustos	1.101.082	1,30	14,81		
Eylül	1.116.082	1,30	16,38		
Ekim	1.127.243	1,00	17,54		
Kasım	1.138.516	1,00	18,72		
Aralık	1.149.901	1,00	19,90		
2001					
Ocak	1.160.250	0,90	0,90		
Şubat	1.170.692	0,90	1,81		
Mart	1.181.228	0,90	2,72		
Nisan	1.191.269	0,85	3,60		
Mayıs	1.201.395	0,85	4,48		
Haziran	1.211.607	0,85	5,37		
Temmuz	1.221.905	0,85	6,26	1.214.185	1.229.625
Ağustos	1.232.291	0,85	7,16	1.216.720	1.247.863
Eylül	1.242.766	0,85	8,08	1.219.464	1.266.068
Ekim	1.253.329	0,85	8,99	1.221.911	1.284.748
Kasım	1.263.983	0,85	9,92	1.224.569	1.303.396
Aralık	1.274.727	0,85	10,86	1.226.924	1.322.529

Kaynak: TCMB

2000-2002 döneminde uygulanacak olan döviz kuru politikası iki ana döneme ayrılmıştır. İlk dönem 18 ayı kapsamaktadır. Burada amaç enflasyon hedefine uygun kur belirlenmesidir. Kur sepeti günlük artış oranları yıllık yüzde 20 oranında hedeflenen TEFİ artış oranına göre ayarlanmış ve günlük değerleri ilan edilmiştir. Çeyrekler itibariyle, Türk lirasının kur sepeti karşısındaki değer kaybı 2000 yılının ilk üç ayında aylık yüzde 2,1, ikinci üç ayında yüzde 1,7, üçüncü üç ayında yüzde 1,3 ve dördüncü üç ayında yüzde 1 olması öngörülmüştür. İlk dönem döviz kuru politikası uygulamasında, Merkez Bankası her üç aylık dönem sonunda, ilk 9 aylık dönem için ilan edilen sepet kur artış değerleri aynı kalmak koşuluyla ilave 3 ay için yeni hedef değerleri ilan etmiştir. Bu çerçevede ilan edilen kur artış değerleri 2001 yılı ilk üç ayı için aylık yüzde 0,9 olarak belirlenmiş, takip eden aylarda da bu oran yüzde 0,85 olarak ilan edilmiştir.

Döviz kuru politikasının ikinci alt dönemi olan Temmuz 2001–Aralık 2002 tarihleri arasında bu uygulamanın sona ereceği ve kademeli olarak genişleyen bant sistemine geçileceği önceden taahhüt edilmiştir. Bu uygulamada sepet kuru artış hızı belirlenen bant değeri içinde hareket etmesi sağlanacak, kurun bant değeri içindeki hareketlerine müdahale edilmeyecektir. Bant genişliği Temmuz 2001'den 31 Aralık 2001'e kadar kademeli olarak yüzde 7,5'e, 30 Haziran 2002'ye kadar yüzde 15'e ve Aralık 2002'ye kadar yüzde 22,5'e çıkarılacaktır.

Her çeyreğin sonunda, 30 Eylül 1999 itibariyle -1400.5(trilyon) olan Merkez Bankası net iç varlıklar stoğu, 1999 Aralık ayı düzeyini (-1200 trilyon) aşmayacaktır. (değerleme değişikliklerine göre ayarlanmış olarak)⁸²

Para politikası uygulamasına ilişkin izlenen diğer bir değişken Net Uluslararası Rezervler (NUR) kalemidir. Uygulamada, Merkez Bankası NUR kaleminin 2000 yılı ilk üç ayında 12 milyar ABD doları, ikinci ve üçüncü üç ayında 12,8 milyar ABD doları ve son üç ayında 13,5 milyar ABD doları alt limitlerinin üzerinde gerçekleşeceği performans kriteri/gösterge hedef olarak benimsenmiştir

Gelirler Politikası

Memurların ücret artışları hedeflenen TÜFE enflasyon oranı (2000 yılında toplam %25, %15'i Ocak 1'de ve geri kalanı Temmuz 1'de) ile aynı belirleneceği ve enflasyon-maaş farkı ayrıca ilave edileceği ifade edilmiştir.

Yapısal Reform

2000 yılında uygulanan bütçe uyum politikalarını orta vadede sürdürülebilir hale getirmeyi, kamu sektörü borcuna ilişkin faiz ödemelerinin yükünü düşürmeyi, şeffaflığı ve ekonomik etkinliği artırmayı, ve kamu sektörünün vukuu muhtemel yükümlülüklerini azaltmayı hedeflemektedir.

Kamu Mali Kesimindeki Yapısal Reformlar

Kamu mali kesimindeki yapısal reformlar, kamu finansmanını kuvvetlendirmeyi, orta vadede topluma daha iyi hizmet sunmayı, vergi yükündeki

⁸² Merkez Bankası'nın net iç varlıkları (NİV), para tabanı eksi Merkez Bankası'nın Net İç Varlıkları para tabanından dönem sonu cari kurlar ile hesaplanan Net Dış Varlıklar kalemi çıkartılarak hesaplanmaktadır.

eşitsizliği gidermeyi ve kamu harcamalarındaki israfı azaltmayı hedeflemiş, ve ilk önce dört ana alanda yoğunlaşılacağı ifade edilmiştir: tarım reformu, sosyal güvenlik reformu, kamu mali yönetimi ve şeffaflık ile vergi politikası ve idaresi.

Tarım Politikaları

Mevcut tarımsal destekleme politikaları son yıllarda ortalama olarak GSMH'nın %3'ü gibi bir maliyet ile vergi mükellefleri üzerine ağır yük getirdiği, bunun yerine fakir çiftçileri hedef alan doğrudan gelir desteği sistemi ile değiştirmek düşünülmektedir. İlk öncelikle 2000 hasat yılı için bir pilot program uygulamaya konacağı, daha sonra yaygınlaştırılacağı ifade edilmiştir.

Sosyal Güvenlik Reformu

Yeni kanun asgari emeklilik yaşını sisteme yeni dahil olanlar için hemen 58/60 ve halihazırda sisteme dahil olanlar için ise 10 yıllık bir geçiş dönemi ile 52/56 olarak artırmakta; emekliliğe hak kazanabilmek için gerekli asgari prim ödeme süresini artırmakta; ortalama aylık bağlama oranını %80'den %65'e çekmekte; emeklilik maaşının hesaplanmasındaki referans periyodunu tüm çalışma periyodu olarak artırmakta; emeklilik maaşını TÜFE'ye bağlamakta; ve prime esas ücret tavanını yükseltmektedir. Reform yapılmadığı takdirde sosyal güvenlik sistemi açığının bu seneki GSMH'nın %3 seviyesindeki boyutundan 2050 yılına kadar % 16'ya çıkması beklenmekteyken reform sonrası bu eğilim tersine döneceği beklenmektedir.

Kamu Mali Yönetimi ve Şeffaflık

Toplam 61 bütçe fonundan 20'si 2000 yılı Şubat ayına kadar, 2000 yılı Ağustos ayına kadar 25 fon, kalan fonlar 2001 yılı Haziran ayına kadar kapatılacağı taahhüt edilmiştir. 2000 yılı bütçesine kamu bankalarının kredi sübvansiyon maliyetlerinin dahil edilmesi ile bütçe işlemlerinde şeffaflığı ve güvenilirliği artırmak için ilk adım atılmıştır. 2000 yılı sonuna kadar Hükümet, garantilerin kamu hesaplarına kaydedilmesine yönelik sistemi kuracak, bütçe dışı fonların 2000 yılı Haziran ayına kadar ortadan kaldırılması taahhüt edilmektedir.

Vergi Politikası ve İdaresi

Hükümet, vergi sistemini daha etkin ve adaletli hale getirmek amacıyla vergi sistemini iyileştirmek ve vergi uygulamasını güçlendirmek kararlılığı vurgulanmış, Net ve basit yasa ve diğer mevzuatla desteklenmiş geniş tabanlı, düşük ve tahmin edilebilir marjinal vergi oranları üzerine kurulu bir vergi sistemi arzusu vurgulanmıştır.

Özelleştirme ve Sermaye Piyasası

2000 yılı özelleştirme programı iddialı bir programdır ancak yıl içinde bu programdan 7.6 milyar USD'lik (nakit) gelir 2001 yılında özelleştirme gelirlerinden 6 milyar USD daha (GSMH'nın %2.75'i) elde etmek amaçlanmıştır.

Bankacılık Sisteminin Güçlendirilmesi ve Bankacılık Düzenlemeleri

Eylül ayı sonu itibarıyla ticari bankaların yabancı para net genel pozisyon sınırı sermayenin %20'sine indirilmişti, ancak yeni Bankalar Kanununun yetersiz olduğu bazı noktalarda yeni düzenlemeler yapılma gereği ve BDDK'nın tam anlamıyla özerk hale getirileceği vurgulanmıştır. Bankacılık piyasası ile ilgili düzenlemeler önem vereceği ve neler olacağı üzerinde durulmuştur.

Bu mektubu takip eden dönemde, 7 adet ek niyet mektubu verilmiştir. Bunlar Birinci gözden geçirme kapsamında IMF'ye verilen 10 Mart 2000 tarihli ek niyet mektubu, İkinci gözden geçirme kapsamında IMF'ye verilen 22 Haziran 2000 tarihli ek niyet mektubu, Üçüncü gözden geçirme kapsamında IMF'ye verilen 18 Aralık 2000 tarihli ek niyet mektubu, Dördüncü gözden geçirme kapsamında IMF'ye verilen 30 Aralık 2001 tarihli ek niyet mektubu, Beşinci gözden geçirme kapsamında IMF'ye verilen 03 Mayıs 2001 tarihli ek niyet mektubu, Altıncı gözden geçirme kapsamında IMF'ye verilen 26 Haziran 2001 tarihli ek niyet mektubu, Yedinci gözden geçirme kapsamında IMF'ye verilen 31 Temmuz 2001 tarihli ek niyet mektubu.

Bu mektuplarda önceki mektuptan sonra ekonomideki son gelişmeleri, temel ekonomik göstergeler ve performans kriterleri çerçevesinde anlatmıştır. Ayrıca ileriye yönelik beklentiler hakkında tahminler sunulmuştur. Gerçekleşmeyen bazı koşulların gerekçeleri belirtilmiş, ertelenmesi istenmiştir. Genellikle ek mektuplar şu başlıklar çerçevesinde gelişmeleri incelemiştir. Makroekonomik gelişmeler ve politika hedefleri, Maliye politikası, Kamu borç yönetimi ve faiz oranları, Fiyat ve gelir politikaları, Para ve kur politikaları, Yapısal reform.

3.2.3.1.2 1999 yılı istikrar programının sonuçları

Bilindiği gibi 2000 yılında uygulanmasına başlanan ekonomik programda kur çıpası kullanılmıştır. Kur çıpası uygulamasının en önemli nedeni, özellikle yüksek enflasyona sahip ülkelerde, yüksek enflasyonda düşük enflasyona geçiş sürecinde para ile alternatif enstrümanlar arasındaki farkın ve ikamenin bulanık olmasıdır. Bu nedenle

paranın hızını ve yönünü tahmin etmek güçleşir. Ayrıca uzun süren yüksek enflasyon dönemlerinde, ekonomide büyük ölçüde dolarizasyon oluşur. Yani varlık ve tasarrufların büyük bir kısmı döviz cinsinden tutulur. Serbest kur sisteminde ise, para arzı içindeki döviz miktarının kontrolü kolay değildir. Bu nedenle kurun bir şekilde sabitlenmediği bir ortamda, para arzının yerel para birimi kısmını daraltmanın likidite ve enflasyon üzerindeki etkisi küçüktür. Diğer taraftan, miktarla ölçülebilen paraya karşılık, bir fiyat değeri olan kur, halk açısından hükümetin inandırıcılığı açısından para arzı hedefinden daha etkin bir araçtır. Fakat aksini savunan görüşlerde vardır ve diğer ülkelerde başarısız olduğu belirtilmektedir⁸³

Kur çıpasının uygulandığı durumlarda bir talep patlaması ve üretim artışı ortaya çıkmaktadır. Bunun talep taraflı ve arz taraflı nedenleri vardır. Önce talep taraflı etkilere değinelim. Devalüasyondaki gerileme yani ulusal paranın değer kazanması, faiz oranlarını aşağıya çekerek toplam talebi kısa vadede çanlandırır. Fakat enflasyonun sürekliliği, para biriminin reel olarak değer kazanmasına yol açacağı için ilk aşamadaki genişlemeyi bir daralma takip eder. Diğer yandan halk programın terk edileceğini düşünür. Dolayısıyla daha sonra yapmak istediği tüketimi öne alır. Arz taraflı nedenler ise şu şekilde özetlenebilir. Enflasyonun başlangıçta düşmesiyle birlikte yaşanan parasal istikrarın iş arzını ve dolayısıyla sermaye mallarına olan ilgiyi arttırdığı gözlemlenmektedir.

Tablo 3.6 Temel makroekonomik hedefler

	2000		2001	
	Hedef	Gerçekleşme	Hedef	Gerçekleşme
GSMH Büyüme Oranı	5,6	6,3	5,2	-8,5
Enflasyon (TÜFE- yıl sonu % değişim)	25,0	60.4	12,0	86.0
Enflasyon (TEFE- yıl sonu % değişim)	20,0	32.7	10,0	68.0
Cari İşlemler Dengesi/GSMH	-1,8	-4.9	-1,6	1.3
Toplam Kamu Faiz Dışı Dengesi/GSMH	2,2	2.3	3,7	5.7
Kamu Borç Stoku/GSMH	57,9	57.4	56,6	92.2

Kaynak: www.hazine.gov.tr. adresinden derlenmiştir

⁸³ Ercan UYGUR, "Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri", Türkiye Ekonomi Kurumu, Tartışma Metni, No: 2001/1, 2001, Ankara, 3-12

Ocak 2002 tarihinde IMF yeni bir stand-by anlaşması imzalanması nedeniyle 1999 programı 2001 yılı sonu itibariyle sonuçlanmıştır. Tablo 8 den de görülebileceği gibi hedef-gerçekleşme sırasıyla GSMH değişim oranı 2000 yılı için 5.6-6.3, 2001 yılı için 5.2-(-8.5), 2000 yılı için TÜFE 25.0-60.4, 2001 yılı için 12.0-86.0, 2000 yılı için TEFE 20.0-32.7, 10.0-68.0, 2000 yılı için cari işlemler dengesi / GSMH (-1.8)-(-4.9), 2001 yılı için (-1.6)-1.3, 2000 yılı için toplam kamu faiz dışı dengesi / GSMH 2.2-2.3, 2001 yılı için 3.7-5.7, 2000 yılı için kamu borç stoku / GSMH 57.9-57.4, 2001 yılı için 56.6-92.2'dir. 2001 yılı verilerinde yaşanan döviz dalgalanmasının etkileri net bir şekilde gözükmemektedir⁸⁴. (Tablo 3.6)

Programın uygulanmaya başlamasıyla birlikte faiz oranlarında ortaya çıkan keskin düşüş önceki yıllarda ertelenen tüketim harcamalarının özellikle dayanıklı tüketim mallarına yönelik gerçekleştirilmesine neden olmuştur.⁸⁵ Ayrıca, düşük faiz oranları ve tüketici kredilerindeki hızlı genişleme, gelecek tüketicinin öne alınmasına yol açarak tüketim talebinde, özellikle dayanıklı tüketim malları ve otomobil satışlarında hızlı bir artış meydana getirmiştir. Kur değerlenmesi ile birlikte görece olarak ucuzlayan yurtdışı mal fiyatları, düşük faizlerle birleşerek ithalatın önemli oranda artmasına neden olmuştur. Canlanan iç talep sanayi üretimini de uyarılmış, yine kurlardaki değerlenmeyle birlikte, makine ve teçhizat ithalatında önemli bir artış meydana gelmiştir.

2000 yılında petrol fiyatının uluslararası piyasalarda önemli oranda artması ithalat faturasının büyümesine neden olmuştur. Ayrıca, uluslararası piyasalarda Euro'nun ABD doları karşısında sürekli değer kaybetmesi, kur sepetinin gerek enflasyon gerek dış ticaret açısından etkinliğini azaltmıştır.

Reformların yapıldığı; fakat başarısız programlarda bu sürecin takip edilmediği görülmektedir.

⁸⁴ Bu bölümdeki veriler www.foreigntrade.gov.tr, Aylık Ekonomik Gelişmeler Bülteni 2003, www.tcmb.gov.tr, Ödemeler Dengesi Raporu, 2003, www.tcmb.gov.tr, Aylık Ekonomik Gelişmeler Bülteni 2002, www.tcmb.gov.tr, <http://tcmbf40.tcmb.gov.tr/cbt.html>, www.hazine.gov.tr, www.tbb.org.tr adreslerinde derlenmiştir.

⁸⁵ Richard Barth, William Hemphill, "Financial Programming and Policy, The Case of Turkey", <http://www.imf.org/external/pubs/nft/2000/Turkey/index.htm>

2000 yılında uygulanmaya başlanan istikrar programının dövizde atakla çökmesinden sonra Dünya Bankası Başkan Yardımcısı Kemal Derviş Ekonomiden Sorumlu Devlet Bakanı olarak atanmış ve Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı uygulanmaya konmuştur.

Bu program 18 Ocak 2002 tarihinde IMF'e verilen ve 2002-2004 dönemini kapsayan stand-by anlaşmasına kadar olan dönemde uygulanmıştır. Bu metin 15.05.2001 tarihinde IMF'e sunulmuştur Bu metin 1999 yılında ve 2000 yılında uygulamaya konulan programlar arasında bir köprü görevine sahip olmuştur. Esas itibariyle Türkiye'de uygulanan programlardan ciddi bir farklılığı ifade etmektedir. Çünkü bu program kamusal, siyasal ve dış desteğe sahip olmuştur. Bir dönüm noktası olması ve bundan sonraki metinlere temel teşkil etmesi nedeniyle geniş bir özeti aşağıda verilmiştir.

Yeni programın temel amacı kur rejiminin terk edilmesi nedeniyle ortaya çıkan güven bunalımı ve istikrarsızlığı süratle ortadan kaldırmak ve eşanlı olarak bu duruma bir daha geri dönülmeyecek şekilde kamu yönetiminin ve ekonominin yeniden yapılandırılmasına yönelik altyapıyı oluşturmak olarak belirlenmiştir.

Bu program daha önceden de belirtildiği gibi daha sonrakilere temel oluşturması açısından ve sahip olduğu destek açısından farklılık göstermektedir. Bu programın başarısı ise 18.01.2002 tarihli istikrar programı baz alınarak incelenebilir.

Önceki program 1990'lı yıllardan beri süregelen yüksek kronik enflasyonu ve bununla bağlantılı olarak büyümeyi kısıtlayan makroekonomik istikrarsızlığı yenmeyi hedeflemiştir. 1999 yılının Aralık ayında uygulamaya konulan üç yıllık orjinal programın, 2001 yılının Şubat ayında ortaya çıkan krizle tekrar gözden geçirilme gereği ortaya çıkmıştır. Özellikle kamu borcunun sürdürülebilirliğine yardımcı olmak üzere, çok geniş kapsamlı bir mali uyum gerçekleştirilmiştir. Kamu bankalarının operasyonel ve finansal yeniden yapılandırmaları ile özel sektör bankalarının denetlenmesi ve düzenlenmesini kapsayan bir bankacılık sektörü reformu yapılmıştır. Aynı zamanda enflasyonla mücadele, gerek program kapsamında ilk uygulanan bir döviz sepetine bağlı olarak TL'nin önceden belirlenmiş değerinin esas alındığı döviz kuru rejimi sırasında, gerekse de Şubat 2001'de geçilen dalgalı döviz kuru rejimi sırasında sürdürülmüştür. Son olarak, özelleştirmeyi kolaylaştıracak reformlar da dahil olmak üzere çeşitli

vesilelerle özel sektörün ekonomideki rolü geliştirilmiştir. Bu konulardaki ilerlemelere rağmen program Mayıs 2001’de uygulamaya alınan yenilenmiş program, iki krizle ve arkasından da 11 Eylül olaylarının etkisi ortaya çıkmıştır. Bu şiddetli dış şok Türk ekonomisini, sanayileşmiş ülkelerdeki talebin zayıflaması, turizm gelirlerinin azalması, uluslararası finans piyasalarına erişimin azalması, özelleştirme ve yabancı doğrudan yatırım imkanlarının zayıflaması gibi bir kaç kanaldan etkilemiştir. Bu durum, 2002 yılında yaklaşık olarak 10 milyar ABD Doları olarak öngörülen bir dış finansman açığının ortaya çıkmasına ve ekonominin kısa dönemde büyümeye geçiş imkanlarının zayıflamasına sebep olmuştur⁸⁶.

Tablo 3.7 Güçlü ekonomiye geçiş programı

	2001	2002	2003
Büyüme Hızı (%)			
Hedef	-3.0	5.0	5.0
Gerçekleşme	-8.7	5.5	-
Enflasyon (%)			
Hedef	52.0	20.0	10.0
Gerçekleşme	32.0	88.0	-
Faiz Dışı Fazla (%)			
Hedef	5.5	5.5	5.5
Gerçekleşme	5.7	4.5	-

Kaynak: T.C Merkez Bankası ve hazine müsteşarlığından derlenmiştir

⁸⁶ Kemal DERVIŞ (2001): "Türkiye'nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı," konuşma metni, (<http://www.treasury.gov.tr>).

Aşağıdaki tabloda gözden geçirme ve performans kriterlerinden gerçekleştirilenler bulunmaktadır.

Tablo 3.8 Gözden geçirme çerçevesinde (tamamlanan) ön koşullar

Tedbirin Türü	Tedbir
6. ve 7. Gözden geçirmenin tamamlanması için koşul	TMSF ve kamu bankalarının gecelik yükümlülüklerinin 16 Mart 2001'deki seviyesinin en az üçte ikisi düzeyinde düşürülmesi
8. Gözden geçirmenin tamamlanması için koşul	TMSF bünyesindeki bankaların ve kamu bankalarının kalan gecelik yükümlülüklerinin ortadan kaldırılması
8. Gözden geçirmenin tamamlanması için koşul	TMSF ve Kamu Bankalarının Merkez Bankasıyla olan repo stoklarının 7 Katrilyon TL'yi aşmaması
6. ve 7. Gözden geçirmenin tamamlanması için koşul	Ziraat ve Halk Bankası için ortak, politik etkilerden bağımsız ve Hazine'ye rapor veren bir yönetim kurulunun kurulması ve yeni bir yönetimin atanması
6. ve 7. Gözden geçirmenin tamamlanması için koşul	Kamu bankalarının finansal olarak yeniden yapılandırılmasının tamamlanması
8. Gözden geçirmenin tamamlanması için koşul	Emlak Bankası'nın kapatılması ve yükümlülükleri ile bazı varlıklarının Ziraat Bankası'na transfer edilmesi
6. ve 7. Gözden geçirmenin tamamlanması için koşul	TMSF'nin Sümerbank'ın negatif net aktif değerini kapatmak için bankayı yeniden sermayelendirmesi
6. ve 7. Gözden geçirmenin tamamlanması için koşul	Kalan 7 TMSF Bankasının, negatif net aktif değerleri kapatılacak şekilde yeniden sermayelendirilmesi
8. Gözden geçirmenin tamamlanması için koşul	Halihazırda hiçbir teklif verilmeyen 4 banka için ikinci bir geçiş bankası kurulması veya bu bankaların tasfiye edilmesi
6. ve 7. Gözden geçirme için önkoşul	(a) Sermaye eksiği olan tüm bankaların detaylı sermaye güçlendirme planlarını sunması
8. Gözden geçirmenin tamamlanması için koşul	(b) Bankaların, Fon uzmanlarınca kabul edilebilecek yeniden sermayelendirme planlarına ilişkin taahhüt mektuplarını tamamlamaları

- Bu anlaşma çerçevesinde gerçekleştirilmeyen kriterler ve koşullar ise aşağıdaki gibidir.
- Türk Telekom'un şirketleşme planı için danışmanlarla sözleşme yapılması
- Türk Telekom'un özelleştirme planının tamamlanması
- Bankaların muhasebe standartlarının uluslararası standartlarla uyumlu hale getirilmesi
- Döner Sermayelerin sayısının en az yarıya indirilmesi
- Sosyal Güvenlik Kuruluşları ve bütün Bütçe Dışı Fonların, Döner Sermayeli Kuruluşların, koşullu yükümlülüklerinin, yerel yönetimlerin ve KİT hesaplarının ve finansal görünümünün 2002 taslak bütçesi ile sunulması.
- Avrupa Birliği standartlarıyla uyumlu bir Kamu İhale Kanunu'nun Meclis'e sunulması.
- 2000 yılı sonunda GSMH'nin % 2'sine tekabül eden (faiz ve cezalar dahil) özel sektörün gecikmiş vergi borçları stoğunun azaltılması.

3.2.3.2 2002 tarihli istikrar programı

Tablo 3.10 2000-2002 İstikrar Programı

YIL	2001	2002	2003
Büyüme Hızı (%)			
Hedef	5.5	5.0-6.0	5.0-6.0
Gerçekleşme	6.1	-8.7	5.5
Enflasyon (%)			
Hedef	25.0	10.0-12.0	5.0
Gerçekleşme	32.0	88.0	30.0
Faiz Dışı Fazla (%)			
Hedef	3.7	3.7	3.7
Gerçekleşme	2.3	5.7	4.5
Cari Açık			
Hedef	1.5-2.0	1.5-2.0	1.5-2.0
Gerçekleşme	-4.9	1.3	-1.2

Kaynak: T.C Merkez Bankası ve Hazine Müsteşarlığından derlenmiştir

Ekonomiden Sorumlu Devlet Bakanı Kemal Derviş ve TCMB Başkanı Süreyya Serdengeçti imzasıyla 18 Ocak 2002 tarihinde IMF verilen ve stand-by anlaşması talep eden mektubun genel özellikleri aşağıdaki gibidir⁸⁷.

Genel Çerçeve

1999 yılının Aralık ayında uygulamaya konulan üç yıllık orijinal programın, 2001 yılının Şubat ayında ortaya çıkan kriz de dahil olmak üzere çeşitli olaylar sebebi ile yeniden gözden geçirilmesi ve güçlendirilmesi gereğinden ve program kapsamında önemli ilerleme sağlandığından bahsedilerek gelişmeler şu şekilde özetlenmiştir.

Kamu borcunun sürdürülebilirliğine yardımcı olmak üzere, çok geniş kapsamlı bir mali uyum, kamu bankalarının operasyonel ve finansal yeniden yapılandırılmaları ile özel sektör bankalarının denetlenmesi ve düzenlenmesinin güçlendirilmesini kapsayan bir bankacılık sektörü reformu ve enflasyonla mücadelenin, gerek program kapsamında ilk uygulanan bir döviz sepetine bağlı olarak TL'nin önceden belirlenmiş değerinin esas alındığı döviz kuru rejimi sırasında, gerekse de Şubat 2001'de geçilen dalgalı döviz kuru rejimi sırasında sürdürülmüş olmasının yanında özelleştirmeyi⁸⁸ kolaylaştıracak reformlar da dahil olmak üzere çeşitli vesilelerle özel sektörün ekonomideki rolünün geliştirilmiş olması başlıca kazanımlar olarak ifade edilmiştir.

Ayrıca 11 Eylül olaylarının turizm gelirleri ve finans piyasalarına ulaşmada yarattığı güçlük, yatırım olanaklarının zayıflaması gibi sonuçlara yola açtığı vurgulanmıştır.

Yapılacak olan program çerçevesinde Ödemeler Dengesi ihtiyacı ve diğer politikaları desteklemek için Ocak 2002– Aralık 2004 dönemini kapsayacak şekilde ve toplam 12,821.2 milyon SDR tutarında yeni bir stand-by düzenlemesinin onaylanması talep edilmiştir.

Program düzenli gözden geçirmeler, ön koşullar, kantitatif performans kriterleri ve gösterge niteliğindeki hedefler ve yapısal performans kriterleri ile yapısal kriterler vasıtasıyla izleneceği ,gözden geçirmelerin Mart, Mayıs ve Temmuz 2002'de

⁸⁷ www.hazine.gov.tr adresindeki belgelerden derlenmiştir

⁸⁸ Süreyya SERDENGEÇTİ, "2001-2002 Yılı Para Politikaları UYGULAMALARI", İktisat-İşletme ve Finans Dergisi, Yıl.17, Sayı 194, s.51-60

olmak üzere her iki ayda bir ve izleyen dönemde de (Ekim 2002'den itibaren) her üç ayda bir gerçekleştirileceği taahhüt edilmiştir⁸⁹.

3.2.4 2002-2004 Dönemine İlişkin Strateji ve Hedefler

Tablo 3.11 2000-2004 istikrar programı

	2002	2003	2004
Büyüme Hızı (%)			
Hedef	3.0	5.0	5.0
Gerçekleşme	5.5	5.5	5.5
Enflasyon (%)			
Hedef	35.0	20.0	12.0
Gerçekleşme	29.7	18.4	-
Faiz Dışı Fazla (%)			
Hedef	6.5	6.5	6.5
Gerçekleşme	4.7	5.3	-
Cari Açık			
Hedef	-1.2	-1.2	-1.2
Gerçekleşme	-1.2	-0.84	-2.9

Kaynak: T.C Merkez Bankası ve Hazine Müsteşarlığından derlenmiştir

Programımdaki temel hedef ekonomiyi olası krizlere karşı güvenceye almayı ve enflasyonist olmayan sürdürülebilir bir büyümenin temellerini atmak ve ayrıca büyüme potansiyelini arttıracak olan temel yapısal reformları içereceği ifade edilmiştir. Bu çerçevede kırılabilirliği azaltmak için

- i) Dalgalı döviz kuru rejimi uygulamasına devam edileceği ve enflasyonda önemli bir düşüş sağlanması için enflasyon hedeflemesi uygulanacağı,
- ii) Banka yeniden yapılandırmalarına hız verileceği, ve
- iii) Sağlıklı bir kamu borç pozisyonu sağlanacağı belirtilmiştir.

2002 yılı için öncelik, finansal ve makroekonomik istikrarı sağlamak için, GSMH'nın %6.5'i düzeyindeki iddialı faiz dışı fazla hedefine ulaşılması temin edilmesi ile uygulanacak aktif ve esnek borç yönetimi stratejisine verilmiştir. Böylece kamu borcunun çevrilebilmesini kolaylaştıracağı planlanmıştır.

Dışsal faktörler ve Şubat ayındaki dalgalanma nedeni ile TÜFE enflasyonunu %68.5 seviyesine yükseltmiş olmakla birlikte 2002 yılında %35 enflasyon, Reel GSMH cephesinde ise 2001 yılında %8.5 azalacağı 2002 yılı için reel

⁸⁹ Performans kriterleri, stand-by anlaşması ve ön izlemeler için ön koşullar aşağıda ilgili konu başlığı içerisinde özetlenmiştir. Ayrıca gerçekleştirmeler başlığı altında gerçekleştirmeler tablo halinde verilecektir.

GSMH artışının muhafazakar bir tahmin ile % 3 seviyesinde gerçekleşmesi öngörülmektedir. Dış cari hesabın 2001 yılında tahmini 2 milyar ABD Doları civarında bir fazlanın ardından, 2002 yılında aynı seviyede bir açık beklenmektedir.

2002-2004 yıllarında borç pozisyonu güçlendirilmesi ve piyasaların güveninin yeniden tesis edilmesi için önemli miktarlarda kamu sektörü faiz dışı fazlaları sağlanmaya devam edileceği belirtilmiştir. Bunun için, harcama ve vergi sistemlerinde güçlü temel reformlar uygulamaya konulacak olup, aynı zamanda sosyal alanlarda yapılacak harcamaların yeterli miktarda kalması ifade edilmiştir.

Dalgalı döviz kuru rejimi uygulaması altında enflasyon hedeflemesi gelişmiş olan ülkelerde olduğu gibi gelişmekte olan ülkelerde de başarılı sonuçlar vermiştir.⁹⁰ enflasyon hedeflemesine geçileceği bu uygulamayla ücret ve enflasyonda geçmiş döneme endekslemenin önüne geçilmesi amaçlanmıştır.

Bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılması tamamlanacağı özelleştirmenin hızlandırılacağı, şirket borçlarının yeniden yapılandırılmaları kolaylaştırılarak, iş ortamı (Yatırımcı Konseyi'nin de oluşturulması dahil olmak üzere) geliştirilerek, ve yerli ve doğrudan yabancı yatırım teşvik edilerek özel sektörün ekonomideki rolü geliştirilmesi planlanmıştır. Kamu sektörü reformu tamamlanacaktır.

Kamu Maliyesi

2001 yılı için GSMH'nin %5.5'i olarak hedeflenen kamu sektörü faiz dışı fazlası, 2002 yılında GSMH'nin %6.5'ine yükseltmek amaçlanmıştır. Bütçe gelirlerinden Büyükşehir belediyelerine ayrılan payın düşürülmesi ve tasarrufların artırılması için genelgeler yayınlanmış, ödenekler arasında kaydırma yapılarak tasarrufa gidileceği ifade edilmiştir.

Ayrıca bazı bölge müdürlükleri belirli süre sonunda kapatılacağı da ifade edilmiştir. 2002 yılı için belirlenen mali hedefleri desteklemek üzere, GSMH'nin yaklaşık %2'sine denk gelen yeni tedbirler belirlenmiş ve bunların çoğu halihazırda uygulamaya konulmuştur. Bunlar Gelirler açısından belirli maktu vergilerde artış yapılmasına ilişkin mevzuat yürürlüğe konulmuş, Akaryakıt Tüketim Vergisi yükseltilmiş ve doğal gazı içerecek şekilde kapsamı genişletilmiş, büyükşehirlerde emlak vergisi oranları iki katına çıkarılmış, İmar Kanunu (elektrik sayaç programını

⁹⁰ İlker DOMAÇ, Explaining and Forecasting Inflation in Turkey, Çalışma Tebliğleri, www.tcmb.gov.tr , s. 29-35

yürütmeye imkan vermek amacıyla) değiştirilmiş; ve temel Kamu İktisadi Teşebbüslerinde fiyat artışları yapılarak, bedelsiz ve tarife altı fiyat uygulamaları kaldırılmıştır.

Konsolide bütçeye ilişkin çoğu harcama önlemlerini kapsayan Bütçe Kanunu da kabul edilmiş ve sağlık sektöründe daha sıkı maliyet denetimi uygulanmasına yönelik genelgeler yayımlanmıştır. Ayrıca, KİT'lere, Yıllık Yatırım ve Finansman Kararnamesi ve üç genelge ile bütçelerinde yer alan bütün maliyet tasarrufu sağlayan tedbirleri uygulamaları talimatı verilmiştir. 2002 yılında kamu sektörüne ilişkin çoğu performans kriteri olarak belirlenen unsurlar da program kapsamında izleneceği ifade edilmiştir.

Kamu Borç Yönetimi

Hazine tahvillerinin ortalama vadesi Kasım ayında yaklaşık olarak 6 aya çıkmış bu durum artan piyasa güvenine bağlanmıştır. Bu çerçevede 2002 yılının Ocak ayında, uygulamasına 2000 yılı Kasım ayında ara verilen, Değişken Faizli Kağıt ihraçları programı tekrar uygulamaya alınacağı ve böylece Hazine borçlarının vadesini uzatmak suretiyle, Hazine'nin brüt borçlanma gereğini düşürecek, aynı zamanda da, bankaların faiz oranı riski ve likiditeye ilişkin endişelerine cevap verecek bir enstrüman sağlayacağı ifade edilmiştir.

İç borç piyasasındaki likiditenin daha da artırılmasını teminen, 2002 yılı Eylül ayı sonuna kadar piyasa yapıcıları programı yeniden başlatılacağı ifade edilmiştir. Piyasa koşulları elverdikçe, uluslararası piyasalara ihraç edilen tahvillerin yanı sıra, iç piyasaya döviz cinsi veya dövize endeksli kağıt ihraç edilmesine, bir yandan gerek yatırımcı tabanının gerekse de enstrümanların çeşitliliğini muhafaza ederken, diğer yandan da brüt iç borçlanma gereğinin daha da düşürülmesini sağlamak amacıyla, devam edileceği belirtilmiştir.

Para Politikası

Para politikasının başlıca hedefi enflasyonu 2002 sonuna kadar yüzde 35 seviyesine düşürmek olacağı, TCMB, söz konusu amaca, başlangıçta parasal tabana yönelik hedefler belirleyerek, daha sonra da ön koşulların oluşmasıyla resmi enflasyon hedeflemesi rejimine geçerek ulaşacağı vurgulanmıştır. Bu amaca yönelik olarak, parasal taban seviyesine ilişkin performans kriterleri ortaya koyan bir para programı

oluşturulmuştur. 2002 yılı süresince, yüzde 3 reel büyüme tahmini ve yüzde 35'lik enflasyon hedefiyle tutarlı olarak, parasal tabanın yüzde 40 büyümesi hedeflenmiştir.

İleriye yönelik olarak, hiçbir yeni Kanun veya düzenlemenin Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Kanunu'yla temin edilmiş olan Merkez Bankası bağımsızlığına gölge düşürmesine izin verilmeyeceği. Ve Merkez Bankası'nın bağımsızlığı enflasyonda belirgin ve sürdürülebilir bir düşüş yaşanmasında önemli bir rol oynayacağı açık bir şekilde vurgulanmıştır

Enflasyon hedeflemesi rejimine başarılı bir geçiş yapılabilmesini teminen, diğer gerekli koşulları da sağlamak amacıyla önemli adımlar atıldığı belirtilmiştir. Yani kamu kesimi faiz dışı fazlasının arttırılması ve borç yönetiminin iyileştirilmesinin, bankacılık sektörünün kuvvetlendirilmesine devam edilecek olması ilave bir yarar sağlayarak para politikasının karşı karşıya kaldığı baskıları büyük ölçüde azalmasını. güçlendirilmiş ekonomik programının Türk Lirası'na yönelik olarak artmakta olan güveni ve döviz kuru istikrarını sürdürülmesinin ve enflasyon hedeflemesine geçilmesine yönelik teknik çalışmaların, enflasyon hedeflemesi rejimine geçiş için koşulları sağlayacağına düşünülmüştür

Enflasyon hedeflemesi rejimine erken geçilmesini desteklemek amacıyla, gelirler politikası kuvvetlendirilmekte ve ekonomideki geriye dönük endekslemenin azaltılmasına yönelik adımlar atıldığı ve uygulanan para politikasında ve enflasyonun kalıcı olarak düşürülmesinde temel unsur olan dalgalı kur rejiminin uygulanmasına devam edeceği belirtilmiştir. Aynı zamanda, para ve döviz kuru piyasalarının işleyişinin geliştirilmesine yönelik reformlar kapsamında para piyasasının geliştirilmesi, vadeli işlem piyasalarının (forward and futures markets) geliştirilmesi, Kamu İktisadi Teşebbüslerinin döviz işlemlerinin serbest piyasada oluşan kurlardan yapma iznin verilmesi sağlanmıştır.

Para politikasının uygulanması, parasal taban ve Net Uluslararası Rezervler (NUR) üzerindeki performans kriterleri ve Net İç Varlıkları (NIV) üzerindeki gösterge niteliğindeki sınırlar vasıtasıyla izleneceği ifade edilmiştir.

Bankacılık Reformu

Program, bankacılık sektörünün ve 1999 yılından beri devam etmekte olan gözetim sisteminin güçlendirilmesine devam edilmesini kapsamaktadır. finansal olarak yeniden yapılandırılmaları 2001 yılında tamamlanan kamu bankalarının ve 2002 yılına

yönelik hedef olarak, söz konusu bankaların operasyonel yeniden yapılandırılmalarının sonuçlandırılacağı kayda alınmıştır.

Özel bankacılık sisteminin, daha da güçlendirilerek reel sektöre mali aracılık yapma konusundaki hayati rolünü yerine getirebilmesini teminen, sistemdeki en zayıf bankalar devralındığı, bankaların kredi portföyleri ve diğer karşı taraf risklerinin özenli ve hedefli bir biçimde değerlendirilmesinin sağlanacağı ifade edilmiştir.

Kamu sermaye desteği, banka sahiplerinin sermayelerini belirli seviyeye yükseltmeye hazır olduğu güçlü yapıya sahip özel bankalara sağlanacağı. TMSF sermaye katkısı, bu bankaların çoğunluk hissedarları tarafından rehne konulacak hisseler karşılığında yapılacağı, mali bünyesi sağlıklı ya da sermayesi büyük ölçüde yetersiz durumda olup da söz konusu programa katılmak için yeterli sermaye artışı yapamayan bankaların olması halinde bunların BDDK ve TMSF tarafından devralınacağı ve sermaye desteğine ek olarak, ana sermayesi en az %5 olacak şekilde sermaye yeterlilik oranına sahip bankalar sermaye yeterliliği standart rasyosu % 9'a çıkarılana kadar TMSF tarafından yapılabilecek hisse senedine çevrilebilir sermaye benzeri krediye (katkı sermaye) hak kazanabilecekleri belirtilmiştir.

Şirket Borçlarının Yeniden Yapılandırması

Şirket borçlarının yeniden yapılandırılmasına ilişkin çerçeve, bankacılık sektöründeki yeniden yapılandırmaları için Bankalar Birliği nezdinde bir sekreteryaya ve bir tahkim kurulu oluşturularak yeniden yapılandırmalar konusunda eşgüdüm sağlanmıştır. Şirket borçlarının yeniden yapılandırılmalarının kolaylaştırılması için iflas ve tasfiye çerçevesi yeniden düzenleneceği belirtilmiştir.

Kamu Sektörü Reformu

Konsolide bütçenin mali yapısı iddialı kamu sektörü reform programını destekler mahiyette hazırlanmıştır. Özellikle, harcamaların etkinliğinin artırılması, vergi sistemi (vergi tabanını genişletmek ve daha sürdürülebilir hale getirmek amacıyla) ve kamu hizmetleri (etkinliği artırmak ve kamu hizmetinin kalitesini iyileştirmek amacıyla) reforma tabi tutulacağı belirtilmiştir.

Vergi sistemini reforma tabi tutmak amacıyla Bakanlar Kurulu'nca 2002 Ocak ayında onaylanacak olan üç yıllık iddialı bir plan hazırlanacağı ve ilk olarak gelirleri etkilemeksizin 2002 Nisan sonunda yasalaşacak şekilde dolaylı vergi sisteminin basitleştirilmesi, ve nominal faiz geliri üzerinden alınan vergilerin bozucu

etkilerinin azaltılması üzerinde yoğunlaşılacağı, vergi reformunun ikinci aşamasında ise dolaysız vergi sisteminin reformundan oluşacağı belirtilmiştir.

Kamu kaynaklarının kullanımında ve mali durumunda en büyük iyileşmenin, başta etkin işlemeyen KİTlerde olmak üzere, aşırı istihdam düzeyinin aşağı çekilmesinden kaynaklanması beklendiğinden gönüllü emeklilikle ilgili gerekli düzenlemelerin ve gerekli görülürse zorunlu işten çıkarmaların yapılacağı belirtilmiştir.

Tüm mali kontrol mekanizması, maliye politikasının yasal çerçevesinin güçlendirilmesi, kamu mali hesapların birleştirilmesi ve mali şeffaflık reformlarının derinleştirilmesi de yapılacak çalışmalar arasında sayılmıştır.

Özelleştirme stratejisi, özelleştirme kapsamındaki tüm büyük şirketlerin satılmasına ilişkin hazırlık çalışmalarının 2002 yılında tamamlanmasını amaçladığı vurgulanmıştır. Belirli sürelerde hangi kuruluşun özelleştirileceği taahhüt altına alınmıştır.

Birinci gözden geçirme kapsamında IMF'ye verilen 3 Nisan 2002, ikinci gözden geçirme kapsamında IMF'ye verilen 19 Haziran 2002, üçüncü gözden geçirme kapsamında IMF'ye verilen 30 Temmuz 2002 tarihli, dördüncü gözden geçirme kapsamında IMF'ye verilen 5 Nisan, 2003, beşinci gözden geçirme kapsamında IMF'ye verilen 25 Temmuz 2003, altıncı gözden geçirme kapsamında IMF'ye verilen 31 Ekim 2003 tarihli ek niyet mektuplarında 18 Ocak 2002 tarihinde imzalanan stand-by anlaşmasından sonraki gelişimi Maliye politikası ve borç yönetimi, para ve döviz kuru, mali sektör reformu, diğer yapısal reformları göz önüne alarak altına anlatılmıştır. Sonuç itibariyle 2002 yılı için belirlenen %3'lük büyüme %7.8, 2003 yılı için belirlenen %5'lik büyüme %4.9 olarak gerçekleşmiştir. Enflasyon ise 2002 yılı için %30.8, 2003 yılı için %13.9'la hedeflere çok yakın gerçekleşmiştir.

Tablo.3.12 ve 3.13'de stand-by düzenlemesi için ön koşullar, performans kriterleri ve gözden geçirme için ön koşullardan tamamlananlar özetlenmiştir.

Tablo 3.12 Stand-by düzenlemesi çerçevesinde tamamlanan ön koşullar

Stand-by için ön koşul	%6.5 seviyesindeki faiz dışı bütçe fazlasının oluşturulması için gerekli olan belediyelerin bütçeden aldıkları payı düşüren, personel işten çıkarmaları için gerekli kanuni düzenlemeler ve doğrudan gelir desteği için ihtiyaç duyulan ödenek kaydırmaları Stand by anlaşması için ön koşul olan kamu bankalarındaki fazla personelin boşaltılmasına ilişkin gerekli yasal değişiklikler
Stand-by için ön koşul	BDDK özel bankalara sağlanacak kamu desteği programının hazırlıkları için, özel bankaların hedefe yönelik olarak değerlendirmelerine esas olacak ilkelerin yayımlanması
Stand-by için ön koşul	Özel bankalar için kamu destek programının yasal çerçevesi ve ilgili düzenlemeler Ocak 2002'de yürürlüğe gireceği
Stand-by için ön koşul	Tasfiye edilmeleri mahkemelerce durdurulmuş olan 2 banka dışında 2001 Kasım ayından önce devralınan tüm TMSF bankalarının 2001 yılı sonuna kadar çözüme kavuşturulmaları
Stand-by için ön koşul	Tahsil edilemeyen kredi karşılıklarına ilişkin halihazırda yürürlükte bulunan dört yıllık geçiş süresini derhal ortadan kaldıracak yasal değişiklik 2002 Ocak ayında Meclis'ten geçirileceğine ait ön koşul Uluslararası Muhasebe standartları (IAS) ile uyumlu, yeni bir muhasebe sisteminin (bankalar için) deneme mahiyetinde uygulanmasına 2002 yılı Ocak ayında başlanılacağına
Stand-by için ön koşul	Birleşmiş Milletler standartları (UNCITRAL) ile uyumlu Kamu İhale Kanunu 2002 Ocak ayında Meclis tarafından kabul edileceği
Stand-by için ön koşul	Vergi sistemini reforma tabi tutmak amacıyla hazırlanan plan Bakanlar Kurulu'nca 2002 yılı Ocak ayında onaylanacağı
Stand-by için ön koşul	15,000 çalışan (kamu işçileri) 2002 Ocak ayı ortasına kadar emekli edilmiş ya da emekli edilecekleri tebliğ edilmiş olacağı
Stand-by için ön koşul	Tütün Kanunu'nun Meclis tarafından kabul edilmesine ilişkin stand by düzenlenmesi için ön koşul Türkiye'nin yerli ve yabancı yatırımcılar için daha cazip bir ülke olması amacıyla, Yabancı Yatırımlar Danışmanlık Hizmetleri (FIAS) raporunda belirlenen adımların takibi kapsamında yapılacakların listesi, Bakanlar Kurulu tarafından 2002 Ocak ayında kabul edileceği

Kaynak: www.hazine.gov.tr adresindeki belgelerden derlenmiştir

Tablo 3.13 Stand-by düzenlemesi çerçevesinde kriterler

Kriter	üçüncü taraf denetim firmaları BDDK tarafından 2002 yılı Mart ayı sonuna kadar atanacağına ilişkin
Kriter	TMSF, 2002 Mart ayı sonundan başlamak üzere aylık bilanço hazırlayacağı ve senelik periyodlarla dış denetime tabi olacağı ve 2001 yılına ilişkin dış denetim, 2002 Nisan ayı sonuna kadar tamamlanacağı
Kriter	2002 yılı Mart sonuna kadar bağımsız bir ihale kurumu oluşturulacağı
Kriter	Vergi reform planının ilk aşaması 2002 Nisan ayı sonuna kadar yasalaşacağı
Kriter	Ağustos ayı sonuna kadar, Özel Tüketim Vergisi Gelirleri tahsisini, 2003 Yılı Bütçesi'yle başlamak üzere, sıfıra indirecek bir kararname yayımlanacağı
Kriter	Vergi reform planının ikinci aşamasına ilişkin yasal düzenleme, 2002 Ekim ayı sonuna kadar Meclis'e sunulacağı
Kriter	2002 yılı Mart ayı sonuna kadar 548 döner sermaye daha kapatılacağı
Kriter	2002 yılı Mart ayı sonuna kadar 2001 yılı sonu itibarıyla ödeneklerin üstündeki taahhütlere ilişkin bir anket tamamlanacağı
Kriter	Yabancı Yatırımlar Danışmanlık Hizmetleri Biriminin bulguları ile uyumlu olarak hazırlanan doğrudan yabancı yatırımlara ilişkin yeni bir yasa tasarısı 2002 yılı Mayıs ayı sonuna kadar Meclis'e sunulacağı
Kriter	Bakanlar Kurulu, 2002 yılı Ocak ayı sonuna kadar şeffaflığı artıracak ve haksız kazanç sağlamaya yönelik faaliyetlerle mücadele edilmesini sağlayacak bir strateji kabul edeceği

Kaynak: www.hazine.gov.tr adresindeki belgelerden derlenmiştir

Tablo 3.14 Tamamlanan gözden geçirme için ön koşullar

Birinci gözden geçirme için ön koşul	2002 Ocak sonuna kadar; (i) KİT'lerdeki tüm atıl istihdam ve kadrolar saptanacağına (ii) Şirketlere ait spesifik bilgilerin kullanılması suretiyle, toplam analize dayalı olarak geçici olarak oluşturulan tahmin kesinleştirilecek ve Mayıs sonuna kadar nihai tahminler oluşturulacağına (iii) Tüm açık, doldurulmamış, atıl kadrolar ortadan kaldırılacağına ilişkin
Birinci gözden geçirme için ön koşul	Maliye politikasının yasal çerçevesinin güçlendirilmesi amacıyla, Kamu Borçlanma Kanunu kabul edilecek ve bu Kanunu destekler nitelikte iki genelge yayımlanacağı
İkinci gözden geçirme için gerekli olan ön koşul	BDDK (i) denetleme sonuçlarının nihai değerlendirmelerini 2002 yılı Nisan ayı sonuna kadar tamamlayacak ve (ii) bu değerlendirme sonuçlarının ışığında bankalara yapılması gereken işlemleri 15 Mayıs 2002 tarihine kadar yazılı olarak bildireceğine ve BDDK, hisselerin rehin edilmesi, rehin edilen hisselerin geri alınması ve katkı sermayenin ana sermayeye çevrilme koşullarına ilişkin olarak TMSF ve bankaların çoğunluk hisselerine sahip ortaklar arasında imzalanacak örnek kontrolün tamamlanması
İkinci gözden geçirme için ön koşul	Meclis tarafından Kamu İhale Kanunu'nunda 2002 yılı Mayıs ayı sonuna kadar gerekli değişiklikler yapılacağı, bu suretle, (i) Kanun'da öngörülen eşik değerlerin reel olarak uluslararası en iyi uygulamalar ile uyumu sağlanacağı ve (ii) eşik değerlerin altındaki seviyeler için asgari tedarik süresi uzatılacağı

Kaynak: www.hazine.gov.tr adresindeki belgelerden derlenmiştir

Aşağıdaki Stand-by düzenlenmesinin onaylanması için ön koşul, gözden geçirmelere ilişkin ön koşul, yapısal kriter ve performans kriterler ise gerçekleştirilmeyi beklemektedir.

1. GSMH'nin %6.5'u oranında faiz dışı fazlasına ulaşmak amacıyla, teknik olarak Ocak 2004 ayında uygulamaya konulması mümkün olan tüm ilave tedbirler yürürlüğe konulması

2. 2002 yılında GSMH'nin %6.5' u oranında hedeflenen, kamu sektörü faiz dışı fazlasına ulaşması için kalan tedbirler, 2002 yılı Mart ayı sonu itibariyle tamamlanması. Bölge müdürlüklerinin ve diğer kurumların bölge şubelerinin kapatılmasıyla sağlanacak tasarrufları belirlenmesi ve ilgili bütçe ödeneklerinin bloke edilmesini sağlanması. KİT'ler, maliyet düşürme talimatlarıyla uyumlu olarak bütçelerini onaylanması

3. Piyasa yapıcılığı programı 2002 yılı Eylül sonuna kadar yeniden başlatılması

4. Kamu bankalarında çalışanların sayılarının azaltılmasına ilişkin gerekli yasal değişiklikler Meclis'ten geçirilecek ve konuya ilişkin bir Bakanlar Kurulu Kararnamesi yayımlanması

5. 2002 yılı Haziran ayı sonuna kadar, Ziraat ve Halk Bankalarının 800 şubesi kapatılması

6. Kamu mali destek programına hazırlık teşkil etmesi amacıyla, özel bankaların hedefle yönelik olarak değerlendirilmesinde uygulanacak standart kriterleri belirlenmesi

7. BDDK'nın, belirlenen ilkelerin uygulandığını teyid etmek amacıyla üçüncü taraf olarak denetim firmalarını, 2002 yılı Mart ayı sonuna kadar ataması

8. BDDK'nın, denetleme sonuçlarının nihai olarak değerlendirmesi ışığında; 15 Mayıs 2002 tarihine kadar bankalara alınması gereken tedbirleri gösteren yazısını göndermesi

9. Özel bankalar için uygulanacak kamu mali destek programının hukuki çerçevesi ve ilgilidüzenlemelerin Ocak 2002'de yürürlüğe konulması

10. Tasfiye edilmeleri mahkemelerce durdurulmuş olan 2 banka dışında, 2001 Kasım ayından önce devralınan tüm TMSF bankaları çözüme kavuşturulması

11. TMSF'nin 2001 yılına ilişkin dış denetiminin 2002 Nisan ayı sonuna kadar tamamlanması.

12. Halihazırda yürürlükte olan kredi karşılıklarına ilişkin dört yıllık geçiş kuralı düzenlemesini hemen ortadan kaldıracak olan yasal değişiklik, 2002 Ocak ayında Meclis'ten geçirilecektir.

13. Ocak 2002 itibariyle Uluslararası Muhasebe Standartları (IAS) ile uyumlu, yeni bir muhasebe sistemi deneme mahiyetinde uygulanmaya başlanması

14. BDDK, 2002 Haziran sonuna kadar bankaların 2002 yılı sonu bilançolarının Uluslar arası Muhasebe Standartları ile uyumlu olmasını sağlayacak bir düzenleme yayımlanması

15. Birleşmiş Milletler (UNCITRAL) standartları ile uyumlu Kamu İhale Kanunu 2002 yılı Ocak ayında Meclis tarafından kabul edilmesi

16. Kamu İhale Kanunu, Mayıs 2002 sonuna kadar (i) uygulanan eşiklerin reel değerini uluslar arası en iyi uygulamalar ile aynı düzeye getirecek ve (ii) eşik değerlerin altındaki durumlarda asgari tedarik süresini uzatacak şekilde Meclis tarafından değiştirilmesi

17. Bağımsız bir ihale kurumu 2002 yılı Mart ayı sonuna kadar oluşturulması

18. Vergi sistemini reforma tabi tutmak amacıyla hazırlanacak plan 2002 Ocak ayında Bakanlar Kurulu'na onaylanması

19. Vergi reformunun ilk aşaması 2002 Nisan ayı sonuna kadar yürürlüğe konulması

20. Vergi reformunun ikinci aşamasında doğrudan vergi ayağına yönelik yasal düzenleme, 2002 Ekim sonuna kadar Meclis'e sunulması

21. Genel kamu sektörü ve KİT istihdam düzeyini üçer aylık bazda izleyecek bir entegre sistem 2002 Eylül ayı sonuna kadar hayata geçirilmesi

22. 15,000 çalışan 2002 Ocak ayı ortasına kadar emekli edilmiş ya da bu kişilere emekli edilecekleri tebliğ edilmiş olacaktır. sonuna kadar; (i) KİT'lerdeki tüm atıl istihdam ve kadrolar saptanacak ve (ii) tüm açık, doldurulmamış, atıl kadrolar iptal edilmesi

24. 2002 Ekim sonuna kadar atıl işçilerin sayısı üçte iki oranında azaltılmış olması

25. Kamu Borçlanma Kanunu kabul edilecek ve bu Kanunu destekler nitelikte iki genelge yayımlanması

26. Uluslararası standartlarla uyumlu nitelikleri haiz Mali Yönetim ve İç Kontrol Kanunu 2002 yılı Haziran ayı sonuna kadar Meclis'e sunulması

27. 2002 yılı Mart ayı sonuna kadar 548 döner sermaye daha kapatılacaktır.
42 Yapısal Kriter

28. 3418 sayılı Kanun kapsamındaki harcama ve gelirler, 17 Ekim 2002 tarihinde Meclise sunulacak olan 2003 yılı bütçe taslağına dahil edilmesi

29. 2002 Temmuz ayı sonuna kadar, kalan bütçe dışı fonları düzenleyen yasalar, bu fonların bütçelerinin Meclis tarafından onaylanmasına, hesaplarının dış denetime tabi olmasına (ve Meclis'e raporlanmasına), ve söz konusu fonların hesaplarının konsolide bazda aylık olarak konsolide bütçe hesaplarıyla birlikte oluşturulmasına olanak verecek şekilde değiştirilmesi

30. Meclis'e 17 Ekim 2002 itibariyle sunulacak olan 2003 yılı Bütçe Taslağı'na (i) garantili borçlara ilişkin net borç verme ödeneğı konulacak ve (ii) muhasebeleştirme ve kodlama reformları tüm konsolide bütçeli kuruluşları kapsayacak ve diğer genel kamu kesimi birimlerinde pilot bazda uygulanacak biçimde genişletilmesi

31. 2002 yılı Mart ayı sonuna kadar 2001 yılı sonu itibariyle ödeneklerin üstündeki taahhütlere ilişkin bir anket tamamlanması

32. Türk Telekom'un özelleştirme planı Nisan 2002'de Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilecektir

33. Tütün Kanunu Meclis'ten geçirilmesi

34. TEKEL için hazırlanacak özelleştirme planı 2002 Eylül ayı sonuna kadar Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilmesi

35. Yabancı Yatırımlar Danışmanlık Hizmetleri (FIAS) raporunda belirlenen adımların takibi amacıyla Türkiye'nin yerli ve yabancı yatırımcılar için daha cazip bir konuma getirilmesi için yapılacaklar listesi, Bakanlar Kurulu'nca Ocak 2002'de kabul edilmesi

36. Yabancı Yatırımlar Danışmanlık Hizmetleri Biriminin (FIAS) bulguları ile uyumlu olarak hazırlanan doğrudan yabancı yatırımlara ilişkin yeni bir yasa tasarısı 2002 yılı Mayıs ayı sonuna kadar Meclis'e sunulması

37. Bakanlar Kurulu, 2002 yılı Ocak ayı sonuna kadar şeffaflığı artıracak ve haksız kazanç sağlamaya yönelik faaliyetlerle mücadele edilmesini sağlayacak bir strateji kabul edilmesi

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1980'DEN SONRA UYGULANAN İSTİKRAR PROGRAMLARININ SEKTÖREL ETKİLERİ

4.1. METODOLOJİ VE AMPİRİK ÇERÇEVE

4.1.1 Metodoloji

Bu araştırmada hipotezlerin ampirik geçerliliğinin araştırılması için zaman serisi verilerinin durağan olup olmadığı araştırılmakta daha sonrada değişkenler arası eş bütünleşme (cointegration) ilişkisinin varlığı incelenmektedir. Son aşama da ise Hata düzeltim mekanizması ile kısa dönem ilişkisi yakalanmaktadır. Ancak öncelikle modelde kullanılan değişkenlerin zaman serisi özellikleri incelenmeden, trend ilişkisi yakalanırsa regresyon modeli bizi sahte regresyona (spurious regression) götürür. Bu durumda, gerçekte ilişkisiz değişkenler arasında anlamlı ilişkiler elde edilebilir. İlk aşamada yapılan eş bütünleşim konusu içerisinde iki önemli kavram bulunmaktadır: Durağanlık ve durağanlığın belirlenmesinde kullanılan birim kök (unit root) testidir. Bir zaman serisinin durağan olup olmadığını veya kaçınıcı dereceden durağan olduğunu belirlemede birim kök testinden yararlanılır.

En basit biçimiyle eşbütünleşme, Ortalaması ile varyansı zaman içinde değişmeyen ve iki dönem arasındaki ortak varyansı, bu ortak varyansın hesaplandığı döneme değil de yalnızca iki dönem arasındaki uzaklığa bağlı olan stokastik bir süreç için durağandır denir. Bu söylemi açıklamak için Y_t bütün t değerleri için şu özellikleri taşıyan stokastik bir süreç olsun.

$$\text{Ortalama : } E(Y_t) = \mu$$

$$\text{Varyans : } \text{Var}(Y_t) = E(Y_t - \mu)^2 = \sigma^2$$

$$\text{Ortak Varyans : } \gamma_k = E[(Y_t - \mu)(Y_{t+k} - \mu)]$$

Burada γ_k , k gecikme mesafesine bağlı olarak Y_t ile Y_{t+k} arasındaki ortak varyanstır. Y'nin sıfır noktasını Y_t 'den Y_{t+m} 'ye kaydırığımızı düşünelim. Eğer Y_t durağansa Y_{t+m} 'nin ortalaması, varyansı ve ortak varyansı Y_t 'ninkilerle aynı olmalıdır. Kısaca,

eğer bir zaman serisi durağansa, ortalaması, varyansı ve çeşitli gecikmelerdeki ortak varyansı zamandan yani t 'den bağımsız olarak aynıdır⁹¹.

Eşbütünleşme yapmak için kullanılan birim kök (unit root) testi zaman serilerinin durağan olup olmadığını belirlemek için kullanılır. Eğer bir zaman serisinde birim kök varsa o zaman serisi durağan değildir.

$$Y_t = \rho Y_{t-1} + \varepsilon_t$$

Burada ε_t stokastik bir hata terimi olup, $E(\varepsilon_t) = 0$, $\text{Var}(\varepsilon_t) = \sigma^2$, $\text{Cov}(\varepsilon_t, \varepsilon_{t-s}) = 0$, $s \neq 0$ dır. Zaman serisi analizinde böyle bir hata terimi beyaz gürültü hata terimi (white noise) diye adlandırılır. Eğer $\rho = 1$ ise birim kök sorunuyla karşı karşıya kalırız. Bunu test etmek içinde yine bu modelden türetmiş olduğumuz ortalaması sıfır, hata terimi yine beyaz gürültü olan denklem yazılabilir.

$$\Delta Y_t = (\rho - 1)Y_{t-1} + \varepsilon_t$$

$$\Delta Y_t = Y_t - Y_{t-1} \text{ dir.}$$

$\delta = (\rho - 1)$ yazılırsa, $\Delta Y_t = \delta Y_{t-1} + \varepsilon_t$ eşitliğini elde edilir. Bu eşitlikte δ 'nın sıfıra eşit olup olmadığını test edersek ρ 'nun 1'e eşit olup olmadığını test etmiş oluruz. $\delta = 0$ olduğunda,

$$\Delta Y_t = Y_t - Y_{t-1} = \varepsilon_t \text{ dir}$$

ε_t serisi (beyaz gürültü) durağan olduğundan dolayı $\Delta Y_t = \varepsilon_t$ serisi de durağan olacaktır. Böylelikle orijinal bir serinin birinci farkı durağan ise bu seriye birinci dereceden durağan (birinci dereceden bütünleşmiş) denir ve $I(1)$ şeklinde gösterilir. Eğer bir seriyi durağan yapmak için iki defa fark almak gerekirse ikinci dereceden durağan (ikinci dereceden bütünleşmiş) denir, $I(2)$ şeklinde gösterilir. d defa fark almak gerekirse d 'ninci dereceden durağan (d 'ninci dereceden bütünleşmiş) denir ve $I(d)$ şeklinde gösterilir⁹².

Bunun için uygulanan test Augmented Dickey-Fuller testi'dir. Durağan olmayan değişkenlerin hipotez testlerinde klasik t-testi ve F-testi kullanılmaz. Bu standart

⁹¹ Gujarati, N., Damodar, **Temel Ekonometri**, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 1999, s.718

⁹² Greene, H. William, **Econometric Analysis**, Prince-Hall, Inc., 1997

olmayan (non-standart) test istatistikleri Monte Carlo simülasyonu ile hesaplanır. Bu testin % 1, % 5 ve % 10 önemlilik düzeylerine göre kabul-red sınırları (kritik değerleri) MacKinnon tarafından yapılmış olan Monte Carlo simülasyonları'na göre hesaplanmıştır. Bu değerlere MacKinnon Kritik Değerleri denilmektedir. Bilgisayar paket programı tarafından hesaplanan alışılagelmiş t istatistikleri bu hipotez testinde τ (tau) istatistiği ya da Augmented Dickey-Fuller test istatistiği diye adlandırılır. Augmented Dickey-Fuller test istatistiğinin mutlak değeri, MacKinnon Kritik Değerleri'nin mutlak değerinden küçükse H_0 hipotezi kabul edilir ve bu da serinin durağan olmadığını gösterir. Eğer Augmented Dickey-Fuller test istatistiğinin mutlak değeri, MacKinnon Kritik Değerleri'nin mutlak değerinden büyükse H_0 hipotezi red edilir ve bu da serinin durağan olduğunu gösterir⁹³.

Eğer serinin orijinal hali durağan değilse, serinin birinci farkı alınır ve tekrar Augmented Dickey-Fuller testi uygulanır. Bu da durağan değilse serinin ikinci farkı alınır ve tekrar Augmented Dickey-Fuller testi uygulanır. Bu işlem seri durağan hale gelinceye kadar devam eder ve seri d 'ninci farkında durağan hale geldiyse, o zaman serisi d 'ninci dereceden durağandır ya da d 'ninci dereceden bütünleşmiş denir.

İkinci aşama da Engel-Granger eşbütünleşme yönteminde, yöntemde birinci sıra eşbütünleşmiş iki seriden biri En Küçük Kareler yöntemi ile regres edilir ve bu regresyondan elde edilen regresyon artıklarına yine birim kök testi uygulanır. Bu tip eşbütünleşme testine Artıklara Dayalı Eşbütünleşme Testi adı verilir.

Yapılan analizde şu basamaklardan geçilmiştir:

Önce Akaike Bilgi Kriteri (Akaike Information Criteria) uygulayarak gecikme uzunluğunu belirlenmiştir. Böylece otokorelasyon problemi ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Ancak yine de yapılan regresyon çözümlenmeleri sonucunda otokorelasyon problemi giderilememiştir ve bunun için Yinelemeli Cochrane-Orcutt süreci kullanılarak bu probleminden kurtulunmuştur.

Sonra incelenen değişkenlere teoriye uygun olarak kesişim(intercept) ve trend koyarak birim kök (unit root) testi yapılmıştır.

⁹³ Walter Enders, *Applied Econometric Time Series*, John Wiley&Sons, Inc.,1995

Aynı dereceden durağan olan değişkenlerin regresyon artıklarına, artıklara dayalı eşbütünleşme analizi uygulanmış, böylece değişkenler arası uzun dönemli ilişkinin olup olmadığı araştırılmıştır.

Son aşamada Hata Düzeltme Mekanizması ile değişkenin kısa ve uzun dönem ilişkilerini uyumlaştırırız.

4.1.2 Ampirik Bulgu ve Sonuçlar

Bu araştırmada 1980 sonrası istikrar programların sektörel etkileri incelenirken 1986:4-2002-4 üç aylık veriler kullanılmıştır. Çalışma da kullanılan veri seti Ek 1’de tablo halinde gösterilmiştir.

Kullanılan değişkenlerin açılımı aşağıdaki gibidir.

TEFE : Hizmetler Sektörü Toptan Fiyat Endeksi (1987 = 100)

TURETIM : Tarım Sektörü Üretim Endeksi (1987 = 100)

SURETIM : Sanayi Sektörü Üretim Endeksi (1987 = 100)

HURETIM : Hizmetler Sektörü Üretim Endeksi (1987 = 100)

US TEFE : Amerika İçin Toptan Fiyat Endeksi (1987 = 100)

NKUR : Nominal Döviz Kuru

RKUR : Reel Döviz Kuru

NFAİZ : Nominal Faiz

RFAİZ : Reel Faiz

Δ (TEFE) : Enflasyon

TURETSA : Mevsimsel Etkilerden Arındırılmış Tarım Sektörü Üretimi

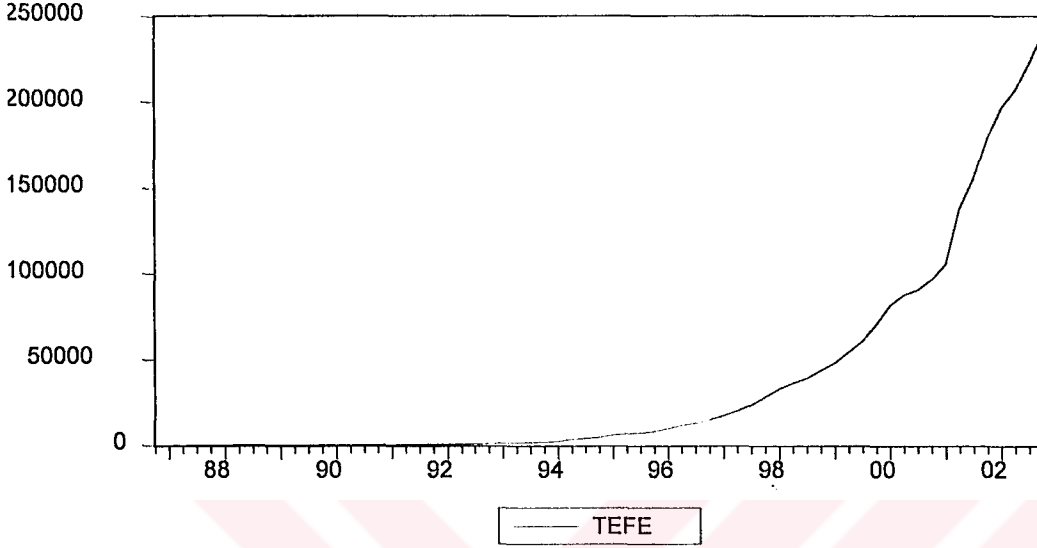
SURETSA : Mevsimsel Etkilerden Arındırılmış Sanayi Sektörü Üretimi

HURETSA : Mevsimsel Etkilerden Arındırılmış Hizmetler Sektörü Üretimi

Burada iki önemli konu üzerinde durulması gerekmektedir. Birincisi Türkiye için üretim endeksi verileri üç aylık bazda 1986 yılının dördüncü çeyreğinden itibaren bulunmaktadır. Faiz Oranı yine üç aylık bazda 1985 yılının dördüncü çeyreğinden itibaren bulunmaktadır. Bu nedenle analiz tüm değişkenler için verilen 1986 yılının dördüncü çeyreğinden başlatılmıştır. Bu çalışma açısından ilk olarak yapılması gereken incelenen değişkenlerin zamana göre grafiklerine bakmaktır. Aşağıda fiyat, üretim, faiz ve kur değişkenlerinin zamana göre grafikleri çıkarılmıştır.

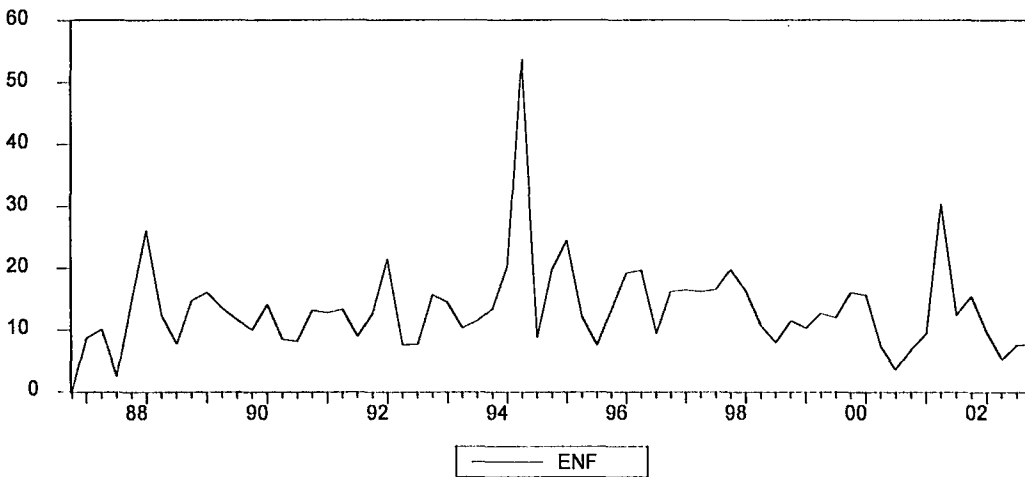
4.1.3. Tarım, Sanayi ve Hizmetler Sektörlerindeki Fiyat Değişimleri

Şekil 4.1, 1994 yılı ve 2001 yılından sonra TEFE'deki sıçrama ekonomiye yapılan müdahaleleri ve krizi açıkça göstermektedir.

Şekil 4.1 TEFE değerinin zamana göre değişimi

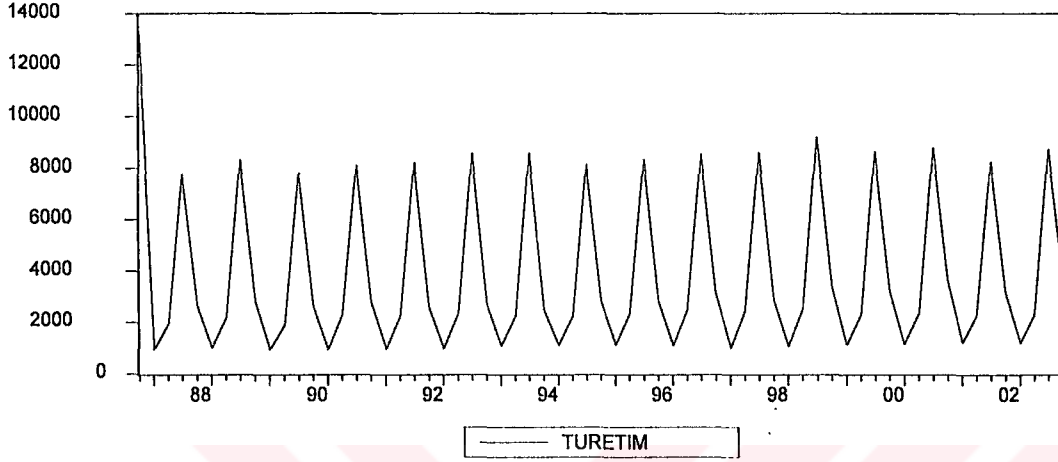
TEFE'de görülemeyen etkileri elde etmek için bu değerini alarak üç aylık enflasyon rakamlarına ulaşırız.. Bu şekilde doğrusal olmayan etkileri ve ani sıçramaların etkisini düzelterek daha anlamlı şekiller elde edebiliriz.

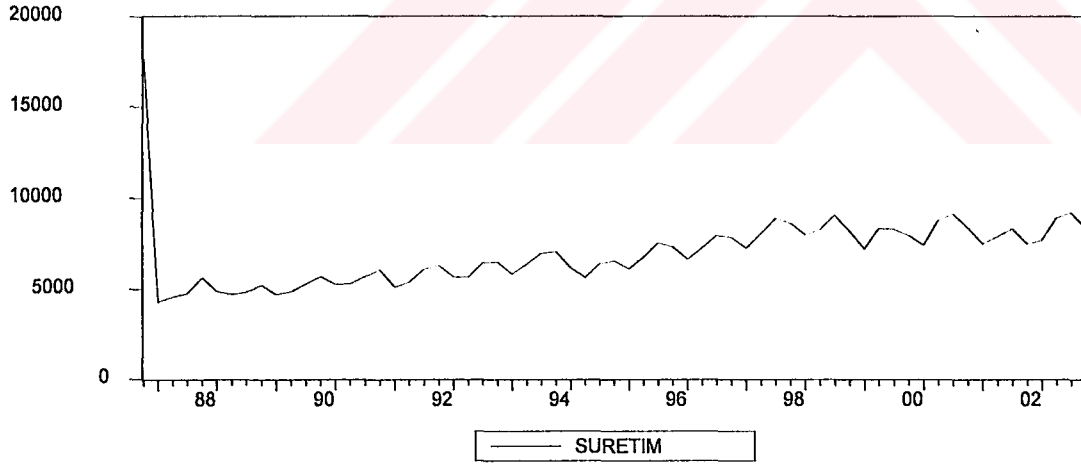
Şekil 4.2 Enflasyon değerlerinin zamana göre değişimi

4.1.4 Tarım, Sanayi ve Hizmetler Sektörlerindeki Üretim Hareketleri

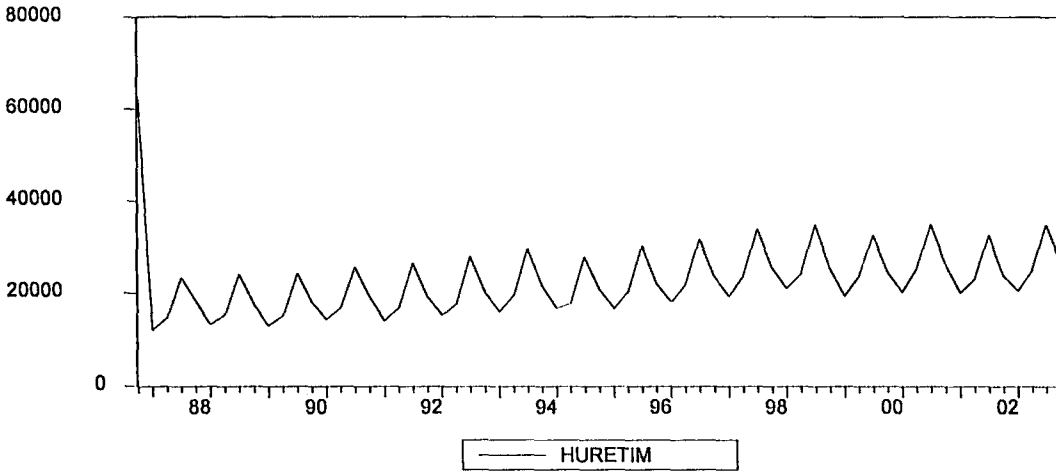
Üçer aylık veriler kullanılarak çizilen üretim grafiklerinin bulunduğu Şekil 4.7, Şekil 4.8, Şekil 4.9'da mevsimsel etkiler açıkça gözükmemektedir.

Şekil 4.3 Tarım sektörü üretim endeksi

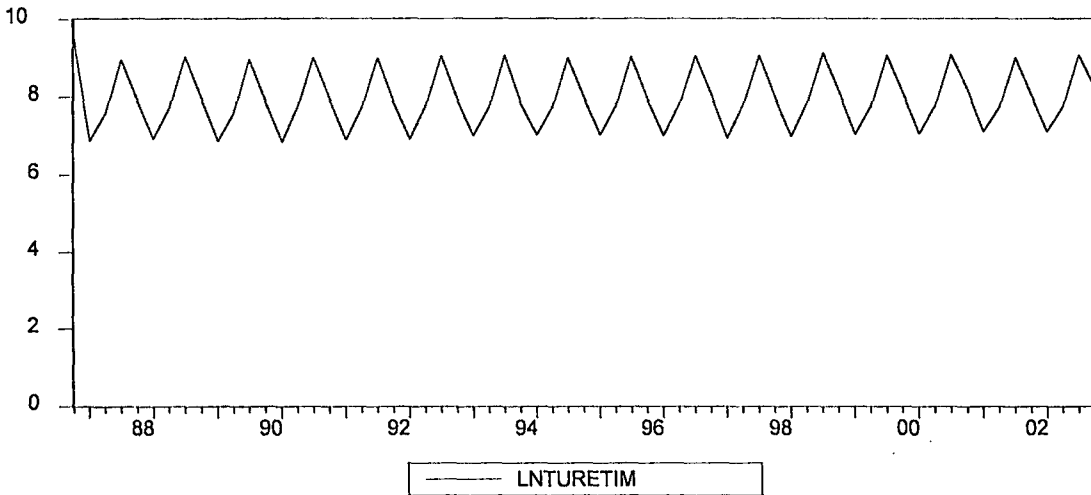

Şekil 4.4 Sanayi sektörü üretim endeksi

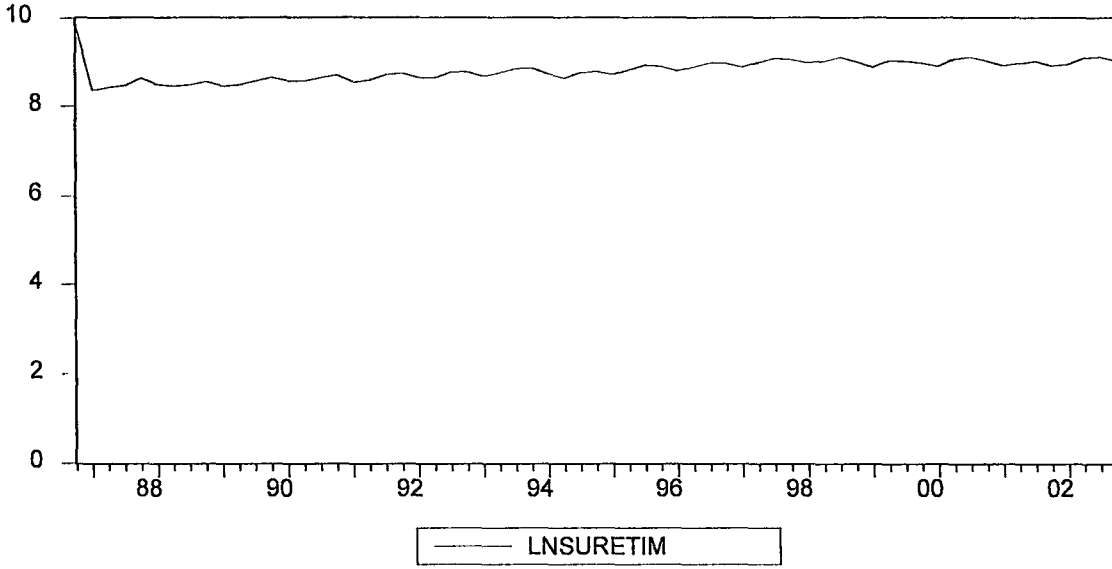

Şekil 4.5 Hizmetler sektörü üretim endeksi

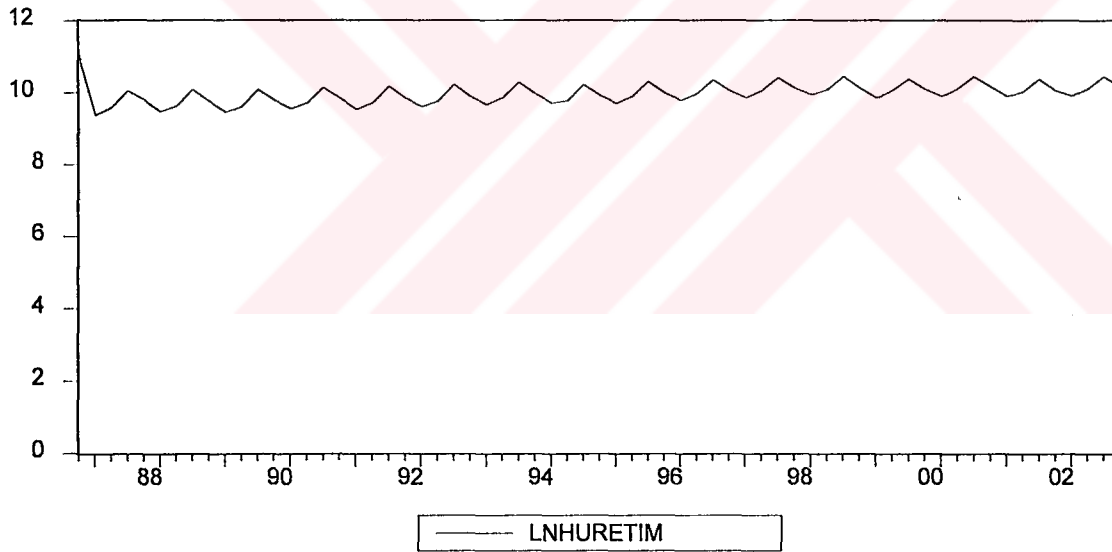
Beklenildiği gibi üçer aylık üretim verileri için verilerimiz de mevsimsel örüntü görülmektedir. Zaman serisinde bu şekilde bir analiz yapılacak olunursa elde edilecek sonuçlar anlamlı olmayacaktır. Bu nedenle zaman serisinde mevsimsel etkilerin temizlenmesi gerekir. Özellikle tarım ürünlerinin mevsimlere bağlı olduğu sektörde mevsimsel etkiyi gösteren dalgalanmalar daha yoğun yaşanacaktır. Mevsimsel etkiyi temizlemek için değişkenin logaritması alınır. Ancak logaritmik değer ile de mevsimsellik aşılamamıştır. O nedenle öncelikle mevsimsel etki temizlenmelidir.

Şekil 4.6 Tarım sektörü üretim endeksinin logaritması

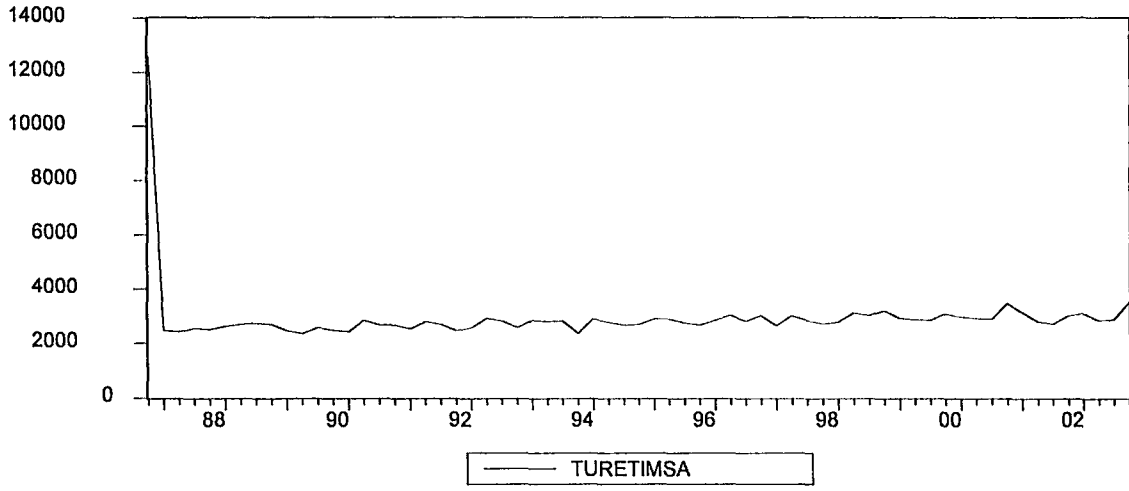

Şekil 4.7 Sanayi sektörü üretim endeksinin logaritması

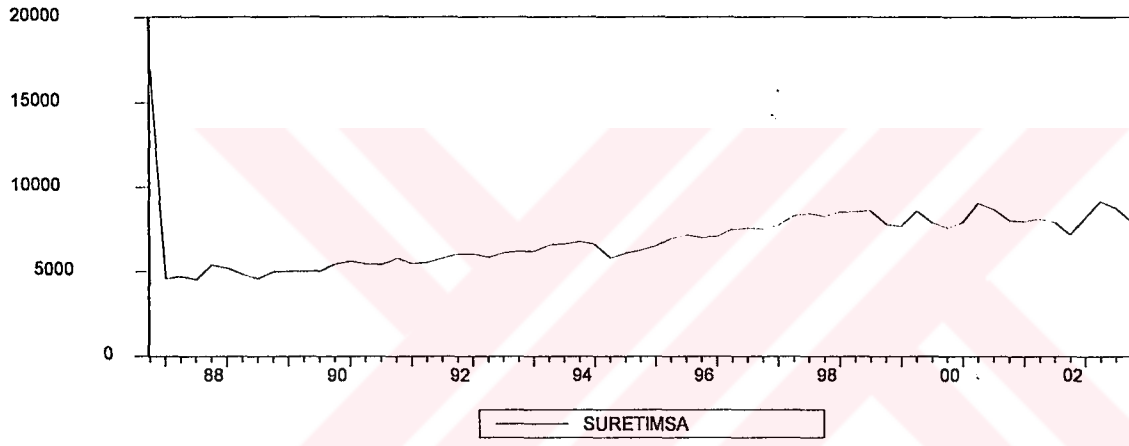

Şekil 4.8 Hizmetler sektörü üretiminin doğal logaritması

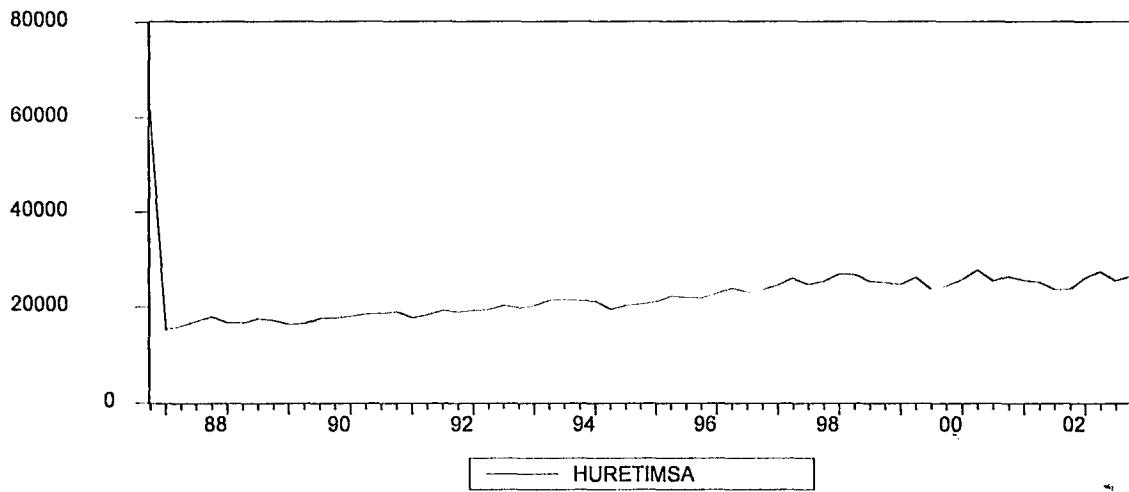
Logaritmik grafikler sadece bu etkinin dalga boyunu küçültmüştür. Bu nedenle mevsimsel etkinin temizlenmesi gerekir. Mevsimsel etkinin temizlenmesi için çeşitli yöntemler bulunmaktadır. Bu çalışmada Hareketli Ortalama Yöntemi kullanılmıştır.

Şekil 4.9 Mevsimsel etkilerden arındırılmış tarım sektörü üretimi

Şekil 4.10 Mevsimsel etkilerden arındırılmış sanayi sektörü üretimi

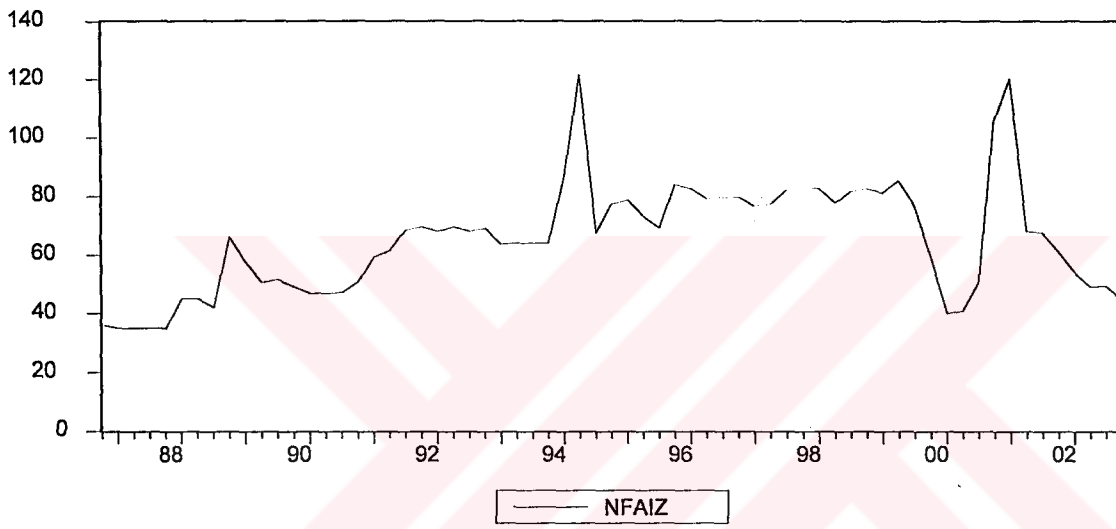

Şekil 4.11 Mevsimsel etkilerden arındırılmış hizmetler sektörü üretimi

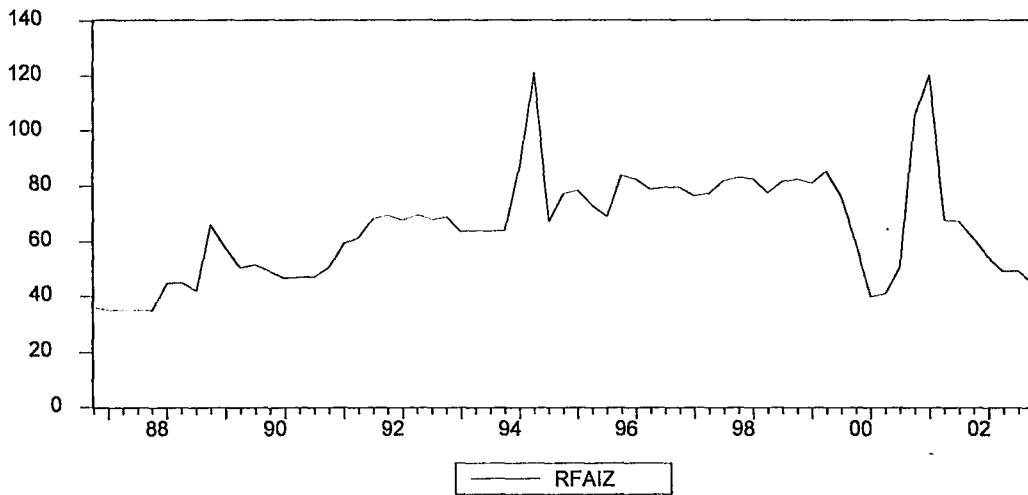
Şekil 4.13, Şekil 4.14 ve Şekil 4.15'ten de çizilen grafiklerden de görüldüğü gibi mevsimsel görüntü önemli ölçüde temizlenmiştir

4.1.5. Faizin Hareketi

Ekonomideki faiz oranının hareketine bakacak olursak Türkiye'de faiz oranlarının hep yüksek bir seyir izlediği görülecektir. Ancak Kriz dönemlerindeki ani sıçramalar grafikte de görülmektedir.

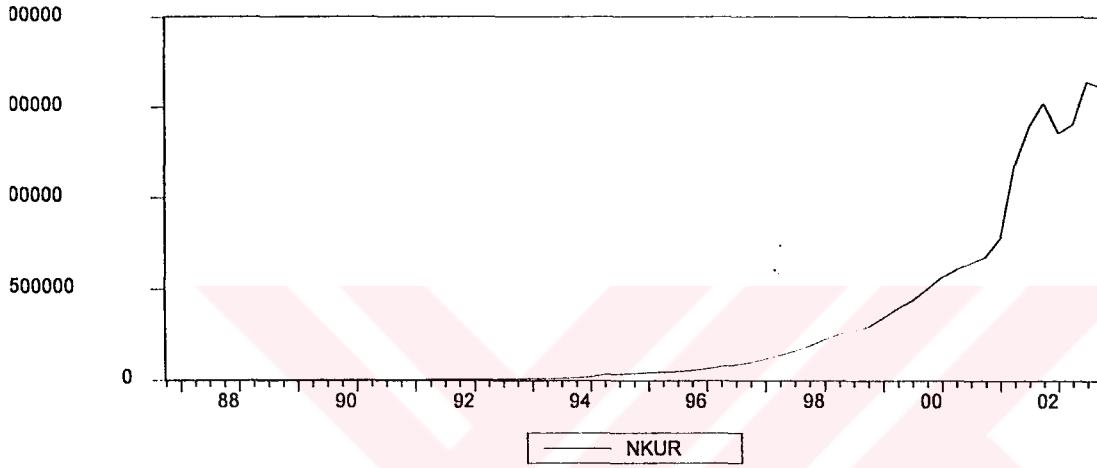
Şekil 4.12 Nominal faiz

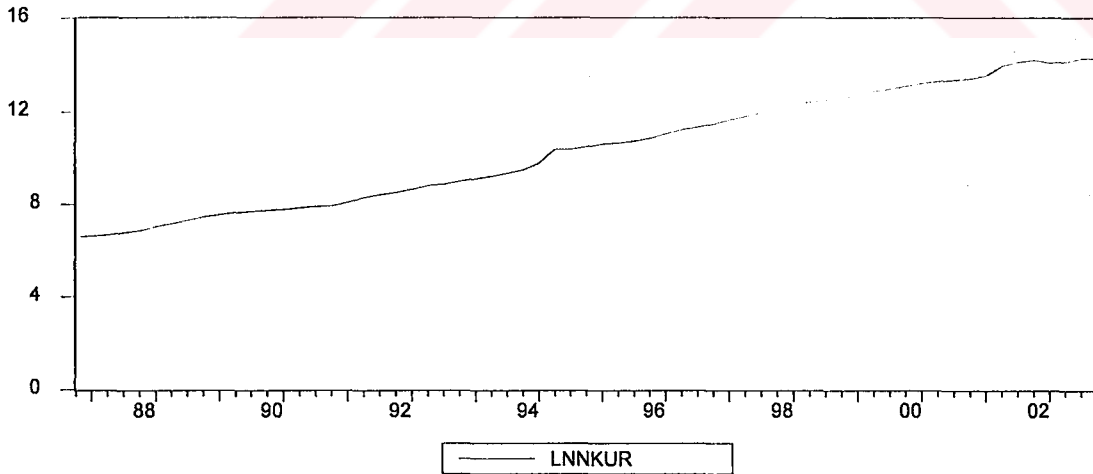
Şekil 4.13 Reel faiz

4.1.6. Kurların Hareketi

Ekonomi de özellikle girdileri ithal girdilere dayanan sektör üretimleri döviz kurlarından etkilenir. İlk olarak nominal kurun zamana göre grafiği çizilmiştir. Bu değişkende de 1994 ve 2001 yıllarında ortaya çıkan sıçramalar, krizi ifade etmektedir.(Şekil 4.14) Logaritmik grafikte de 1994 ve 2001 yıllarındaki sıçramaların etkisi giderilmiştir.(Şekil 4.15).

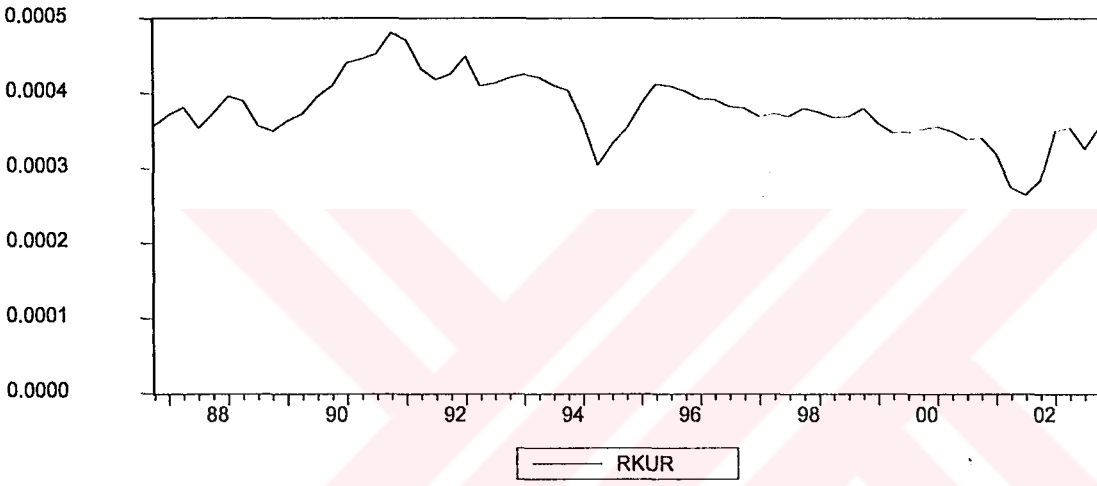
Şekil 4.14 Nominal Kur

Şekil 4.15 Nominal Kurun Doğal Logaritması

Şekil 4.16 reel kurların zamana göre grafiği kriz dönemlerini açıkça göstermektedir. Teorik kısımda da anlatıldığı gibi, Türkiye’de ortaya çıkan ekonomik sorunların temel nedenlerinden birisi aşırı değerlenen kurdur. Bu ekonomik sorunlarla

yaşamının her şeye rağmen sürdürülememesinin nedeni ise aşırı değerlenmiş kurun ortaya çıkardığı döviz ihtiyacıdır. Dolayısıyla kurun değerlenmesini takip eden dönemlerde önemli oranlarda devalüasyon yapılmıştır. Şekil 23’de çizilen grafik diğer daha küçük oranlı devalüasyonlar yanında 1994 ve 2001 yıllarında istikrar programlarında uygulamaya konulan devalüasyonlardır. Sonuçta yerli paranın değerinin düşürülmesi açık bir şekilde gözükmemektedir. 1999 yılında etki gözükmemektedir. Çünkü bu programda kurlardaki değişim başlangıçta sabitlenmiş ve belirlenmişti. Fakat enflasyon tam anlamıyla kontrol edilememiştir.

Şekil 4.16 Reel Kur

4.1.7 Birim Kök Sınaması

Zaman serisi ile oluşturulan regresyonlarda bazen elde ettiğimiz veriler bizim için ilk başta iyi görülebilirken, (R^2 son derece yüksek, t-testi aynı ölçüde yüksek) Granger ile Newbold⁹⁴ $R^2 > d$, tahmin edilen regresyonun düzmece olduğundan kuşkulamak için iyi bir gevşek kuraldır der. Eşbütünleşme de aslında eşzamanlılık esastır. Bu nedenle bu incelenen değişkenlerin aynı dereceden durağan olmaları gerekir. Yani olasılıklı sürecin ortalaması, varyansı, kovaryansı zamana göre değişmiyorsa bu süreç durağandır diyebiliriz. Durağanlık sınaması için zaman serisinin birim kökü olup

⁹⁴ C.W.J. Granger, P. Newbold, 'Spurious regressions in Econometrics,' Journal of Econometrics, c.2, s.111-120

olmadığına bakılır. Bu amaçla da Augmented Dickey-Fuller sınaması yapılır. Burada t ve F istatistikleri kullanılmaz. Bunun için Monte Carlo simülasyonu ile bulunan değerlere MacKinnon Kritik Değerleri denilmektedir bilgisayar paketlerinde hesaplanan Dickey-Fuller test istatistiğinin mutlak değeri, MacKinnon Kritik Değerleri'nin mutlak değerinden küçükse H_0 hipotezi kabul edilir ve bu da serinin durağan olmadığını gösterir. Burada eşbütünleşme yapmak için öncelikle ele aldığımız zaman serilerinin kaçınıcı dereceden durağan olduklarını görmek için E-views paket programıyla unit root testlerini yaptık.Tablo 4.1'de yıldızlı veriler bize o değişkenin kaçınıcı dereceden durağan olduğunu gösteren ADF istatistikleridir.

Fiyat endeksine bakacak olursak TEFE'nin ikinci farkı alındığında durağan hale geldiğini görürüz. 1994 ve 2001 Krizlerinin etkisiyle ekonomide sektörlerin verilerinde geometrik artışlar görülmektedir. Türkiye ekonomisi 1980'lerin sonundan itibaren uluslararası sermaye hareketlerine açık hale gelmiştir. Bu da ekonomiyi faiz ve döviz kuruna karşı duyarlı hale getirmiştir. Ekonomide dolaşan sıcak para ve bunun sonucu ortaya çıkan spekülasyon sermaye hareketleri ekonomiyi sonunda krize taşımıştır. 1994 yılında kriz böylece başlamıştır. Yine 2000 Kasım'ında ortaya çıkan ve bunu izleyen 2001 Şubat Krizi ile 1980'lerden sonra görülen ikinci kırılma noktası yaşanmıştır. Bu kırılma noktalarının çok şiddetli yaşandığı verilerle regresyonlar kurmak bizi ileriki aşamada (eşbütünleşmede) düzmece regresyon sorunlarına götürebilir. Bu nedenle aynı bütünleşme derecelerine sahip zaman serilerinin aralarında kurulacak regresyonun doğrusal bileşiminin durağan olması bize regresyonun düzmece olmadığını göstermektedir.

Nominal Döviz Kuru değişkenlerinin grafiğine bakıldığında ise TEFE ile aynı trendle arttığı görülmüştür. Nominal Kur değişkeninin ikinci farkı alındığında durağan olduğu belirlendiğinden, reel döviz kuru hesaplanmıştır. Bunun için yapılan işlem yurt içi fiyatları yurt dışı fiyatlara bölmek ve çıkan sonucu (1/nominal döviz kuru) ile çarpmaktır. Reel döviz kuruna durağanlık testi yapıldığında da birinci fark da durağan olduğu görülmektedir. Para arzı değişkeni ise ikinci fark da durağan hale gelmiştir. Para arzı değişkeninde logaritmik formu ise birinci fark da durağan hale gelmektedir.

Sektörlerin üretim endeksleri mevsimsel etkilerden dolayı çok dalgalıdır. Bu değişkenlerin durağanlık testlerine bakıldığında ikinci fark alınca durağan oldukları

görülmüştür. Öncelikle bir regresyon kurulduğunda bizi yanlış sonuçlara götürecektir. Teoride üretim endeksleri için genel olarak kullanılan Hareketli ortalamalar oranını (Ratio to moving Average) kullanacağız. Bu sektörler için durağanlık testi yapıldığında birinci farklarının durağan olduğunu görülmüştür.

Tablo 4.1 Değişkenler için birim kök sınaması

Değişkenin Adı	ADF Testi		
	Düzye	Birinci Fark	İkinci Fark
TEFE	2,31	-2,75	-5,36*
TURETIM	-1,64	-2,83	-5,04*
SURETIM	-0,95	-2,64	-5,37*
HURETIM	-1,32	-2,84	-5,89*
NFAİZ	1,16	0,42	-2,95*
RFAİZ	-2,69	-5,89*	
NKUR	2,44	-2,30	-6,20*
RKUR	-2,62	-4,74*	
LNTEFE	-1,35	-4,25*	
LNTURETIM	1,44	-3,13	-4,30*
LNSURETIM	-1,49	-2,36	-3,49*
LNIHURETIM	-1,47	-2,29	-3,19*
LNNKUR	-2,05	-4,33*	
TURETIMSA	1,14	-5,28*	
SURETIMSA	-2,64	-3,97*	
HURETIMSA	-0,81	-3,73*	
Δ TEFE	-2,83	-5,04*	
Δ SURETIM	-1,96	-4,67*	
Δ HURETIM	-2,80	-6,18*	
Δ TURETIM	-2,33	-4,47*	
Δ NKUR	-2,59	-5,33*	
Δ NFAİZ	-1,98	-2,99*	

4.1.8. Uzun Dönem İlişkinin Belirlenmesi

İncelenen değişkenler arasında uzun dönem ilişkinin saptanması için artıklara dayanan eş bütünleşme analizi Engel-Granger tarafından hesaplanmıştır. Artıklara dayalı eş bütünleşme analizinde ilk yapılacak iş incelenmek istenen değişkenlere birim kök testi uygulamaktır. Aynı dereceden ve formda olan eşbütünleşik değişkenler elde edilirse bu değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olabileceği yönünde bir bilgi elde edilir. Aynı dereceden eşbütünleşik değişkenler bir regresyon yardımıyla tahmin edilir. Buradan elde edilen artıklara yine birim kök testi uygulanır. Eğer artıklar durağan ise bu iki değişken arasında uzun dönemli bir ilişki var demektir.

Bu çalışmada aynı dereceden eş bütünleşik ve düzmece regresyon oluşturmayacak değişkenler tahmin edilecektir. Modellemede Mevsimsel Etkilerden Arındırılmış Sektör Üretimleri bağımlı değişken olarak alınacaktır. Türkiye’de uygulanan istikrar programlarının sektörel etkileri incelenmek istendiğinden programın amacı olan enflasyonun azaltılması, yerli paranın istikrara kavuşturulması buna bağlı olarak kurda da istikrarın sağlanması ve faizlerde istikrarın sağlanması için ekonomiye getirilen istikrar önlemlerinin sektörel üretimi etkileyip etkilemediği incelenmiştir. İstikrar önlemlerinin etkilerini daha net görebilmek için ekonomi öncelikle bir bütün olarak incelenmiş. Daha sonra ekonomi kriz öncesi ve sonrası olarak ikiye ayrılmıştır. Her dönem için çok sayıda fonksiyon kalıbı kurulmuş bunlardan bize düzmece regresyon problemi yaratmayan aşağıdaki regresyon elde edilmiştir. Bunun sonucunda da regresyondan elde ettiğimiz artık serisine ADF testi uygulanmıştır.

$$SURETIMSA = \beta_0 + \beta_1 ENF + \beta_2 REELKUR + \beta_3 REELFAIZ + \varepsilon_t$$

4.1.8.1 Sanayi sektörü için 1986:4 – 2002:4 dönemi arasındaki uzun dönem ilişki

$$SURETIMSA = 10471 - 74.42ENF + 12876REELKUR - 33.63REELFAIZ$$

$$t\text{-istatistiği} \quad (7.2) \quad (-3.56) \quad (3.93) \quad (-4.09)$$

$$R^2=0.43 \quad D.-W = 0.57 \quad F = 13.42$$

Regresyonu incelediğimiz zaman öncelikle değişkenlerin işaretlerinin ekonomik beklentiye uygun olup olmadığına bakarız. Burada enflasyon katsayısının önündeki negatif işaret enflasyondaki bir artışın sanayi üretimini azalttığını gösterir. Reel Kurun önündeki pozitif yönlü işaret Reel Kurdaki bir artışın üretimi arttırdığını gösterir. Reel Faiz oranının önündeki negatif yönlü işaret Reel Faiz oranındaki bir artışın sanayi üretimini azalttığını gösterir. Enflasyon, Reel Kur, Reel Faiz'in Sanayi üretimini açıklama gücü % 43'tür. Modelde değişkenlerin tek tek anlamlılığını gösteren t-istatistikleri bütün değişkenler için anlamlıdır. Modelin bir bütün olarak anlamlılığını gösteren F istatistiğine göre model bir bütün olarak da anlamlıdır. Ancak Otokorelasyon probleminin olup olmadığını gösteren Durbin-Watson test istatistiği Tablo değerlerine bakarak yerine koyarsak Otokorelasyon problemiyle karşı karşıya kaldığımızı görürüz. Tablo değerine göre $d_l = 1.503$, $d_u = 1.696$. Tahmin edilen d değeri pozitif otokorelasyon bölgesinde bulunduğundan regresyonun otokorelasyon probleminden arındırılması gerekir. Bunun için yinelemeli Cochrane-Orcutt sürecini kullanacağız. Otokorelasyonu gidermek için Cochrane-Orcutt süreci şöyledir:⁹⁵

Yöntemi Açıklayabilmek için Şu iki değişkenli modeli ele alalım

$$Y_t = \beta_1 + \beta_2 X_t + u_t$$

u_t 'nin AR(1) dizininden türediğini varsayalım:

$$u_t = \rho u_{t-1} + \varepsilon_t$$

Bu durumda ρ 'yu tahmin etmek için Cochrane-Orcutt şu adımları izlemeyi önerir.

- İki değişkenli modeli standart En Küçük Kareler Yöntemi ile tahmin edip \hat{u}_t kalıntılarını bulun
- Tahmin edilmiş kalıntıları kullanarak şu regresyonu hesaplayın:

$$\hat{u}_t = \rho \hat{u}_{t-1} + v_t$$

Bu da daha önce verilen AR(1) dizininin görgül karşılığıdır.

⁹⁵ Domador N. Gujarati, 'Temel Ekonometri', Literatür Yayınları, 2001 İstanbul, s.431

- Bir önceki denklemden bulunan $\hat{\rho}$ 'yı kullanıp şu genelleştirilmiş fark denklemini bulun:

$$(Y_t - \hat{\rho} Y_{t-1}) = \beta_1(1 - \hat{\rho}) + \beta_2(X_t - \hat{\rho} X_{t-1}) + (u_t - \hat{\rho} u_{t-1})$$

Ya da

$$Y_t^* = \beta_1^* + \beta_2^* X_t^* + e_t^*$$

$\hat{\rho}$ bilindiğine göre bu regresyonu hesaplayabiliriz. Eğer otokorelasyon probleminden hala kurtulamazsak ikinci tur tahmine gideriz ta ki otokorelasyon temizleninceye kadar.

Modelimizdeki otokorelasyon problemini gidermek için Cochrane- Orcutt Sürecini kullanarak regresyonu tekrar tahmin ettik. Bunun sonucunda tahmin edilen regresyon sonuçları aşağıdaki gibidir:

$$SURETIMSA = 2820 - 44.08ENF + 38026REELKUR - 31.13REELFAIZ$$

t-istatistiği (3.62) (-2.50) (5.50) (-4.20)

$R^2=0.48$

D.-W = 1.90

F = 16.52

Cochrane-Orcutt yinelemeli süreç ile otokorelasyon problemi çözülmüştür. Değişkenlerin beklenen işaretleri değişmemiş, istatistiksel olarak da her bir değişken anlamlılığını korumuştur. Aynı zamanda Modelin açıklama gücü artmış ve model bir önceki model gibi bir bütün olarak anlamlı olmuştur. İkinci aşama da Kriz nedeniyle uygulanan istikrar programının etkili olup olmadığını görmek için Ekonomi Kriz öncesi ve sonrası ikiye ayrılmıştır. Ekonomide regresyon modellerinin yapısal kararlılıklarının sınanmasında Chow-Testi kullanılır. Bu sayede krizden sonra uygulanan istikrar programının sonucunda yapısal bir farklılık olup olmadığını görürüz. Modelimizde de Üretim fonksiyonunun istikrar programı sonrasında farklı olup olmadığını Chow Testi ile yapacağız. Modelimizde 1994 Krizi sonrası ve öncesi dönemi ele alacağız. 1994 yılının ikinci çeyreğinde meydana gelen kriz sonrasında Chow Testi sonuçları şöyledir:

Chow Testi: 1994:2

F-İstatistiği	37.11327	Olasılık	0.000000
Log olabillik Oranı	82.87915	Olasılık	0.000000

Üretim Fonksiyonunun iki dönemde de aynı olduğunu ileri süren sıfır önsavı reddedilir. Yani İki dönem arasında yapısal farklılık bulunmaktadır ve üretim fonksiyonunun iki dönemde farklı olduğu sonucu kabul edilir.

4.1.8.1.1 Kriz öncesi dönem: 1986:4-1994:1 dönemi

$$SURETIMSA = 17115.8 - 23.12ENF - 51403REELKUR - 36.83REELFAIZ$$

$$t\text{-istatistiği} \quad (2.10) \quad (-2.03) \quad (-3.07) \quad (-4.54)$$

$$R^2=0.53 \quad D.-W = 1.26 \quad F = 9.43$$

Modelde enflasyondaki, Reel Kurdaki, Reel Faizdeki bir artış üretimi azaltmaktadır. Enflasyon ve reel faizin işaretleri bir önceki modeldeki gibi negatif çıkmıştır. Ancak Reel Kur değişkeninin işareti negatiftir. Ancak bu işaret Kriz öncesi dönem için beklenen bir durumdur. Bu dönemde ithalata rakip endüstrilerin üretimlerini ucuzlayan ithalat nedeniyle azaltması beklenen bir sonuçtur. Ayrıca insanlar ellerinde bulunan paraları üretime yöneltmek yerine enflasyon nedeniyle bekleyişlerini yönlendirerek verimli yatırımlar yerine rant getiren alanlara kayacak ve üretimleri azalacaktır. Model hem değişkenler yönünden hem de bir bütün olarak anlamlıdır ancak yine otokorelasyon problemiyle karşı karşıya kaldığı görülmektedir. Tablo değerine göre $d_L = 1.214$, $d_U = 1.650$. Tahmin edilen d değeri pozitif otokorelasyon bölgesinde bulunduğundan regresyonun otokorelasyon probleminden arındırılması gerekir. Bu problemi çözmek için yinelemeli Cochrane-Orcutt sürecini işleterek modelimizi yeniden tahmin ederiz.

$$SURETIMSA = 6375 - 110.31ENF + 69599REELKUR - 41.21REELFAIZ$$

$$t\text{-istatistiği} \quad (5.94) \quad (-2.41) \quad (-7.11) \quad (-3.13)$$

$$R^2=0.75 \quad D.-W = 2.07 \quad F = 26.74$$

Otokorelasyon probleminden kurtulduk. Modelin işaretleri yine beklenildiği gibi elde edildi. Model anlamlılığını korudu.

4.1.8.1.2 Kriz sonrası dönem: 1994:2-2002:4 dönemi

$$SURETIMSA = 10892 - 58.33ENF + 53656REELKUR - 40.59REELFAIZ$$

$$t\text{-istatistiği} \quad (8.11) \quad (-3.70) \quad (-2.54) \quad (-3.55)$$

$$R^2=0.40 \quad D.-W = 1.10 \quad F = 7.05$$

Kriz sonrası dönemde de tek problem otokorelasyon olarak gözükmektedir. Tablo değerine göre $d_t = 1.283$, $d_{it} = 1.653$. Tahmin edilen d değeri pozitif otokorelasyon bölgesinde bulunduğundan regresyonun otokorelasyon probleminden arındırılması gerekir. yinelemeli Cochrane-Orcutt sürecini işleterek modelimizi yeniden tahmin ederek aşağıdaki sonuçlara ulaşırız.

$$SURETIMSA = 2383 - 20.95ENF + 131247REELKUR - 15.39REELFAIZ$$

$$t\text{-istatistiği} \quad (4.99) \quad (-2.41) \quad (-3.08) \quad (-2.60)$$

$$R^2=0.48 \quad D.-W = 1.82 \quad F = 9.30$$

Görüldüğü gibi otokorelasyon probleminden kurtulunmuştur.

4.1.8.2 Hizmetler sektörü için 1986:4 – 2002:4 arasındaki uzun dönem ilişki

$$HURETIMSA = 47654.3 - 63.84ENF + 61909REELKUR - 83.01REELFAIZ$$

$$t\text{-istatistiği} \quad (2.55) \quad (-4.02) \quad (-2.16) \quad (-3.48)$$

$$R^2=0.39 \quad D.-W = 1.27 \quad F = 8.14$$

Modelimizi yorumlayacak olursak Mevsimsel Etkilerden Arındırdığımız Hizmetler sektörü üretim endeksi enflasyon ve reel faiz oranlarındaki artıştan olumsuz yönde etkilenirken, Reel kurdaki artıştan olumlu yönde etkilenmektedir. Modelden tahmin ettiğimiz tüm değişkenler tek tek istatistik bakımdan ve bir bütün olarak anlamlıdır. Modele aldığımız değişkenlerin üretimi açıklama gücü % 39'dur. Ancak model sonucunda tahmin edilen d değeri otokorelasyon problemine işaret etmektedir. Tablo değerleri burada $d_t = 1.503$, $d_{it} = 1.696$ 'dır. Bu problemi gidermek için yinelemeli Cochrane-Orcutt sürecine başvurup modelimizi yeniden tahmin edip otokorelasyon problemini çözmeye çalışacağız. Elde edilen tahmin sonuçları aşağıdaki gibidir:

$$HURETIMSA = 40865.3 - 41.43ENF + 51804REELKUR - 113.66REELFAIZ$$

$$t\text{-istatistiği} \quad (5.51) \quad (-2.26) \quad (-4.26) \quad (-3.05)$$

$$R^2=0.43 \quad D.-W = 1.82 \quad F = 9.18$$

Modeldeki otokorelasyon probleminin giderildiği görülmektedir. Modeldeki test istatistikleri yine anlamlılığını korumuştur.

4.1.8.2.1 Kriz öncesi dönem: 1986:4-1994:1 dönemi

Tahmin edilen model aşağıdaki gibidir:

$$HURETIMSA = 30422.4 - 108.74ENF - 10229REELKUR - 34.35REELFAIZ$$

$$t\text{-istatistiği} \quad (8.84) \quad (-2.18) \quad (-3.12) \quad (-2.05)$$

$$R^2=0.45 \quad D.-W = 0.94 \quad F = 18.13$$

Burada da tüm test istatistikleri beklendiği gibi sonuçlar vermiş ancak yine otokorelasyon problemi ortaya çıkmıştır. Tablo değerine göre $d_l = 1.214$, $d_u = 1.650$. Tahmin edilen d değeri pozitif otokorelasyon bölgesinde bulunduğundan regresyonun otokorelasyon probleminden arındırılması gerekir. Cochrane Orcutt yinelemeli süreç sonucunda regresyon şu şekilde elde edilmiştir.

$$HURETIMSA = 38380.9 - 113.62ENF - 12618REELKUR - 91.92REELFAIZ$$

$$t\text{-istatistiği} \quad (6.72) \quad (-3.72) \quad (-2.82) \quad (-2.30)$$

$$R^2=0.51 \quad D.-W = 1.88 \quad F = 15.03$$

Cochrane-Orcutt süreci sonucunda otokorelasyon probleminden kurtulunmuştur. İstatistiksel beklentiler bir önceki modeldeki gibi gerçekleşmiştir. Elde edilen test istatistikleri anlamlı sonuçlar vermiştir.

4.1.8.2.2 Kriz sonrası dönem: 1994:2-2002:4 dönemi

$$HURETIMSA = 40197.1 - 282.06ENF + 46489REELKUR - 52.31REELFAIZ$$

$$t\text{-istatistiği} \quad (5.61) \quad (-2.71) \quad (-2.80) \quad (-3.62)$$

$$R^2=0.49 \quad D.-W = 1.24 \quad F = 7.63$$

Otokorelasyon Problemi ile karşılaşmıştır. Tablo değerine göre $d_l = 1.283$, $d_u = 1.653$. Tahmin edilen d değeri pozitif otokorelasyon bölgesinde bulunduğundan regresyonun otokorelasyon probleminden arındırılması gerekir. Model bu probleminden arındırılmak için tekrar Cochrane-Orcutt sürecine göre tahmin edilmiştir:

$$HURETIMSA = 45189 - 315.06ENF + 416978REELKUR - 64.97REELFAIZ$$

$$t\text{-istatistiği} \quad (4.69) \quad (-3.04) \quad (-2.72) \quad (-4.12)$$

$$R^2=0.56 \quad D\text{-}W = 1.92 \quad F = 8.16$$

Yapılan arındırma işlemiyle modelimiz de otokorelasyon problemi çözülmüştür.

4.1.8.3 Tarım Sektörü İçin 1986:4 – 2002:4 Dönemi arasındaki uzun dönem ilişki

Tarım Sektörü içinde diğer sektörlere benzer sonuçlar elde edilmiştir. Tüm dönemler için elde edilen test istatistikleri anlamlı sonuçlar vermiş ancak yine otokorelasyon problemi ile karşı karşıya kalınmıştır. Bu nedenle otokorelasyon Yinelemeli Cochrane-Orcutt Süreci ile aşılmaya çalışılmıştır. Aşağıda dönemler itibarı ile tahmin sonuçları verilmiş, ancak otokorelasyon problemi ile karşılaşıldığı için arındırma işleminden sonra model yeniden tahmin edilip daha sağlıklı regresyonlar elde edilmiştir.

$$TURETIMSA = 5521.9 - 40.97ENF + 4941.4REELKUR - 12.14REELFAIZ$$

$$t\text{-istatistiği} \quad (-2.8) \quad (-3.51) \quad (2.13) \quad (3.53)$$

$$R^2=0.38 \quad D\text{-}W = 1.20 \quad F = 6.91$$

Otokorelasyon problemi giderildikten sonra model aşağıdaki gibidir:

$$TURETIMSA = 5613.5 - 61.81ENF + 3967.1REELKUR - 14.09REELFAIZ$$

$$t\text{-istatistiği} \quad (-4.13) \quad (-3.53) \quad (2.18) \quad (3.96)$$

$$R^2=0.49 \quad D\text{-}W = 2.14 \quad F = 8.12$$

4.1.8.3.1 Kriz öncesi dönem: 1986:4-1994:1 dönemi

Burada tüm değişkenler anlamlı ancak otokorelasyon sebebiyle model güvenilmezdir. Bu problemten modelimizi arındırmamız gerekir.

$$TURETIMSA = 8379.5 - 96.75ENF + 14578REELKUR - 4.55REELFAIZ$$

$$t\text{-istatistiği} \quad (-4.02) \quad (-3.40) \quad (2.22) \quad (2.36)$$

$$R^2=0.43 \quad D\text{-}W = 1.49 \quad F = 10.25$$

Otokorelasyon problemi giderildikten sonra model aşağıdaki gibidir:

$$TURETIMSA = 8713.55 - 103.8ENF - 2712.6REELKUR - 6.26REELFAIZ$$

$$t\text{-istatistiği} \quad (-3.94) \quad (-2.44) \quad (-2.14) \quad (2.78)$$

$$R^2=0.46 \quad D.-W = 2.16 \quad F = 13.29$$

Otokorelasyon problemi giderilmiştir.

4.1.8.3.2 Kriz Sonrası Dönem: 1994:2-2002:4 Dönemi

Kriz sonrası dönemde de otokorelasyon problem yaratmaktadır.

$$TURETIMSA = 3125.3 - 96.87ENF + 1289.4REELKUR - 18.96REELFAIZ$$

$$t\text{-istatistiği} \quad (-8.21) \quad (-4.12) \quad (-2.12) \quad (5.16)$$

$$R^2=0.45 \quad D.-W = 1.16 \quad F = 10.98$$

Otokorelasyon problemi giderildikten sonra model aşağıdaki gibidir:

$$TURETIMSA = 6381.2 - 116.6ENF + 1723.9REELKUR - 36.12REELFAIZ$$

$$t\text{-istatistiği} \quad (2.24) \quad (-2.18) \quad (-2.20) \quad (2.75)$$

$$R^2=0.54 \quad D.-W = 2.18 \quad F = 12.96$$

Otokorelasyon giderilmiştir.

Tablo 4.2 Artıklara dayalı eşbütünlük analizi

Tahmin Edilen Model	Artıklara Dayalı ADF Testi
$SURETIMSA = \beta_0 + \beta_1ENF + \beta_2REELKUR + \beta_3REELFAIZ + \varepsilon_t$	
1986:4-2002:4 Arası Dönem	-3.85*
1986:4-1994:1 Arası Dönem	-1.93*
1994:2-2002:4 Arası Dönem	-3.29*
$HURETIMSA = \alpha_0 + \alpha_1ENF + \alpha_2REELKUR + \alpha_3REELFAIZ + v_t$	
1986:4-2002:4 Arası Dönem	-3.54*
1986:4-1994:1 Arası Dönem	-5.12*
1994:2-2002:4 Arası Dönem	-3.07*

Tablo 4.2 Devam

Tahmin Edilen Model	Artıklara Dayalı ADF Testi
$TURETIMSA = \gamma_0 + \gamma_1 ENF + \gamma_2 REELKUR + \gamma_3 REELFAIZ + e_t$	
1986:4-2002:4 Arası Dönem	-5.57*
1986:4-1994:1 Arası Dönem	-4.22*
1994:2-2002:4 Arası Dönem	-4.46*

Yıldızlı veriler artıklara dayalı eşbütünleşme analizinde tahmin edilen değişkenler arasında uzun dönemli ilişkileri gösterir. Burada üretimin; enflasyon, reel kur, reel faiz değişkenleri ile uzun dönemli bir ilişkisi olduğu görülür.

4.1.9. Hata Düzeltme Modeli ile Kısa Dönem İlişkinin Belirlenmesi

Uzun Dönemde değişkenler arası bir ilişki çıkması kısa dönemde bir dengesizlik olmayacağını göstermez. Kısa dönemde bir dengesizlik ortaya çıkabilir. Örneğin iki değişkenli bir modelde hata terimi şu şekilde de yazılabilir:

$$u_t = Y_t - \beta_0 - \beta_1 X_t$$

Yukarıdaki hata terimini 'denge hatası' olarak alabiliriz. Bu hata terimini Y'nin kısa dönem davranışlarını kısa dönem davranışına bağlamak için kullanabiliriz. İlk kez Sagan tarafından kullanılan, daha sonra Engle ile Granger tarafından yaygınlaştırılan Hata Düzeltme Mekanizması bu dengesizliği düzeltir. Hata düzeltme Modelinin basit bir örneği olan şu modeli ele alalım:⁹⁶

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \alpha_1 \Delta X_t + \alpha_2 \hat{u}_{t-1} + \varepsilon_t$$

Burada Δ , alışıldığı gibi ilk farkı gösterir; \hat{u}_{t-1} kalıntı değerlerinin bir dönem gecikmesi olup denge hata teriminin görgül tahminidir; ε ise alışıldık özellikleriyle hata terimidir. Yukarıdaki regresyon Y'deki değişmeyi X'deki değişmeye ve bir önceki dönemin 'dengeleme hatasına bağlar'. Bu regresyonda $\Delta X, \Delta Y$ 'deki kısa dönem

⁹⁶ Gujarati, N., Damodar, *Temel Ekonometri*, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 1999, s.729

bozucu terimlerinin etkisini yakalarken, hata düzeltme terimi \hat{u}_{t-1} , uzun dönem dengesine doğru olan uyarlamaları yakalar.

4.1.9.1 Sanayi Sektörü 1986:4-2002:4 Arası Dönemde Kısa Dönemli İlişki

$$\Delta SURETIMSA = 7.06 - 0.48\Delta ENF + 0.35\Delta REELKUR - 0.03\Delta REELFAIZ - 0.0056u_{t-1}$$

t-istatistiği (2.76) (-2.92) (2.75) (2.16) (7.06)

$R^2=0.51$ D.-W = 1.72 F = 15.61

Elde edilen sonuçlar bize enflasyon, reel kur, ve reel faiz değişmelerinin, üretim üzerindeki değişmelerde anlamlı etkileri olduğunu, üretimin gözlenen değeriyle uzun dönem ya da denge değeri arasında ki farkın her üç ayda bir 0.0056 kadarının ortadan kalktığını söyler.

4.1.9.1.1 Kriz öncesi dönem: 1986:4-1994:1 dönemi

$$\Delta SURETIMSA = 9.60 - 1.06\Delta ENF - 0.16\Delta REELKUR - 0.09\Delta REELFAIZ - 0.0068u_{t-1}$$

t-istatistiği (2.05) (-2.75) (-2.47) (-3.74) (9.96)

$R^2=0.81$ D.-W = 1.76 F = 25.84

Elde edilen sonuçlar bize enflasyon, reel kur, ve reel faiz değişmelerinin, üretim üzerindeki değişmelerde anlamlı etkileri olduğunu, üretimin gözlenen değeriyle uzun dönem ya da denge değeri arasında ki farkın her üç ayda bir 0.000.0068 kadarının ortadan kalktığını söyler.

4.1.9.1.2 Kriz Sonrası Dönem: 1994:2-2002:4 Dönemi

$$\Delta SURETIMSA = 7.27 - 0.38\Delta ENF - 0.23\Delta REELKUR - 0.074\Delta REELFAIZ - 0.0033u_{t-1}$$

t-istatistiği (2.99) (-3.87) (-2.84) (-2.12) (3.61)

$R^2=0.52$ D.-W = 2.12 F = 18.12

Burada da uzun ve kısa dönem arasındaki fark her üç ayda bir 0.0033 kadar azalıyor. Üretim ile diğer değişkenler arasında kısa dönemli bir ilişkinin olduğunu söyleyebiliriz.

4.1.9.2 Hizmetler Sektörü 1986:4-2002:4 Arası Dönemde Kısa Dönemli İlişki

$$\Delta HURETIMSA = 29.96 - 1.80\Delta ENF + 1.48\Delta REELKUR - 0.23\Delta REELFAIZ - 0.0021u_{t-1}$$

$$t\text{-istatistiği} \quad (2.98) \quad (-3.68) \quad (3.80) \quad (-2.05) \quad (3.30)$$

$$R^2=0.36 \quad D.-W = 1.98 \quad F = 8.39$$

Hizmetler sektöründeki üretim ile enflasyon, reel kur ve reel faiz kısa dönemde birbirleriyle ilişkilidir. Ayrıca kısa ve uzun dönem arasındaki fark her üç ayda 0.0021 kadar kapanacaktır.

4.1.9.2.1 Kriz öncesi dönem: 1986:4-1994:1 dönemi

$$\Delta HURETIMSA = 54.34 - 4.13\Delta ENF - 1.48\Delta REELKUR - 0.21\Delta REELFAIZ - 0.0023u_{t-1}$$

$$t\text{-istatistiği} \quad (3.37) \quad (-3.17) \quad (-2.27) \quad (-2.56) \quad (-3.78)$$

$$R^2=0.59 \quad D.-W = 2.03 \quad F = 8.67$$

Burada da değişkenler arasında kısa dönemli ilişki bulunmaktadır. Dönemler arasındaki fark da her üç ayda bir 0.0023 kadar azalacaktır.

4.1.9.2.2 Kriz Sonrası Dönem: 1994:2-2002:4 Dönemi

$$\Delta HURETIMSA = 22.43 - 1.15\Delta ENF + 1.61\Delta REELKUR - 0.28\Delta REELFAIZ - 0.0016u_{t-1}$$

$$t\text{-istatistiği} \quad (2.89) \quad (-2.71) \quad (2.67) \quad (-2.42) \quad (-3.06)$$

$$R^2=0.34 \quad D.-W = 1.86 \quad F = 6.76$$

Kriz sonrası dönemde de kısa dönemli ilişki bulunmaktadır. Aradaki fark da 0.0016 kadar azalmaktadır.

4.1.9.3 Tarım Sektörü 1986:4-2002:4 Arası Dönemde Kısa Dönemli İlişki

$$\Delta TURETIMSA = 210.77 - 7.03\Delta ENF + 9.60\Delta REELKUR - 0.75\Delta REELFAIZ - 0.019u_{t-1}$$

$$\text{t-istatistiği} \quad (3.44) \quad (-2.94) \quad (3.46) \quad (-2.79) \quad (-2.47)$$

$$R^2=0.38 \quad D.-W = 2.05 \quad F = 6.78$$

Tarımsal üretim ile enflasyon, reel kur, reel faiz arasında kısa dönemli bir ilişki bulunmaktadır. Kısa ve uzun dönem arasındaki fark da her üç ayda bir 0.019 kadar azalmaktadır.

4.1.9.3.1 Kriz öncesi dönem: 1986:4-1994:1 dönemi

$$\Delta TURETIMSA = 342.88 - 18.59\Delta ENF + 5.86\Delta REELKUR - 0.85\Delta REELFAIZ - 0.024u_{t-1}$$

$$\text{t-istatistiği} \quad (3.45) \quad (-3.42) \quad (2.13) \quad (-2.43) \quad (-2.01)$$

$$R^2=0.51 \quad D.-W = 2.09 \quad F = 7.79$$

Tahmin edilen model sonucunda kısa dönemli ilişki burada da yakalanmıştır. Aradaki fark 0.024 kadar kapanmaktadır.

4.1.9.3.2 Kriz Sonrası Dönem: 1994:2-2002:4 Dönemi

$$\Delta TURETIMSA = 221.69 - 4.36\Delta ENF + 7.71\Delta REELKUR - 1.31\Delta REELFAIZ - 0.011u_{t-1}$$

$$\text{t-istatistiği} \quad (2.15) \quad (-2.39) \quad (2.97) \quad (-3.88) \quad (-2.14)$$

$$R^2=0.46 \quad D.-W = 1.99 \quad F = 5.96$$

Kısa dönemli ilişki burada da bulunmaktadır. Aradaki fark giderek kapanmaktadır.

SONUÇ

Türkiye 1980 yılında ithal ikameci politika yerine ihracata dayalı sanayileşme sürecine girmiştir. 1980'li yıllarda dış piyasalarla bütünleşmek için bir döneme giren Türkiye ikinci petrol krizinin etkisiyle ekonomik krizlere açık hale gelmiştir. 1980 yılında ilk büyük krizle karşılaşmış bunun sonucunda öncelikli hedef olarak alınan enflasyonu önlemek, rekabet ortamını sağlamak ve işler bir piyasa ekonomisi için 24 Ocak kararları alınmıştır. 24 Ocak Kararları ile ihracatı artırarak ekonominin döviz dar boğazından çıkması için yüksek kur politikası uygulanmıştır. Alınan bu önlemlerle ekonomide ilk yıllarda enflasyon düşürülmüş, ihracatın ithalatı karşılama oranı ise artmıştır. Ancak yapısal önlemlere yeterince yer verilememesi ile sürekli dış borçlanma yoluna gidilmiştir. Diğer yandan da Merkez Bankası kaynaklarından çok sık yararlanılarak para arzı artışlarına neden olunmuş bunun sonucunda da enflasyon sorunu kısır döngü haline gelmiştir.

24 Ocak Kararları 1987 seçimlerine kadar uygulama imkanı bulmuştur. Bu dönemde ekonomide dış borçlanmayla istikrarsızlıklar giderilmeye çalışılmıştır. Ancak ekonomide dalgalı bir büyüme süreci yaşanmış, 1987'den sonra amaç olan ihracat artışı ithalat artışının altında kalmıştır. Giderek yükselen enflasyon, dış borçlar nedeniyle ortaya çıkan makroekonomik dengesizlikler, Sovyetler Birliğinin dağılması ile yaşanan dış dengesizlikler 1990'lı yılları tarif etmektedir. 1990'lı yıllarda sıcak para nedeniyle adı konmamış ithalata dayalı büyüme yaşanmıştır. Artık dövizle TL ikame eder duruma gelmiştir. TL döviz karşısına aşırı değerlenmiş, 1990'lı yıllarda uluslararası sermaye hareketleri ekonomiyi sıcak para hareketlerine karşı duyarlı hale getirmiştir. Faiz oranını düşürmek için Merkez Bankası kaynaklarına başvurulmuştur. 1994 yılında artan dengesizliklerle ekonomi yeniden krize girmiştir. Bu nedenle 5 Nisan 1994 Tedbirleri uygulanmıştır. Ekonomi de istikrarı sağlamak için alınan tedbirler ekonomiyi stagflasyona sürüklemiş, 5 Nisan kararlarından sonra ülke siyasi yönden istikrarsız bir döneme girmiştir. 1999 yılında 57.Koalisyon hükümeti istikrarsızlıklar yüzünden iki niyet mektubu vermiş ve IMF destekli orta vadeli istikrar programı uygulanmıştır. Hazine bonolarının faizlerinin düşüklüğü nedeniyle bankalar tüketici kredilerine ağırlık vermişler ve böylece talep artışı nedeniyle enflasyonla mücadele başarısızlığa uğramıştır. Yaşanan olumsuz gelişmelerle Kasım 2000'de finansal piyasalarda kriz ortaya çıkmıştır. Ancak kriz bununla da bitmemiş Şubat 2001'de Milli Güvenlik Kurulu

toplantısında yaşanan gelişmelerle ikinci bir kriz ortaya çıkmıştır. Yaşanan Krizlerle birlikte Hükümet IMF ve Dünya Bankası desteğiyle Güçlü Ekonomiye Geçiş programı açıklamış ve akabinde 2002 yılında IMF ile stand-by anlaşması imzalanmıştır

Bu çalışmada 1980'li yıllardan beri krizlerle boğuşan Türkiye'nin istikrarsızlığı çözmek amacıyla ortaya koyduğu istikrar programları ile bunu ne ölçüde başardığı gözlenmektedir. İstikrar programlarının başlıca amacı ekonomiyi darboğaza sokan enflasyonu indirmektir. 1986:4-2002:4 yılları arasında enflasyon, kur, faiz değişkenleri ile ekonomide sektörlerin üretim hedeflerine ne ölçüde yaklaştığı görülmektedir. Sektör üretimlerinin enflasyon, kur ve faizlerden hem uzun dönemli hende kısa dönemli etkilendiği sonucu elde edilmiştir. Bu da üretimdeki istikrar için seçilen makro değişkenlerden üretimin önemli derecede etkilendiğini göstermektedir. Eğer bu değişkenler istikrara kavuşturulursa sektörle de bundan olumlu yönde etkilenecektir.

EKLER

Ek 1

YILLAR	TEFE	TURETIM	SURETIM	HURETIM	N.KUR	N.FAİZ
1986Q4	81.3606	13254.7	17667.5	62102.3	733.7492	36
1987Q1	88.4313	945.3	4296.8	11934.7	760.8873	35
1987Q2	97.3831	1961	4584.8	14566.7	808.5677	35
1987Q3	99.7545	7778.4	4763.1	23372.2	887.1873	35
1987Q4	114.6045	2629.7	5631	18088.8	964.0892	35
1988Q1	144.4892	1007	4882.5	13122.7	1143.594	45
1988Q2	162.3615	2181.2	4691.4	15198.4	1295.383	45
1988Q3	174.853	8335.5	4830.1	24139.5	1504.04	42
1988Q4	200.7169	2832.8	5214.1	17282.3	1748.107	66.1
1989Q1	233.0323	942.4	4691.1	12860	1912.974	57.37
1989Q2	264.7338	1896.2	4851.1	15000.7	2081.335	50.51
1989Q3	295.5	7822.4	5296.7	24239.4	2189.335	51.61
1989Q4	325.1046	2611.3	5689.7	17845.1	2298.864	49.08
1990Q1	371.1431	928.7	5270.4	14179.9	2386.234	46.67
1990Q2	402.5354	2298.9	5282.4	16840.8	2560.24	46.89
1990Q3	435.2646	8131.4	5685	25631.8	2685.734	47.11
1990Q4	492.5788	2817.9	6064.3	19106.6	2793.556	50.65
1991Q1	555.4688	971.2	5118.8	13877.3	3218.772	59.31
1991Q2	629.4877	2263	5381.4	16739.4	3987.372	61.4
1991Q3	685.6742	8224	6102.2	26534.7	4502.239	68.5
1991Q4	772.2333	2590.7	6306.2	19130.7	4943.033	69.6
1992Q1	937.7446	986.5	5668.1	15125.4	5688.397	67.98
1992Q2	1007.977	2363.8	5669.7	17684.4	6664.976	69.69
1992Q3	1085.612	8587.2	6440.2	27967.8	7095.039	68.11
1992Q4	1255.752	2713.6	6490.4	19996.8	8011.391	69.05
1993Q1	1437.183	1092.6	5821.4	15901.7	9031.285	63.66
1993Q2	1585.563	2263.9	6385.5	19460.7	9987.223	63.97
1993Q3	1768.533	8614.5	6977.1	29689.4	11547.51	63.99
1993Q4	2005.488	2491.9	7075.8	21516.3	13325.65	64.01
1994Q1	2413.981	1108.8	6192.7	16686.3	17820.5	87.05
1994Q2	3712.903	2247.5	5628.4	17764.6	32502.48	121.68
1994Q3	4039.377	8155	6397.7	27884.1	32202.11	67.29
1994Q4	4838.212	2846.9	6556.1	20798.6	36201.06	77.31

Ek1 Devam

YILLAR	TEFE	TURETIM	SURETIM	HURETIM	N.KUR	N.FAİZ
1995Q1	6022.874	1111	6110.9	16597.6	40929.08	78.68
1995Q2	6753.966	2336.2	6771.4	20204.8	42752.16	73.13
1995Q3	7259.517	8379.7	7544.7	30301.7	46172.77	69.11
1995Q4	8224.611	2813.3	7338.9	22097.9	52848.98	83.92
1996Q1	9804.449	1089.2	6646.8	17957.3	64044.26	82.71
1996Q2	11732.9	2452.1	7273.2	21735	76200.1	79.11
1996Q3	12837.83	8556.9	7962.8	31785.6	85185.12	79.63
1996Q4	14918.76	3186.3	7860.6	23775.4	98728.83	79.68
1997Q1	17373.28	1013.7	7278.3	19223.4	118296.1	76.54
1997Q2	20191.84	2433	8043.6	23597.5	137241	77.41
1997Q3	23529.46	8622.1	8876.9	33896.3	161699.1	82.18
1997Q4	28185.45	2858.3	8636.6	25565	187909.7	83.2
1998Q1	32819.55	1066.3	7997.7	21056.4	223460.3	82.73
1998Q2	36336.91	2527	8280.2	24296.6	252594.3	77.6
1998Q3	39216.19	9209.2	9047.5	34867.8	271750.8	81.68
1998Q4	43710.72	3374	8168.5	25328.1	292973.1	82.56
1999Q1	48214.6	1124.9	7214	19339.2	341016	81.11
1999Q2	54327.83	2317.1	8344.5	23760.7	394958.3	85.3
1999Q3	60830.23	8670.7	8298.3	32588.3	437334.2	76.44
1999Q4	70644.15	3256.4	7957.1	24563	496685.1	59.48
2000Q1	81703.19	1140.9	7425.9	20182.7	562173.6	39.95
2000Q2	87653.65	2358.3	8779.5	25195.7	608976.7	40.98
2000Q3	90735.82	8809.5	9138	34943.2	644603.4	50.47
2000Q4	96866.07	3653.2	8394.5	26533.1	678863.3	105.56
2001Q1	105949.7	1207.1	7488.2	20076.1	781722.7	120.26
2001Q2	138203.3	2264.6	7898.1	22943.5	1181101	67.99
2001Q3	155376.3	8278.8	8325.5	32560.8	1391474	67.61
2001Q4	179388.3	3172.6	7495	23933.3	1524289	61.15
2002Q1	196744.7	1192.9	7694.2	20502	1356048	54.12
2002Q2	207017.1	2306.8	8893.3	24896.9	1404598	49.16
2002Q3	222609.5	8759.7	9202.2	34997.6	1642745	49.31
2002Q4	239722.9	3688.2	8352.6	26592.5	1612473	44.79

Ek 2

YILLAR	US TEFE	RKUR	RFAIZ	TURETİM SA	SURETİM SA	HURETİM SA
1986Q4	310.5	0.000357	35.92938	12561.51	16902.064	61427.2
1987Q1	313	0.000371	34.951	2461.571	4581.2896	15160.59
1987Q2	315.8	0.000381	34.95285	2423.076	4725.4863	15985.82
1987Q3	317.8	0.000354	34.94143	2550.856	4530.6063	16949.94
1987Q4	317.8	0.000374	34.88653	2492.174	5387.0397	17892.16
1988Q1	319.3	0.000396	44.73649	2622.238	5205.7686	16669.7
1988Q2	321.7	0.00039	44.85801	2695.163	4835.3574	16679.07
1988Q3	326.2	0.000356	41.92006	2733.552	4594.3359	17506.4
1988Q4	328.8	0.000349	65.98412	2684.652	4988.2017	17094.43
1989Q1	335.3	0.000363	57.19779	2454.019	5001.6961	16335.99
1989Q2	341.1	0.000373	50.38345	2343.007	4999.9578	16462.1
1989Q3	341.2	0.000396	51.42519	2565.286	5038.1605	17578.85
1989Q4	344.9	0.00041	48.97145	2474.736	5443.1966	17651.11
1990Q1	352.8	0.000441	46.54985	2418.344	5619.3513	18012.65
1990Q2	352.5	0.000446	46.78595	2840.597	5444.4924	18481.47
1990Q3	357.8	0.000453	47.02505	2666.619	5407.5071	18588.64
1990Q4	366.5	0.000481	50.45322	2670.531	5801.5672	18898.9
1991Q1	365.7	0.000472	59.17311	2529.015	5457.714	17628.26
1991Q2	364.3	0.000433	61.28936	2796.237	5546.5303	18370.19
1991Q3	363.9	0.000419	68.33562	2696.987	5804.3429	19243.44
1991Q4	366.6	0.000426	69.50637	2455.213	6032.987	18922.73
1992Q1	366.7	0.00045	67.77804	2568.856	6043.3829	19213.72
1992Q2	368.8	0.00041	69.60513	2920.789	5843.6769	19407.26
1992Q3	370.4	0.000413	67.96742	2816.095	6125.8447	20282.75
1992Q4	372.5	0.000421	68.92269	2571.686	6209.2067	19779.42
1993Q1	374.1	0.000425	63.53516	2845.142	6206.8329	20199.85
1993Q2	376.6	0.000422	63.87086	2797.349	6581.4415	21356.61
1993Q3	373.1	0.00041	63.83431	2825.048	6636.5378	21531.29
1993Q4	373	0.000403	63.88541	2361.58	6769.2445	21282.4
1994Q1	374.9	0.000361	86.91284	2887.327	6602.7165	21196.52
1994Q2	375.4	0.000304	121.0291	2777.085	5801.1096	19495.27
1994Q3	377.8	0.000332	67.19986	2674.359	6085.4191	20222.05
1994Q4	378.2	0.000353	77.17702	2698.015	6272.0602	20572.5
1995Q1	381.5	0.000386	78.46862	2893.055	6515.5006	21083.85
1995Q2	383.3	0.000412	73.00936	2886.686	6979.183	22173.2

Ek 2 Devam

YILLAR	US TEFE	RKUR	RFAIZ	TURETMSA	SURETMSA	HURETMSA
1995Q3	384	0.000409	69.03013	2748.047	7176.4324	21975.34
1995Q4	386.4	0.000403	83.84858	2666.172	7020.9458	21857.68
1996Q1	389.9	0.000393	82.44136	2836.288	7086.8823	22811.07
1996Q2	393.1	0.000392	78.87662	3029.896	7496.3809	23852.48
1996Q3	394.5	0.000382	79.51522	2806.158	7574.1244	23051.49
1996Q4	397.8	0.00038	79.53513	3019.665	7520.0434	23516.94
1997Q1	398.3	0.000369	76.37335	2639.685	7760.1937	24419.39
1997Q2	394.6	0.000373	77.28427	3006.295	8290.4209	25896.43
1997Q3	393.9	0.000369	81.93232	2827.54	8443.6059	24582.21
1997Q4	394.9	0.00038	83.02436	2708.819	8262.4236	25287.09
1998Q1	391.8	0.000375	82.62938	2776.656	8527.2249	26747.84
1998Q2	391.6	0.000367	77.52872	3122.444	8534.281	26663.63
1998Q3	391.5	0.000369	81.56879	3020.074	8605.8786	25286.76
1998Q4	393	0.00038	82.46201	3197.549	7814.6038	25052.76
1999Q1	393.8	0.000359	81.01347	2929.251	7691.6364	24566.49
1999Q2	396.2	0.000347	85.12784	2863.085	8600.5541	26075.53
1999Q3	400	0.000348	76.20851	2843.478	7893.2482	23633.62
1999Q4	403.9	0.000352	59.26766	3086.099	7612.3626	24295.98
2000Q1	408.8	0.000356	39.77566	2970.915	7917.5663	25637.98
2000Q2	412.3	0.000349	40.92437	2913.993	9048.9023	27650.33
2000Q3	415.4	0.000339	50.42726	2888.996	8691.9612	25341.44
2000Q4	419.6	0.00034	105.5109	3462.148	8030.8125	26244.66
2001Q1	425	0.000319	120.1619	3143.301	7983.9911	25502.57
2001Q2	426.4	0.000274	67.59642	2798.214	8140.4562	25178.71
2001Q3	422.1	0.000265	67.4488	2714.958	7919.1205	23613.68
2001Q4	415.1	0.000284	61.0219	3006.682	7170.2829	23673.13
2002Q1	414.9	0.00035	54.06033	3106.324	8203.6303	26043.59
2002Q2	416.4	0.000354	49.09411	2850.358	9166.1943	27322.42
2002Q3	416.2	0.000326	49.20444	2872.665	8753.0275	25380.89
2002Q4	419	0.000355	44.7353	3495.317	7990.7278	26303.42

Ek 3

YILLAR	ENFLASYON	Δ RKUR	Δ RFAİZ	Δ TURETSA	Δ HURETSA	Δ SURETSA
1986Q4						
1987Q1	8.69057	3.976904	-2.72306	-92.8682	-75.6796	-80.7822
1987Q2	10.12289	2.710375	0.005284	107.4474	6.702662	22.05334
1987Q3	2.435125	-7.2301	-0.03267	296.6548	3.888937	60.44952
1987Q4	14.88655	5.72266	-0.15714	-66.1923	18.22133	-22.6055
1988Q1	26.07638	5.787446	28.2343	-61.7067	-13.2925	-27.454
1988Q2	12.3693	-1.53804	0.271635	116.6038	-3.91398	15.81763
1988Q3	7.693634	-8.52615	-6.54946	282.152	2.956474	58.82922
1988Q4	14.7918	-2.01631	57.40464	-66.0152	7.950146	-28.4066
1989Q1	16.09999	4.037422	-13.3158	-66.7326	-10.0305	-25.5886
1989Q2	13.60391	2.638815	-11.9136	101.2097	3.410714	16.64619
1989Q3	11.62156	6.084303	2.067631	312.5303	9.185546	61.58846
1989Q4	10.01848	3.652593	-4.77147	-66.6177	7.419714	-26.3798
1990Q1	14.16113	7.518456	-4.94494	-64.4353	-7.36946	-20.539
1990Q2	8.458274	1.172937	0.50721	147.5396	0.227687	18.76529
1990Q3	8.130763	1.551465	0.511049	253.7083	7.621536	52.20061
1990Q4	13.16767	6.217022	7.290092	-65.3455	6.671944	-25.4574
1991Q1	12.7675	-1.91557	17.28312	-65.5346	-15.5912	-27.3691
1991Q2	13.32548	-8.1673	3.576365	133.0107	5.130109	20.62433
1991Q3	8.92575	-3.42492	11.49671	263.4114	13.39428	58.51643
1991Q4	12.62394	1.825281	1.713238	-68.4983	3.343057	-27.9031
1992Q1	21.43281	5.492432	-2.48657	-61.9215	-10.1186	-20.9365
1992Q2	7.489491	-8.78267	2.695691	139.6148	0.028228	16.91856
1992Q3	7.702081	0.736698	-2.35286	263.2795	13.58978	58.14956
1992Q4	15.67221	1.863983	1.405475	-68.3995	0.779479	-28.5006
1993Q1	14.44803	1.089369	-7.81677	-59.7361	-10.3075	-20.4788
1993Q2	10.32439	-0.89779	0.528369	107.203	9.690109	22.38125
1993Q3	11.53976	-2.62644	-0.05721	280.5159	9.26474	52.5608
1993Q4	13.39837	-1.70675	0.080051	-71.0732	1.414628	-27.5287
1994Q1	20.36878	-10.4478	36.04488	-55.5038	-12.4806	-22.4481
1994Q2	53.80828	-15.7821	39.25338	102.6966	-9.11234	6.462188
1994Q3	8.792963	9.110059	-44.4763	262.8476	13.66818	56.96441
1994Q4	19.77619	6.432386	14.84698	-65.0901	2.47589	-25.4105
1995Q1	24.48552	9.153036	1.673564	-60.9751	-6.79062	-20.1985
1995Q2	12.1386	6.852291	-6.95726	110.279	10.80856	21.73326

Ek 3 devam

YILLAR	ENFLASYON	Δ RKUR	Δ RFAİZ	Δ TURETSA	Δ HURETSA	Δ SURETSA
1995Q3	7.485242	-0.65897	-5.4503	258.6893	11.42009	49.97278
1995Q4	13.29419	-1.63247	21.46663	-66.4272	-2.72774	-27.0737
1996Q1	19.20867	-2.51269	-1.67828	-61.2839	-9.43057	-18.7375
1996Q2	19.66909	-0.23992	-4.32397	125.1285	9.424084	21.03713
1996Q3	9.417398	-2.47106	0.809617	248.9621	9.481384	46.24155
1996Q4	16.20936	-0.56411	0.025038	-62.7634	-1.28347	-25.2007
1997Q1	16.4526	-2.93161	-3.97533	-68.1857	-7.40783	-19.1458
1997Q2	16.22354	1.119265	1.192716	140.0118	10.51482	22.75404
1997Q3	16.52954	-0.92074	6.01423	254.3814	10.35979	43.64361
1997Q4	19.78789	2.818217	1.332851	-66.8491	-2.70703	-24.5788
1998Q1	16.44148	-1.30848	-0.47574	-62.6946	-7.39759	-17.6358
1998Q2	10.71727	-2.00289	-6.17294	136.9877	3.532266	15.3882
1998Q3	7.923848	0.341635	5.211069	264.4321	9.266684	43.50897
1998Q4	11.46088	2.992355	1.09505	-63.3627	-9.71539	-27.3596
1999Q1	10.30385	-5.42836	-1.75661	-66.6598	-11.6851	-23.6453
1999Q2	12.67921	-3.29946	5.078622	105.9828	15.67092	22.86289
1999Q3	11.96883	0.158706	-10.4776	274.2048	-0.55366	37.1521
1999Q4	16.1333	1.26879	-22.2296	-62.4436	-4.11169	-24.6263
2000Q1	15.65457	0.956992	-32.8881	-64.9644	-6.6758	-17.8329
2000Q2	7.283018	-1.80302	2.887977	106.7052	18.22809	24.8381
2000Q3	3.516304	-2.93465	23.22061	273.553	4.083376	38.68716
2000Q4	6.756148	0.353833	109.2338	-58.5311	-8.13635	-24.0679
2001Q1	9.377564	-6.22127	13.88581	-66.9577	-10.7964	-24.3356
2001Q2	30.4423	-13.9491	-43.7456	87.60666	5.473946	14.28265
2001Q3	12.42594	-3.59924	-0.21838	265.5745	5.411428	41.91732
2001Q4	15.45409	7.17164	-9.52856	-61.678	-9.97538	-26.4966
2002Q1	9.675291	23.3417	-11.4083	-62.3999	2.657772	-14.3369
2002Q2	5.221168	1.218218	-9.18644	93.37748	15.58447	21.43645
2002Q3	7.531978	-8.01269	0.224734	279.7338	3.473401	40.57011
2002Q4	7.687614	8.97632	-9.08281	-57.8958	-9.23257	-24.0162

KAYNAKLAR

- AGENOR, P.-R., MONTIEL, P.-J., “ Development Macroeconomics”, Princeton University Press, 1996.
- AHMED, Habib, Stephen M. MILLER, The Level of Development and The Determinants of Productivity Growth: A Cross-Country Analysis,
- AKDOĞAN, Ö, İktisadi İstikrarsızlık Ve İstikrar Programı Uygulanması Gereği,Hesap Uzmanlığı Edüt Çalışması, 2001,İzmir,
- AKDİŞ Muhammet, Para Teorisi ve Politikası, Beta yayıncılık, 2001, İstanbul
- ALEJANTRO, F,Stabilization Policies And Their Effect On Employment Income Distribution: A Latin American Perspective 15. Cline W. And Weintraub Sidney, Economic Stablation in Developing Countries, The Brooking Instution, Washington, 1981
- ALPAGO, H, IMF Türkiye İlişkileri, Ötüken Yayıncılık, İstanbul 2002
- ANDERSEN, Torben M., Steinar HOLDEN, Stabilization Policy In An Open Economy, Journal of Macroeconomics, 24, 2002, 293-312
- ANTZOULATOS,A., “Arbitrage opportunities on the road tostabilization and reform”, Department of Banking & Financial Management, University of Piraeus, Greece, www.sciencedirect.com,
- APAK, S, Türkiye’de Ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Ekonomik İstikrar Uygulamaları
- AREN, S, İstihdam, Para ve İktisadi Politika, Savaş Yayınları, 1992, Ankara
- ARICAN E , “Gelişmekte Olan Ülkelerde İstikrar Politikaları:Türkiye”, Derin Yayınları, İstanbul,2002
- ATAÇ, B, Maliye Politikası, Gelişimi, Amaçları, Araçları ve Uygulama Sorunları, II. B., A.Ü.E.S.B.A. VAKIF Yayınları, No.86, Eskişehir 1991
- AYDIN, B, “Heterodoks Ve Ortodoks İstikrar Programları Üzerine Bir Değerlendirme”
- BAHÇECİ, A,Ortodoks Ve Heterodoks İstikrar Programları:Seçilmiş Ülke Örnekleri ve Türkiye Deneyimi,DPT, 1997
- BERÜMENT, Hakan, Hakan TAŞÇI,” Monetary Policy Rules In Practice: Evidence From Turkey”, Internatioanl Journal of Finance and Economics,, 2004, 33-38
- BLİNDER, A. S., Keynesci İktisadın Düşüşü Ve Yükselişi, Çeviri: M.TOPRAK,

- CHOUDHRI, Ehsan U., Dalia S. HAKURA," International Trade and Productivity Growth: Exploring the Sectoral Effects for Developing Countries", IMF Working Paper, www.imf.org
- ÇİVELEK M. A. - DURUKAN M.Banu, Küreselleşme Emek Süreçleri ve Yapısal Uyum, İmaj Yayıncılık, Ankara 2002
- ÇELEBİ, K,Türkiye'de Ekonomik İstikrarsızlığın Dışsal-Yapısal Nedenleri ve İstikrar Politikaları,Manisa 1998
- DARNE, Olivier, "Seasonal Cointegration for Monthly Data", Economics Letters 82, 2004 s.349-356, www.sciencedirect.com
- DERVİŞ K. (2001): "Türkiye'nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı," konuşma metni, (<http://www.treasury.gov.tr>).
- DONALD V.Coes, 'Macroeconomic Crisis, Policies, and Growth in Brazil, 1964-90', World Bank Comparative Macroeconomic Studies, Washington,D.S., April 1995.
- EASTERLY, W., RODRIGUEZ, C.A., HEBBEL,K.S., "Public Sector Deficits and Macroeconomic Performance", Oxford University Pres, 1994.
- ERÇELİ, G. (1999): "2000 yılı Enflasyonu Düşürme Programı: Kur ve Para Politikası Uygulaması," konuşma metni, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (<http://www.tcmb.gov.tr>).
- EKİNCİ, Nazım K., Korkut ERTURK, Turkish Currency Crisis of 2000-1, CEPA Working Paper, 2004, www.newschool.edu/cepa
- ESEN, O, "Yüksek Enflasyon Ve Heteredoks İstikrar Programları", İktisat Dengisi, Sayı 290, (Ocak 1989)
- ESEN, O, "Heterodoks İstikrar Programları Teori Ve Uygulama", ODTÜ Gelişme Dergisi, Sayı:16 (Mart-Nisan 1989)
- JUMBE, Charles B.L., "Cointegration and Causality between electricity Consumption and GDP: Empirical Evidence From Malawi, **Energy Economics**, www.sciencedirect.com3
- GRANGER C.W.J., P. Newbold, 'Spurious regressions in Econometrics,' Journal of Econometrics, c.2, s.111-120
- GİL-DÍAZ, Francisco, "The Origin of Mexico's 1994 Financial Crisis", the Cato Journal, Vol.17 No.3, 2002

- KADIOĞLU Ferya, Zelal KOTAN, Gülbin Şahinbeyoğlu, “Kura Dayalı İstikrar Programı Uygulaması ve Ödemeler Dengesi Gelişmeleri: Türkiye 2000, www.tcmb.gov.tr
- LARİE, Benedicte, Çeviren; Mehmet AKTAŞ, “Meksika’da Uygulanan Ekonomik İstikrar Politikaları”, Vergi Dünyası, Sayı:144, (Ağustos 1993)
- LEVY, E., STURZENEGGER F.,”The Euro and Latin Americall: Implications of the Euro for LatinAmerica’s Financial and BankingSystems1”, April, 1999, <http://www.econ.yale.edu>
- MOLANO Walter T., “Argentina:The Political Economy of Stabilization and Structural Reform”, SSRN Electronic Paper Collection, http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=203857#PaperDownload
- NAZMI, N., “Exchange Rate-Based Stabilization in Latin America”, World Development, 1997, Vol 25, No, 4, , <http://www.sciencedirect.com/>
- NIEH, Chien-Chung, Hwey-Yun YAU, “Time Series Analysisfor Interest Rates Relnship among China, Hong Kong and Taiwan Money Markets, Journal of Asian Economics, www.sciencedirect.com, s1-10
- ORHAN, O Z, Başlıca Enflasyon Teorileri ve İstikrar Politikaları, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1995
- OKTAR, Suat, “Hiperenflasyon Ve Heteredoks İstikrar Programları”, Banka ve Ekonomik Yorumlar, Yıl:31,Haziran 1994,
- ÖNDER, İzzettin, TÜREL, Oktar, EKİNCİ, Nazim; Türkiye’de Kamu Maliyesi, Finansal Yapı Ve Politikalar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ekim 1993 İstanbul
- ÖZATAY Fatih, “Sustainability of Fiscal Deficit, Monetary Policy, and Inflation Stabilization: The Case of Turkey”, Journal of Policy Modelling, 19(6), 1997, 661-681
- PARASIZ, İlker, Kriz Ekonomisi, Ezgi Kitabevi, 1996,
- PARASIZ İlker, “Türkiye Ekonomisi 1923’den Günümüze İktisat Ve İstikrar Politikaları”,Ezgi Yayınları,Bursa, 1998,
- PARASIZ, İlker, Para Politikası: Keynesyen İktisatın Düşüşü Ve Yükselişi, Ezgi Yayınları, Bursa, 1993
- PASTOR M., Jr., WISE C., “Stabilization And Its Discontents: Argentina’s Economic Restructuring İn The 1990s”, The North-South Agenda Papers, Thirty one May1998,www.Miami.Edu/Nsc/Publications/Papers&Reports/Argentinaecon.Htmls.

PAYA, Merih, Makro İktisat, Filiz kitabevi, İstanbul, 1997

Reference.allrefer.com/country-guide-study/ israel/israel95.html

ROZENWURCEL G, "Fiscal Reform And Macroeconomic Stabilization In Argentina", Consejo Latinoamericano De Ciencias Sociales (Clacso Documento Cedes/103, Buenos Aires, 1994

SAAD-FİLHO, A., R.MOLLO, M, "Inflation and Stabilization in Brazil: A Political Economy Analysis", Review of Radical Political Economics, 2002.

SAĞLAM, Dündar, "Meksika Ekonomik Krizi", Ekonomik Yorumlar, Yıl:33, Ocak 1996 s.6

SAKINÇ, Süreyya, "IMF Programlarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri Ve Gelişmekte Olan Ülkeler Açısından Değerlendirilmesi", Banka ve Ekonomik Yorumlar, Yıl 25, Sayı 4 (Nisan 1988)

SCHADLER, Susan, "How Successful Are IMF-Supported Adjustment programs", Finance –Development, Vol.33.No.2, June 1996

SCHULER, Kutr, 'Fixing Argentina', Policy Analysis, No: 445, July 2002

ŞAHİN, Hüseyin, Türkiye Ekonomisi, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1998

T.C. Başbakanlık devlet planlama teşkilatı Türkiye Sanayi Politikası (AB Üyelğine Doğru) Ağustos 2003

TÜREL, Oktar, "Ekonomik İstikrar Programlarına Genel Bir Bakış", Türkiye'de ve Dünyada Yaşanan Ekonomik Bunalım, Yurt Yayınları, No:10, Ankara 1984

ULUDAĞ, İlhan, İzlenen Ekonomik Politikalar Işığında Türkiye Ekonomisi, M.Ü. Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü Yayını No: 2, İstanbul

TAMBİ, N. Emmanuel, "Co-intergration and Error-correction Modelling of Agricultural Export Supply In Cameroon", Agricultural Economics, 20, 1999, s57-67

TELATAR Erdinç, Funda TELATAR, Ronald A. RATTİ, "On the Predictive Power of The Term Structure of Interest Rates for Future Inflation Changes In The Presence of Political Instability: The Turkish Economy", Journal of Policy Modelling, 2003

TOKGÖZ, Erdinç, Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2001) imaj Yayıncılık, Ankara 2001

UYGUR, Ercan, "Enflasyonun Aktörleri, Faktörleri Ve Anti-Enflasyonist Politikalar" s.27

www.DPT.gov.tr,

WOODRUFF, C., "Inflation Stabilization And The Vanishing Size-Wage Effect",
Industrial and Labor Relations Review 53 no1 103-22 O 1999,
<http://firstsearch.oclc.org>

YOSHIOKA Shinji, "Relationship among Exchange Rate, Money Supply, Interest Rate,
and Prices Before and After Monetary Crisis In Indonesia", TSQ Discussion
Paper, 2001/2002

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Filiz YEŞİLYURT
Anne Adı : Nejla
Baba Adı : Raşit
Doğum Yeri ve Tarihi : Denizli 27.04.1976
Lisans Eğitimi ve Mezuniyet Tarihi : Hacettepe Üniversitesi 1999
Çalıştığı Yer ve Adresi : Pamukkale Üniversitesi İ.İ.B.F. DENİZLİ
Yabancı Dil : İngilizce

